

Voruta

... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai,
bet pasitraukė į pili, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Nr. 10 (652)

2008 m. gegužės 24 d.

Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

*Šiame
numeryje*

8

Kun. Pranas
BIELIAUSKAS

Vilniaus
dienoraštis

(1915 - 1919 m.)

7-14

Lietuviškas baras

Nr 23 (31)

PRENUMERUOKITE !!!

2008 METAMS

„Vorutą“

1 mėn.	–	3.00 Lt
3 mėn.	–	9.00 Lt
6 mėn.	–	18.00 Lt

Indeksas 0135

„Vorutą“ galima prenumeruoti internetu, adresu: www.post.lt skyrelyje „prenumerata“ pasirinkti laikraštį „Voruta“

„RYTO“ draugijos suvažiavimas

Švenčionių rajono, Pabradės „Ryto“ gimnazijos mokiniai gieda Lietuvos himną. Dešinėje gimnazijos direktorė Laima Markauskienė

Nukelta į 5 p.

Europos dienos Vilniaus rajone

Gediminas PAVIRŽIS,

ES Regionų komiteto vicepirmininkas

Gediminas Paviržis

Europos diena mūsų kontinente oficialiai minima gegužės 9 d. Tą dieną prieš 58 metus Prancūzijos užsienio reikalų ministras R. Šumanas pateikė idėją apie dviejų Europos valstybių – Prancūzijos ir Vakarų Vokietijos – ekonominę sąjungą. Vėliau sąjunga plėtėsi bei keitė pavadinimus. Šiuo metu tai Europos Sąjunga (ES) jungianti jau 27 valstybes, neskaitant dar kelių besiruošiančių ją papildyti.

Europos dienos šventė organizuota Valskybinio turizmo departamento, Vilniaus rajono savivaldybės, Vilniaus apskrities viršininko administracijos buvo gražiai paminėta Europos geografiniame centre. Joje dalyvavo Vilniaus rajono moksleivių meno

kolektyvai, buvo atliktas ES himnas, renginio vedėjai žmonės labai subtiliai supažindino su ES istorija, svarbiomis datomis, ES reikšme mūsų šaliai, pagarba kitų tautų kultūrai. Atlikėjams buvo padovanotas didelis tortas, susirinkusieji buvo vaišinami kareiviška koše, visus linksmino Krašto apsaugos garbės kuopos orkestras. Šventėje dalyvavo kai kurių valstybių ambasadoriai, Seimo nariai - A. Sysas, A. Skardžius, Ūkio ministerijos valstybės sekretorius G. Miškinis, Vilniaus rajono savivaldybės mero pavaduotojas J. Mincevič, Valstybinio turizmo departamento prie Ūkio ministerijos vadovas A. Lukoševičius, kiti savivaldybės ir Ūkio ministerijos atsakingi darbuotojai.

Taip jau priimta, kad Europoje pradedant šia dieną tęsiasi įvairūs renginiai. Vienas iš jų – „Aplankykite mokyklą per Pavasario dieną 2008“. Šiais metais „Pavasario diena Europoje“ prijungiamą prie

Nukelta į 16 p.

Vidugiriečių dzūkavimo savybė

Juozas VAINA, Punskas

Juozas Vaina

1858 m. gimė ir senelis Juozas Vaina. 1885 m. Rakelijoje (apie 30 km) gimė mano tėvas Juozas Vaina. 1893 m. už ~20 km Dusnyčioje gimė mano mama Agota Liaukevičiūtė, o 1901 m. ten pat - teta Ona Liaukevičiūtė. Suprantu, kad kiekvienas galėjo turėti atmintyje kažką nugirsto iš savo močiucių. Visi paminėtieji šnekėjo taip, kaip Vidugiriuose šnekėta.

Kas pagaliau tas dzūkas? Negi kiaulės anūkas. Taip mėgdavo pajudanti kalėdodami jauni kunigai.

Turtingesnių kapsų ar zavanykų vaikai dažnai mokydavosi netolimoje, tarkime, pil-

noje pradžios Marijampolės mokykloje iš kurios atvykdavo į Seinų kunigų seminariją. Čia susidurdavo su jiems svetimais dzūkais.

Dzūkai pajuokaudavo kapsų šnekta, nes tie jų klausdavo: „Ką tą daro? Ką tą valgo?“ Tai šie apie kapsus sakydavo, kad jie „su kate gula, su kate valgo“. Marijampolicėiai, išgirdę dzūkiškai tariamą žodį, prašydavo pakartoti ne „kaip, kaip, kaip?“, o „kap, kap, kap?“.

1930 m. stebėdavausi, kodėl dr. Jurgis Šlapelis mano kirčiuotas diktutes įvertindavo vienetu. Jis sakydavo, kad „lietuvis“ reikia tarti kaip „liežuvis“. Čia man irgi buvo keista, nes tėviškėje tardavo: „vokiecys“, „lacvys“, „lietuvys“. Suvokiau, kad tų žodžių tarimui gali turėti įtakos priebalsis „c“. Ėmiau tyrinėti Vidugirių dzūkų tarimo ypatybes. Alytaus, Druskininkų ar Varėnos dzūkų tarimas man sunkiau prieinamas. Jų tarimui gali turėti įtakos kaimynai.

Nusprendžiau šiai analizei pavartoti dabartinės lietuvių kalbos rašybos ženklus. Prieš dzūkiško tarimo vietą skliaustelį „/“, prieš literatūrinio tarimo vietą - brūkšnį „-“, po raidės ir tarminius žodžius skirti brūkšneliu „-“. Šiaip lietuvišką balsį „E“ čia taria „ia“. Pvz.: „diadu“, „kiapu“, „kiacinu“, „piašč“, „niašč“ ir pan. Apraše daugiau žodžių pasitaikys su

Nukelta į 16 p.

Mažoji Lietuva**Ievos Simonaitytės romano „Aukštųjų Šimonių likimas“ kelias*****Birutė ŽEMAITAITYTĖ, Vilnius***

2007 m. išėjo bibliofilo panevėžiečio Rimgaudo Banio sudaryta knygelė *, „Ieva Simonaitytė. „Aukštųjų Šimonių likimas“ : Romano leidimų lietuvių k. lyginamoji analizė. Metmenys“. Čia buvo įdėta nemažai triūso norint sudaryti ir išleisti tokio pobūdžio knygelę. R. Banys atlikęs milžinišką darbą, sukūrė plačiai žinomo ir visada įdomaus I. Simonaitytės romano „Aukštųjų Šimonių likimas“ leidimų lietuvių kalba lyginamąją analizę bei pateikė visų leidimų titulinis lapus. Ir štai turime nelabai įprastos formos leidinuką, kuris visiems besidomintiems turtinga I. Simonaitytės kūryba padės atsakyti į ne vieną klausimą.

Sutapus aplinkybėms ir likimui taip nulėmus, Juozas Šikšnelis su R. Baniu susitiko populiarios rašytojos 110-ųjų gimimo metinių išvakarėse. Pasimatymas Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės naujosios bibliotekos salėje įkurtuvių šurmulyje truko ne ilgiau dešimties minučių, tačiau spėta daug pasikalbėti. Taigi, dabar gerbiamieji skaitytojai turite to pokalbio rezultata.

Kalbėdami apie paveldo ir kultūros išsaugojimą visada atsiremiamė į tokius žmones kaip R. Banys, tylius, bet kruopščius, užvaldytus bei ištikimus idėjai.

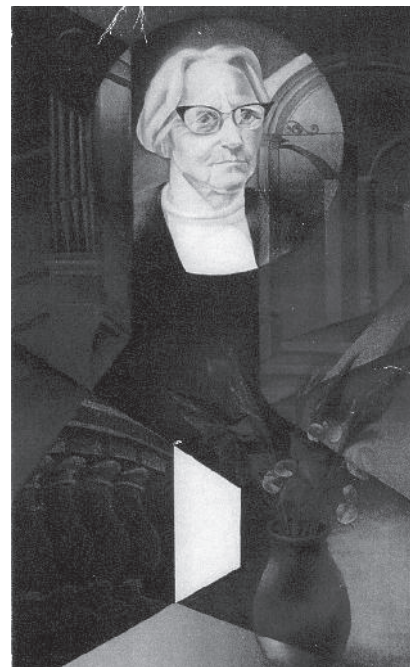
1935 m. gruodžio 16 d. Klaipėdos spaustuvė baigė spausdinti I. Simonaitytės pirmąjį kūrinių -romaną „Aukštųjų Šimonių likimas“. Poetas Liudas Gira, susipažinęs su romano rankraščiu 1935 m. sausio pradžioje, susižavėjęs rašo autorei laišką, kuriame taip įvertina būsimos knygos reikšmę: „Nuo Donelaičio Mažoji Lietuva nedavė Lietuvai nė vieno tikrai įžymesnio rašytojo ilgus metus <...> ir Jūs pirmoji, <...> Jūs pirmoji – po Donelaičio rašytoja

iš Mažosios Lietuvos“. Už savo romaną išėjusi 3000 egz. tiražu, autorė gavo pirmąją Valstybinę Literatūrinę premiją. Žinoma, vos pasirodęs romanas sulaukė palankių (ir nelabai) kritikų vertinimų. 1936-37 m. jo 142-ose atkarpose išspausdino Klaipėdos laikraštis „Lietuvos keleivis“. Įdomus Klaipėdos krašto jaunimo draugijos „Santara“, veikusios nuo 1912 m., išleistas romanas išspausdintas pseudogotiškomis raidėmis. Knygą palydi dvi lotyniško šrifto pratarmės.

Mokslininkai ir literatūros tyrinėtojai yra plačiai nagrinėję bei aprašę „Aukštųjų Šimonių likimą“ bei supažindinę visuomenę su jo kūrybos proceso odiseja. Per 70 metų nuo pirmosios publikacijos kūrinys lietuviškai buvo išspausdintas 15 kartų. Bendras keturiolikos leidimų tiražas 239 000 egzempliorių (nežinomas „Santaros“ leidimo knygų skaičius). Beje, kūrinys iki 1989 m. buvo išleistas latvių (1938), rusų (1966, 1985) ir estų (1977) kalbomis.

Bibliofiliniu požiūriu reikia pažymėti keletą aspektų, vienas iš jų sietinas su romano pirmojo leidimo spausdinimu. „Ryto“ spaustuvė teigė buvus atspausdintų apie dešimt egzempliorių su skyriumi „Naujųjų laikų aušra“. Tokią „storą“ 506 puslapių knygą turėjo ir pati I. Simonaitytė, tačiau ji iš jos asmeninės bibliotekos dingo. Dabar tėra žinomas unikalus tik vienintelis toks egzempliorius su prof. M. Račkausko asmeninės bibliotekos antspaudu, kurį turi literatūrologas Leonas Gudaitis. Oficialiame tiraže tomas išspausdintas be anksčiau minėtojo skyriaus ir knygoje liko 437 puslapiai.

Antrasis aspektas – knygos įrišimai. Premijos paskyrimo dienai pagaminti trys puošnūs reprezentaciniai egzemplioriai. Pačiai

**IEVA
SIMONAITYTĖ****AUKŠTŲJŲ
ŠIMONIŲ LIKIMAS**

/Romano leidimų lietuvių k. lyginamoji lentelė. Metmenys/

rašytojai skirtasis tomas buvo įrištas į odinę ornamentuotą su apkaustais viršelį. Šiuo metu jis saugomas Vilniaus universiteto rankraštyne.

Trečiasis – knygos leidinių eiliškumo numeravimas. Šioje knygelėje vadovautasi oficialiais leidimais (pagal išleidimo metus).

R. Banys 2005 m. gruodį Panevėžio bibliofilų klube, kuriame įvyko I. Simonaitytės romano „Aukštųjų Šimonių likimas“ pirmojo leidimo 70-metis, surengė visų 15 kūrinių leidimų parodą iš savosios asmeninės bibliotekos rinkinio (trūkstantį Toronto leidimą (1952) Kanadoje paskolino biblioteka) bei pristatė savo sudarytą lyginamąją lentelę.

Šis labai vertingas R. Banio darbas,

sutelkiantis vienoje vietoje visą informaciją apie lietuviškąją romano sklaidą gali būti naudingas bibliofilams, akademiniams jaunimui, moksleiviams ir kitiems besidomintiems mūsų literatūros klasikės, Mažosios Lietuvos godotojos ĖVĖS SIMONAITYTĖS pirmosios knygos istorija.

Nors šios knygelės tiražas ir yra labai mažas, tačiau ją galima rasti internete <http://www.klavb.lt/KLAVBnaujas/Simonaitytes%20romanai.pdf>.

* Ieva Simonaitytė. Aukštųjų Šimonių likimas : romano leidimo lietuvių k. lyginamoji lentelė, metmenys / Sud. Rimgaudas Banys; red. Juozas Šikšnelis; Klaipėdos apskrities viešoji Ievos Simonaitytės biblioteka, Panevėžio bibliofilų klubas. – Klaipėda, Klaipėdos apskrities viešoji Ievos Simonaitytės biblioteka, 2007. – 15, [8] p. : faks., portr. Tiražas 150 egz.

Laiškai, nuomonės, komentarai, diskusijos**PAREIŠKIMAS****DĖL SUŽLUGDYTO PAGĖGIŲ Miesto 700 METŲ JUBILIEJAUS**

Mes, žemiau pasirašę Pagėgių krašto gyventojai, konstatuojame ir pareiškiamo:

– dar 2003 m., išėjus knygos „Šiaurės Skalva“ pirmajam leidimui, tapo aišku, kad sovietinėse enciklopedijose minima Pagėgių įkūrimo data – 1281 m. – neparemta jokiais šaltiniais, kad tikėtina miesto pirmojo paminėjimo data – 1307-iejį;

– turėdami šią informaciją, Pagėgių savivaldybės meras ir administracija aplaidžiai ilgai neužsakė istorinio tyrimo, palikdama miesto gyventojus nežinioje;

– vis dėlto 2005 m. spalio mėnesį istorikas dr. doc. Vytenis Almonaitis baigė tyrimą ir remdamasis iš Berlyno archyvų atsiųsdintais archyviniais šaltiniais padarė galutinę išvadą, kad 1281 m. data tikrai nekuo nepagrįsta, o į sovietinės enciklopedijas, matyt, pateko dėl korektūros klaidos vienoje iš knygų. Istorikas taip pat nustatė, kad pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Pagėgių vietovardis paminėtas 1307 m.;

– tyrimų rezultatai buvo paskelbti 2005 m. spalio mėnesį Pagėgių savivaldybės salėje skaitytoje viešojoje paskaitoje, taip pat 2006 m. sausio mėnesį išėjusiame moksliniame žurnale „Darbai ir dienos“ (Nr. 44). V. Almonaičio iniciatyva jo straipsnis išleistas ir atskira knygelė, tačiau, mūsų žiniomis, už šias pastangas istorikui net nebuvo normaliai padėkota;

– Pagėgių savivaldybės meras ir administracija, turėdama visą informaciją, atvirai ignoravo mokslininko tyrimus ir siekdama siaurų politinių tikslų – orientuodamasi į būsimus savivaldos rinkimus – 2006 m. organizavo pompastišką Pagėgių 725 m. „jubiliejus“ šventę, tuo tiesiog mulkindama krašto gyventojus bei tyčiodamasi iš miesto istorijos;

– 2007 m. naujai sudarytoji Pagėgių savivaldybės administracija nesiekė atitaisyti padarytos klaidos, tačiau naudodama viešuosius ryšius bandė suformuoti įvaizdį, kad kiek Pagėgiams metų, dar „neaišku“, jog istorikai dėl to dar „nesutaria“. Vietos valdžia visai „pamiršo“, kad vos prieš metus, rinkimų išvakarėse jai buvo viskas „aišku“ ir jokių istorikų „nesutarimų“ ji nematė. Tačiau iš tikrųjų profesionalių V. Almonaičio tyrimų niekas iki šiol argumentuotai neužginčijo. Atvirkščiai – 2007 m. išėjusiame „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ trečiajame tome, iš esmės pripažįstant mokslininko tyrimų pagrįstumą, teigiama, kad Pagėgiai pirmą kartą paminėti 1307 m. Pažymėtina, kad šį leidinį redaguoja patys žymiausi Mažosios Lietuvos istorijos specialistai – doc. Martynas Purvinas, prof. Zigmas Zinkevičius, doc. Albertas Juška, doc. Vaclovas Bagdonavičius, doc. Valdemaras Šimėnas ir kiti;

– visa tai, kas aukščiau pasakyta, liudija, kad Pagėgių savivaldybės meras ir administracija visiškai sąmoningai sužlugdė miesto 700 m jubiliejaus šventę, tuo padarydami didžiulę moralinę žalą krašto gyventojams. Pažymėtina, kad ši žala net nebėgi būti kompensuota, nes kitas atitinkamas jubiliejus – tik po šimto metų;

– tikėtina, jog minėtais veiksmais Pagėgių valdžia padarė kraštui ir žymių materialinių nuostolių, nes 700 m. jubiliejui iš Lietuvos Respublikos vyriausybės buvo galima paprašyti (ir gauti) žymiai didesnę sumą, nei netikrai 725 m. sukakčiai;

– kiek Pagėgiai prarado 2007-aisiais, geriausiai parodo tais pat metais 500 m. jubiliejų šventusios Tauragės pavyzdys: renovuoti kultūros rūmai, įrengta nauja miesto

aikštė, išleista 560 puslapių knyga, surengta įsimenanti trijų dienų trukmės šventė, įgyvendinta daug kitų projektų;

– tiesioginė atsakomybė už sužlugdytą Pagėgių 700 m. jubiliejų tenka Pagėgių merui Kęstui Komskui, buvusiam vicemerui Alvydui Dumbliauskui, buvusiam administracijos direktorei Dainorai Žilinskaitei, dabartiniam vicemerui Remigijui Špečkauskui ir dabartiniam administracijos direktoriui Vaidui Bendaravičiui;

– dėl susiklosčiusios situacijos kalti ir tie buvusios bei esamos Pagėgių savivaldybės tarybos nariai, kurie palaikė tokią vietos valdininkų vykdomą politiką;

– netiesioginę atsakomybę dėl to, kad Pagėgiai neatšventė ir niekada nebeatšvės 700 m. jubiliejaus turėtų jausti ir tie rinkėjai, kurie savo balsais suteikė mandatą aukščiau minėtiems politikams.

Pagėgių savivaldybės tarybos narys G. Petrauskas

Pagėgių savivaldybės tarybos narys V. Sudeikis

LRLS Pagėgių skyriaus pirmininkas Vladimiras Gorodeckis

LVLS Pagėgių skyriaus narys Pagėgių savivaldybės tarybos narys Remigijus Kelneris

TS Pagėgių sk. pirm. Pagėgių kr. draugijos „Sandūra“ pirmininkas Viktoras Milašauskas

Naujosios sąjungos Pagėgių skyriaus pirmininkė Marytė Janavičienė

LKD Pagėgių skyriaus pirmininkas Romualdas Jarusevičius

Užs. Nr. 10

**Dėl atsakymo į
pareiškimą dėl
Pagėgių miesto
700 metų
jubiliejaus**

Atsakydamas į 2008 05 15 d. iš Jūsų gautą raštą Nr. A2-197, pranešu, kad kartu su Jūsų pateiktu „Pareiškimu dėl sužlugdyto Pagėgių miesto 700 metų jubiliejaus“ savo leidinyje galite spausdinti šį atsakymą: „Pagėgių miesto paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose data jau kelinti metai yra pagrįdinė savivaldybės administracijos bei miesto šventės organizavimo darbo grupės posėdžių tema. Prieš porą metų, remdamiesi visais iki tol buvusiais šaltiniais, šventėme 725 m. Pagėgių miesto paminėjo rašytiniuose šaltiniuose jubiliejų. Tačiau atsiradus abejojančių, buvo užsakytas specialus mokslinis tyrimas, kurį atliko istorikas Vytauto Didžiojo universiteto docentas Vytenis Almonaitis. Tyrimą finansavo Pagėgių savivaldybės administracija.

Istoriko tyrimas parodė, kad Pagėgiams šių metų gegužės 19 d. sukanka 701 metai, mat pirmą kartą Pagėgių vietovardis rašytiniuose šaltiniuose buvo paminėtas ne 1281 m., kaip iki šiol buvo laikyta, bet 1307 m. Kuria data vadovautis praėjusiais metais Pagėgių savivaldybė, nesiekdama savavaliuoti ir būdama nekompetetinga šiuo klausimu, patarimo kreipėsi į įvairias institucijas, net į Prezidentą bei Vyriausybę. 2007 m. balandžio pabaigoje iš Lietuvos istorijos instituto buvo gautas atsakymas, kad savivaldybė vis dėlto turėtų pasikliauti naujausiu istorinių tyrimų duomenimis, t. y. būtent Vytenio Almonaičio pateikta nauja data, juo labiau, kad šio mokslininko tyrimo rezultatai buvo publikuoti mokslo veikaluose. Taip mes ir darome, todėl šiais metais švėsime 701 metų miesto sukaktį. Kadangi dabar jau žinomi ne tik Pagėgių miesto paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose metai, bet ir kone tikslus mėnuo bei diena, nutarta ir miesto šventę rengti ne liepos mėnesį, o gegužę, per tikrąjį miesto gimtadienį.”

Pagėgių savivaldybės meras Kęstas KOMSKIS

Lietuviško žodžio šventė

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ,
Kraupiškio (Uljanovo) vid. mokyklos mokytoja

Lietuvių tauta į kalbą, vieną seniausių indoeuropiečių kalbų, sudėjo savo dvasinius turtus, ją išsaugojo per negandų laikus. Įsrutyje, Kaliningrado srities (Karaliaučiaus krašto) socialinėje pedagoginėje kolegijoje vėl skambėjo lietuvių kalba: moksleiviai rinkosi į 8-tąją lietuvių kalbos olimpiadą. Šiomet 24-iose Karaliaučiaus krašto mokyklose lietuvių kalbos ir etnokultūros mokosi beveik tūkstantis moksleivių.

Susirinkusius eilėmis pasveikino kolegijos studentės, apsirengusios lietuviškais tautiniais rūbais, skambėjo Lietuvos ir Rusijos valstybiniai himnai. Direktorius pavaduotoja Jelena Komarnickaja pasveikino dalyvius, sakydama, kad lietuvių kalbos noriai mokosi ir rusų tautybės moksleiviai.

Sovetsko (Tilžės) konsulas Arūnas Kaminskas linkėjo geros nuotaikos, nesijaudinti, nes tokiuose renginiuose laimi draugystę, meilę lietuvių kalbai, kitoms kalboms.

Sėkmės olimpiados dalyviams linkėjo Karaliaučiaus krašto lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas Aleksas Bartnikas. Buvo perskaitytas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus Antano Petrausko sveikinimas.

Olimpiados tikslas – žadinti norą kalbėti ir bendrauti lietuviškai, padėti ugdyti teigiamą požiūrį į lietuvių kalbą, patikrinti moksleivių kalbėjimo, skaitymo ir gramatikos įgūdžius.

Olimpiados dalyviai, mokytojai, svečiai klausėsi moksleivių deklamuojamų lietuvių poetų eilėraščių ar prozos kūrinių ištraukų. Kitas užduotis atliko grupėmis: 1-4 klasių ir 5-11 klasių. Mokiniai skaitė tekstą, jį atpasakojo, atsakinėjo į klausimus, pasakojo pasirinktą temą, atliko užduotis raštu. Vertinant buvo atsižvelgta į taisyklingą tarimą, kirčiavimą, intonaciją, skaitymo tempą, mokėjimą teisingai lietuviškai reikšti mintis, sudaryti sakinį, teisingai įrašyti praleistas raides, žodžius.

Kol moksleiviai atliko užduotis, mokytojai aptarė aktualius darbo klausimus, artimiausius renginius.

Pirmosios grupės nugalėtojai: Kristina Griksaitė – Ragainės (Nemano) antroji vidurinė mokykla (mokytoja Liucija Glinskienė), Greta Jurevičiūtė – Šilėnų (Pobedinskojės) vidurinė mokykla (mokytojas Arūnas Ubaitis), Zoja Sirvydaitė - Naujosios (Timiriazovo) vidurinė mokykla (mokytoja Aldona Bursteikienė).

Antrosios grupės prizininkai: Aurelija Krylova – Įsruties (Černiachovsko) 6-oji vidurinė mokykla (mokytoja Irena Kiudulienė), Viačeslav Tichon – Tilžės (Sovetsko) 3-oji vidurinė mokykla (mokytoja Daiva Stankevičienė) ir Aleksandras Pšelnicev – Karaliaučiaus (Kaliningrado) 4-oji vidurinė mokykla (mokytojas Algirdas Karmilavičius).

Laureatai buvo apdovanoti diplomais ir medaliais. Juos ruošę mokytojai – Kaliningrado srities lietuvių kalbos mokytojų asociacijos padėkos raštais. Diplomus gavo visi moksleiviai dalyvavę olimpiadoje. Ją finansavo Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Mažosios Lietuvos fondas, Mažosios Lietuvos Lietuvių Draugija Čikagoje. Dovanėles mokiniams parūpino Kara-

liaučiaus krašto lietuvių bendruomenės pirmininkas Sigitas Šamborskis. Renginį filmavo srities televizija.

Svarbiausia ne prizinės vietos. Svarbu, kad mūsų moksleiviai, mokydamiesi lietuvių kalbos, ją bendraudami, patirtų teigiamų emocijų, tobulintų savo kalbinius įgūdžius, domėtusi Lietuva, savo protėvių šalimi, jos istorija, kultūra, papročiais. Kalba, kaip rašė kalbininkas J. Balčikonis, yra didžiausias mūsų tėvų palikimas.

Jono Glinskio nuotr.

Olimpiados dalyviai prie Įsruties pedagoginės socialinės kolegijos

Olimpiados prizininkai ir jų mokytojai

Vyresniųjų grupės olimpiados dalyviai ruošiasi atlikti užduotis

Nemenčinės 2-oji vidurinė

Valentas ŠIAUDINIS, Vilnius

Už 2,5 km į šiaurę nuo Nemenčinės prie Nemenčios upelio yra Nemenčinės pilialkalis. 12-14 a. ant jo stovėjo medinė pilis, kuri iš šiaurės rytų pusės gynė Vilnių nuo priešų. Į pietus nuo pilialknio, kur Nemenčia įteka į Nerį, kūrėsi Didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaras ir miestelis. 1778-1794 m. Nemenčinės (kaip ir Sužionių, Raudondvario) dvaras priklausė Vilniaus vyskupui Ignotui Jokūbui Masalskiui. Buvo jo vasaros rezidencija.

1794 m. balandžio 26 d. prie Nemenčinės įvyko didelis mūšis tarp Lietuvos ir Rusijos kariuomenių. Lietuvos kariuomenei vadovavo pulkininkas Jokūbas Jasinskis. Lietuviai mūšį pralaimėjo.

1803 m. dvarą įsigijo Vilniaus universitetas. Po 1831 m. sukilimo jis priklausė privatiems asmenims. 1863 m. balandžio 27d. ties Nemenčine įvyko sukilėlių mūšis su caro armija. Sukilėliai, turėdami 2-3 karthus mažiau kovotojų, mūšį pralaimėjo.

Apie 1387 m. Nemenčinėje pastatyta pirmoji bažnyčia (medinė).

1554 m. Nemenčinė gavo Magdeburgo teises. Tuo metu miestelyje buvo 15 sodybų. Visi gyventojai – katalikai. 1766 m. tapo seniūnija (iki tol buvusi Vilniaus tijūnystės valsčius). 1842 m. miestelis sudegė. 1848-855 m. buvo pastatyta dabartinė (mūrinė) bažnyčia. Greitai atsistatė ir miestelis. 1861-1950 m. Nemenčinė tapo valsčiaus centru, 1950-1962 m. - rajono centru. 1833 m. miestelyje gyveno 167 gyventojai. 1885 m. - 46 sodybos, 471 gyventojas (1 pravoslavas, 130 katalikų, 340 žydų). 1897 m. - 886 gyventojai (iš jų 639 žydai). Lenkų valdžios surašymo duomenimis, 1931 m. gyveno 1482 gyventojai, buvo 240 sodybų. 1959 m. - 2081, o 1976 m. - apie 3700 gyventojų (iš jų 22 procentai lietuvių). 2001 m. - 5892 gyventojai (24,4 proc. lietuvių).

18 a. antroje pusėje prie bažnyčios buvo įkurta papartinė mokykla, kurioje 1777 m. mokėsi 10 berniukų (5 šlėktų ir 5 valstiečių). Mokykla išsilaiė iki 18 a. pabaigos.

1865 m. Nemenčinės pašto stotyje atidaryta liaudies mokykla rusų dėstomąja kalba. Vėliau perkelta į valsčiaus valdybą. Mokyklą išlaikė valstybė, valsčius ir kaimų bendruomenės. Pvz.:

1908 m. mokyklos išlaikymui skirta: iš valstybės išdo – 109 rb, valsčiaus valdybos – 189 rb, kaimo bendruomenės – 190 rb, Iš viso: 488 rb. Juos išleido: mokytojo atlyginimui – 387 rb, kunigui už tikybos pamokas – 25 rb, valytojai – 15 rb, ūkio reikalams, bibliotekai ir t.t. – 61 rb.¹¹ Mokykloje mokėsi: 1872-873 m.m. - 30 berniukų, 1876-1877 m.m. - 38 berniukai, 1879-1880 m.m. – 64, 1884-1885 m.m. – 64, 1889-1890 m.m. – 39, 1892-1893 m.m. – 40, 1894-1895 m.m. - 59. Mokė vienas mokytojas.¹²

1897 m. buvo pastatyta mokykla.¹³ 1908 m. ją lankė 70 vaikų: 6 bajorų, 16 miestelėnų ir 48 valstiečių - tarp jų jau ir 26 mergaitės (8 stačiatikių, 46 katalikų ir 16 žydų vaikai).

1919 m. atidaryta lenkiška pradinė mokykla. 1920-921 m.m. mokėsi 88 mokiniai.¹⁵

Tarpukariu, iki 1936 m., mokykla dirbo mūrinio pastato antrame aukšte. Pirmame aukšte buvo įsikūrusi Nemenčinės valsčiaus savivaldybė (dabar Nemenčinės miesto ir Nemenčinės seniūnijos, Švenčionių g. 11). Mokinių skaičiui didėjant, pritrūko pa-

talpų. Teko nuomoti iš privatininko Račkowskio, kurio namas stovėjo kitoje Švenčionių gatvės pusėje, tarp dabartinio pašto ir kultūros pastatų. Namas neišliko. 1936 m. pastatyta mokykla Adomo Mickevičiaus gatvėje, nr.18, kurioje tilpo visi skyriai. Tarpukario pabaigoje išaugo iki 7 skyrių.

1939 m. spalio 10 d. Lietuva atgavo Vilniaus kraštą. Nemenčinėje veikė dvi mokyklos.

1-oje lietuvių dėstomąja kalba pradinėje per pamokas, reikalui esant, buvo trumpai paaiškinama vaikų gimtąja kalba. Nuo 1940 m. sausio 1 d. iš mokytojo pareigų buvo atleisti Viktorija Liachovienė ir Stasys Nazaruka, kaip nesugebantys prisitaikyti prie pasikeitusių aplinkybių ir į jų vietą 1940 m. sausio 16 d. paskirti Vaclovas Banasevičius ir Stanislava Ivaškevičienė, o 1940 m. vasario 1 d. - dar ir Bronė Sakalauskienė.¹⁶ 1940 m. vasario 3 d. vedėju paskirtas Balys Gerasimavičius.¹⁷

2-oje (žydų) pradinėje mokykloje 1939-1940 ir 1940-1941 m.m. mokėsi 70-80 mokinių. Nuo 1940 m. sausio 21 d. 2-osios pradinės mokyklos vedėja paskirta (mokanti lietuvių kalbą) Cipė Levitaitė. Mokytojai - Roza Teperaitė ir Hileris Korneris.¹⁸

1940 m. birželio 15 d. į Lietuvą įžengė Raudonoji armija. Krašte greitai buvo paskelbta sovietų valdžia. Įvykdyta mokyklų reforma, pakeisti mokyklų vedėjai, kai kurie mokytojai.

1940 m. rugsėjo 1 d. 1-osios pradinės mokyklos vedėja paskirta Sofija Venskevičiūtė¹⁹, o 1940 m. rugsėjo 16 d. – mokytoja Vanda Karmauskienė²⁰. 1940 m. rugsėjo mėnesį atidarytas vaikų darželis, kurio vedėja paskirta Bronė Varnaitė²¹. Pakeistas ir 2-osios (žydų) mokyklos vedėjas. Juo tapo Gdalis Kravičius²².

1940 m. rugsėjo 20 d. Nemenčinės 1-oje mokykloje buvusių mokytojų iniciatyva įvyko tėvų susirinkimas, kuriame dalyvavo visi norintieji, netgi tie, kurių vaikai mokykloje nesimoko. Susirinkusieji mokyklos vedėją apšaukė šoviniu, reikalavo jį ir visus lietuvius mokytojus, netgi gerai mokančius lenkų kalbą, atleisti. Mokytojais skirti tik lenkus. Visus dalykus dėstyti lenkiškai. Lietuvių kalbos mokyti tik vieną kartą per savaitę. Perkelti į aukštesnį skyrių visus mokinius, kurių 1939-1940 m.m. metinis pažymys iš lietuvių kalbos buvo nepatenkinamas.²³ Dalį reikalavimų sovietų valdžia patenkino. Mokykloje buvo įvestas mokymas lenkų kalba.

Nemenčinės 1-oje 6 skyrių pradinėje mokykloje buvo 8 komplektai (6 ir 7 skyriai buvo paraleliniai).

2-oji - jidiš dėstomąja kalba mokykla buvo trijų komplektų. Vaikai mokėsi nuomajamame pastate.²⁴

1943-1944 m.m. Nemenčinės 7-ių skyrių mokykloje lietuvių dėstomąja kalba (trumpai paaiškinant mokinių gimtąja kalba) mokėsi tik 69 mokiniai (1 skyr. – 13, 2 skyr. – 14, 3 skyr. – 11, 4 skyr. – 9, 5 skyr. – 8, 6 skyr. – 8, 7 skyr. – 6) - 18 lietuvių, 50 lenkų, 1 rusas. Vedėjas buvo P. Blažys. Mokyklos nelankė net 120 mokinių, nes tėvai, gyvenantieji kaime, bijojo leisti vaikus į lietuvišką mokyklą (armija krajova jiems grąsino). Mokyklą lankė daugiausiai miestelio vaikai, bet irgi ne visi. Kai kurie tėvai buvo nusistatę prieš vaikų mokymąsi lietuvių kalba. Buvo ir tokių, kurie neleido vaikų į mokyklą, neturėdami kuo juos apręgti, apauti.²⁵

1944-1945 m.m. ir 1945-1946 m.m. viosoje Nemenčinės valsčiaus (išskyrus Laurų) mokyklose buvo mokoma tik lenkų kalba. 1946-1947 m.m. atsirado dvikalbių

mokyklų. Pvz.: Rudausių pradinėje mokykloje lietuvių ir rusų dėstomosiomis kalbomis mokėsi 90 mokinių. Mokė Birutė Talkačiauskaitė. Vilbrantiškių pradinėje lietuvių ir lenkų kalbomis mokėsi 57 mokiniai. Mokytojas Antanas Sinkonis. Bitinų pradinėje visi 38 mokiniai mokėsi lietuviškai. Mokė Stasė Talkačiauskaitė²⁶.

1948-1949 m.m. (ir 1949-1950 m.m.) jau net 9 valsčiaus mokyklose dėstomoji kalba buvo lietuvių. Pavyzdžiui:

Mokykla	Mokinių skaičius	Komplektų
Bitinų	46	2
Dvaininių	71	2
Jaučiavarų	40	2
Laurų	181	5
Priciūnų	77	2
Rudausių	77	2
Skinderiškės	40	1
Šventininkų	68	2
Tarakonių ²⁷	90	2

Likusiose pradinėse mokyklose ir Nemenčinės progimnazijoje dėstoma rusų k. (po 1949 m. mokyklų reformos Nemenčinės pradinė mokykla ir progimnazija „susiliejo“. Tapo septynmete mokykla rusų dėstomąja kalba). 1950 m. vasarą visose (išskyrus Laurų) paminėtose mokyklose vietoje lietuvių dėstomosios kalbos įvedama lenkų.

Nuo 1945 m. (iki pensijos) Nemenčinės mokyklos rusiškose ir lenkiškose klasėse lietuvių kalbą dėstė mokytojas Vladas Starulis, g. 1923 m.

1957 m. rugsėjo 1 d. Nemenčinės rusų lenkų vidurinėje mokykloje atidarytas 1-3 klasių komplektas lietuvių dėstomąja kalba. Pirmoji mokytoja – Malvina Tamulevičiūtė.

1961 m. išleista pirmoji **septintokų** laida lietuvių dėstomąja kalba. 1964 m. išleista pirmoji **aštuntokų** laida lietuvių dėstomąja kalba. Tik 1972 m. rudenį atidaryta 9-oji klasė lietuvių dėstomąja kalba. 1975 m. išleista pirmoji lietuviškai besimokančių **abituriėtų** laida.

1990 m. rugsėjo 1 d. atidaryta mokykla lietuvių dėstomąja kalba. Ji pavadinta Nemenčinės 2-ąja vidurine mokykla. Jos direktoriumi paskirtas buvęs trikalbės vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotojas Romualdas Sabaliauskas, kuris mokyklai vadovauja iki šiol.

2008 m. vasario 8 d. vidurinė mokykla tapo **gimnazija**.

Mokinių gretas papildė moksleiviai, baigę Kabiškių, Rudausių, Vėriškių pradinės mokyklas.

2007-2008 m.m. mokykloje dirba 55 mokytojai. Direktorius Romualdas Sakalauskas, pavaduotojos: Daiva Lasinskienė ir Marija Kozlovskienė (3-ios kategorijos vadybininkės).

Mokytojai metodininkai: Baliukevič Elena - anglų k., Lasinskienė Daiva - matematikos, Kodikienė Alina - biologijos,

Mokinių skaičiaus augimas (klasėse lietuvių dėstomąja kalba)

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Klasėse	Iš viso mokykloje mokinių	Mokykloje mokytojų
1957-1958	6	1-3	490 ²⁸	
1958-1959	19	1-5	511 ²⁹	
1959-1960	42	1-6 ir 9	582 ³⁰	41 ir 3 bendrab. auklėtojai
1960-1961	50	1-7	623 ³¹	40 ir 3 bendrab. auklėtojai
1961-1962	63	1-6	667 ³²	
1962-1963	73	1-7	714 ³³	
1970-1971	144	1-8	986 ³⁴	

Mokykloje mokėsi:

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Komplektų skaičius
1990-1991	298	18 ³⁵
1991-1992	319	9 ³⁶
1992-1993	379	21 ³⁷

Laikui bėgant, mokinių skaičius augo.³⁸

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Komplektų skaičius
2000-2001	601	26
2001-2002	605	27
2002-2003	640	28

Vėliau, kaip ir visoje Lietuvoje, mokinių skaičius ėmė mažėti.³⁹

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Komplektų skaičius
2003-2004	636	28
2005-2006	579	28
2006-2007	569	28
2007-2008	569	27

Kozlovskienė Marija - chemijos, Malakauskaitė Irena - pradinų klasių, Matuliauskaitė Miglė - muzikos, Rinkevič Vanda - lietuvių k., Sakalauskas Romualdas - matematikos, Suduiko Lucija - fizikos, Vaišvila Kęstutis - technologijų ir dailės. 36 vyr. mokytojai ir 9 neatestuoti.

Mokytojai gyvena: Arvyduose - 1, Bezdonyse - 2, Gėlyje - 1, Kabiškėse - 1, Meškonyse - 2, Nemenčinėje - 38, Pabradėje - 3, Vilniuje - 7.

Pagarbos verti mokytojai, daug metų puoselėję lietuvių Nemenčinės krašte:

Malvina **Tamulevičiūtė-Petrikienė**, 1957 m. Kaune baigusi vidurinį mokslą, pradėjo dirbti Nemenčinės vidurinėje mokykloje. Mokė pirmuosius pradinukus (1-3 kl. buvo 6 mokiniai), panorusius mokytis lietuviškai. Bedirbdama neakivaizdžiai baigė Vilniaus pedagoginiame institute geografią ir ją dėstė vyresnėms klasėms. 2002 m. išėjo į pensiją.

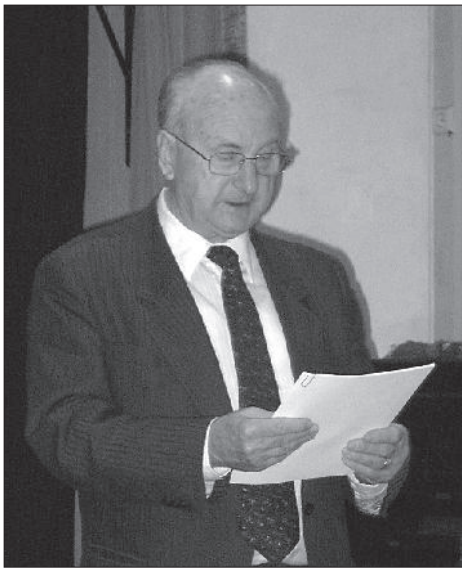
Vytautas **Petrikis** į Nemenčinės mokyklą atvyko 1958 m., tik ką baigęs lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus pedagoginiame institute. Jis iki 1990 m. Nemenčinės trikalbėje vidurinėje mokykloje, o po 1990 m. - tik Nemenčinės rusų-lenkų vidurinėje mokykloje dėstė lietuvių kalbą. 2002 m. išėjo į pensiją.

Direktorius Romualdas **Sakalauskas** mokykloje dirba nuo 1974 m., įdomiai dėsto matematiką. Pavaduotoja D. **Lasinskienė** mokytojauja nuo 1987 m., moko matematikos, ruošia mokinius olimpiadoms. Pavaduotoja Marija **Kozlovskienė** – nuo 1973 m. dėsto chemiją. Ilgai mokykloje dirbo mokytojos – dabar pensininkės: istorikė Aldona **Lukoševičiūtė** ir biologė Gertrūda **Mazeikaitė**.

Norėčiau paminėti mokytojus, kurių nuosirdaus darbo dėka mokiniai garsina 2-ąją vidurinę mokyklą. 2006-2007 m.m. mokytojos D. **Lasinskienės** 12 kl. mokinys M. Damarackas ir 9 kl. mokinė A. Borovska rajoninėje matematikos olimpiadoje užėmė antrąsias vietas. Mokytojos Lucijos **Suduiko** 9 kl. mokinė A. Borovska rajoninėje fizikos olimpiadoje laimėjo 1-ąją vietą. Mokytojo Dimitrijaus **Karpavičiaus** 12 kl. mokinys M. Damarackas rajoninėje informatikos olimpiadoje užėmė 1-ąją, o respublikinėje - 3-ąją vietą.

Tęsinys kitame numeryje

„RYTO“ draugijos suvažiavimas

Algimantas Masaitis

Atkelta iš 1 p.

2008 m. gegužės 17 d. įvyko Lietuvių švietimo draugijos „RYTAS“ 95-ųjų draugijos įkūrimo metinių progai skirtas suvažiavimas. Jis įvyko Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios parapijos namuose sovietmečiu jie buvo paversti „Aušros“ kino teatru.

Po šv. Mišių, kurias aukėjo kleb. Vytautas Rapalis, suvažiavimo dalyvius parapijos namuose pirmiausiai pasveikino Švenčionių rajono Pabradės „RYTO“ gimnazijos kūrybingi moksleiviai sugiedoję Lietuvos himną.

Moksleiviai paruošė labai tradicinę ir lietuvišką pasveikinimą: figūros su lengvomis linijomis suklebomis, linijais marškiniais per juosmenį perrišta juosta, merginų nerūpestingi juodi, geltoni, pilki plaukai raizgėsi smuikų stygose, raizgėsi su pianinu, jų atliekamos lietuvių liaudies dainose, žodžiuose, klausančiųjų veiduose. Tyliai sėdint galėjai išgirsti šnibždant, jog jos kaip Vaidilutės, nusileidusios iš pagonybės laikų.

„Verkia Dievas medinis kieme. Nebėra čia mums vietos, eime...“ - visais balsais dainavo mokytojos Jurgitos Stasiūnienės parengti moksleiviai. Dievo motyvas išliko visame renginyje: Dievas dainose, Dievas veiduose, jei pastebėjote, medinis kryžius kabo ant sienos su mūsų rūpintojėliu - Kristumi, Dievas sugiedotame Lietuvos himne, taip pat pranešimų ar diskusijų metu galėjai išgirsti: „Dieve...“.

Draugijos pirmininko Algimanto Masaičio įžanginis žodis, kuriame dėkoja už dalyvavimą, primena faktus, ko čia susirinkta, kur susirinkta, kada susirinkta: Lietuvių švietimo draugijos „RYTO“ steigiamas susirinkimas įvyko 1913 m. sausio 31 d. Vilniuje, Visų Šventųjų bažnyčios klebonijoje. Nariai steigėjai buvo: dr. J. Basanavičius, A. Smetona, kunigas V. Mironas, kun. A. Petrulis, kun. K. Maliukevičius ir L. Gira. Pirmininku tapo kun. J. Steponavičius. A. Masaitis leido juos prisiminti ir minutę patylėti už pasitraukusius. 2004 m. balandžio 3 d. Lietuvių švietimo draugija „RYTAS“ buvo atkurta. Draugijos tikslai tie patys: šviesti Vilniaus krašto gyventojus, padėti jiems mokytis valstybinėse švietimo įstaigose, kelti mokytojų kvalifikaciją žadinant Tėvynės meilę, pasididžiavimą Gimtuoju kraštu, studijuojant Tautos istorijos, tautinių santykių darnumo politiką daugiakalbėje aplinkoje. Draugijos pirmininkas suintrigavo statistiniais duomenimis dėl mokleivių krepšelio lėšų paskirstymo. 2003-2007 m., t.y. per 5 metus sumažinta: Paberžės „Verdenės“ vid. m-klai skirta 538 928 Lt., Marijampolės vidurinei m-klai - 579 772 Lt., Rudaminos „Ryto“ gimna-

zijai - 498 100 Lt. Tas pats tęsėsi ir 2008 m. - mažinama. Dar vieni įdomūs duomenys: 2007 m. rugsėjo 1 d. Vilniaus r. mokėsi: 5479 mokiniai lietuvių kalba ir 5789 - lenkų. Tik 310 mokinių skirtumas, tačiau lenkų kalbos mokyklose lėšų buvo pridėta (penkioms mokyklos dirbančioms lietuvių kalba pridėta 82 260 Lt, o lenkų - 1 689 490 Lt. Jei skaičiuose nepasiklydote - nesumirgėjo, galite pasamprotauti patys, nes ir per suvažiavimą tai nebuvo paaiškinta. Dar buvo kalbama apie vykdomus projektus, pavyzdžiui, kuprinės pirmokams - jų pirmokams įteikiama vis daugiau - simboliai, kurios turime turėti. Iš viso penkiolika projektų ir dvi ilgalaikės akcijos Pietryčių Lietuvoje puoselėjant tautiškumą ir lietuviybę. Lietuvių švietimo draugijos „RYTO“ veikla vykdoma vadovaujantis „Veiklos gairėmis 2005 - 2010 metams“, kuriomis siekiama sudaryti kuo palankesnes sąlygas Pietryčių Lietuvoje gyventojams.

Po A. Masaičio pasisakymo buvo norinčių „RYTO“ draugijai kitais metais pa-

Irena Bražėnaitė ir Rimantas Klimas dainavo lietuvių liaudies dainas

skirti savo du procentus. Viktorijai Lapėnienėi buvo įteiktas diplomai, Stanislovo Rapalio premijos laureatei už Rytų Lietuvos kultūros ir švietimo sklaidą (iš Tautinių mažumų ir išeivijos departamento).

Buvo daug sveikinimų, daug gražių žodžių, buvo jauki terpė, kurioje daug kas galėjo jaustis „savas tarp savų“.

Ką dar išgirdome, pamatėme suvažiavime? R. Klimas (buvęs pirmosios atkurtos vyriausybės ministras) su Irena Bražėnaitė taip pat atliko lietuvių liaudies dainų. R. Klimas grojo lūpine armonikėle, dainavo apie nepabėgusius vėjus, I. Bražėnaitė atliko sudėtingus kūrinius. Lyrika. Suvažiavime gana daug galėjome mėgautis žodžio ir muzikos vienviene.

Antrasis pranešėjas revizijos komisijos pirmininkas V. Kuzelis kalbėjo apie finansus, ataskaita. Ėmė pavyzdžius ir lygino kuriais metais, kiek išleista, kur išleista (pvz., 2004 m. gauta 400 Lt., išleista 400 Lt.), nepamirštant ir mažųjų išlaidų - internetas, spausdintuvai ir t.t. Jis pabrėžė, jog sąskaitos, čekiai yra tvarkingai susegti - viskas su koduota, sunumeruota, susegta į segtuvą.

Galėjo pasisakyti ir būti išgirsti visi tie, kurie tik norėjo diskusijų metu. Buvo kalbama apie draugijos veiklą, savo problemas.

Laima Markauskienė Švenčionių r. Pabradės „Ryto“ gimnazijos direktorė kalbėjo apie švietimo leidyklos „RYTAS“ veiklos atspindžius mokyklos veikloje. 1990 m. Švenčionių rajono Pabradės vidurinė mokykla buvo pavadinta „Ryto“ vidurine. Pasirinktas gražus vardas švietimo draugijos „RYTAS“ garbei, kuris įpareigojo jos ben-

druomenę dirbti sunkų darbą - dirbti lietuviybės puoselėjimo, gaivinimo, ugdymo baruose. Mokykla buvo Pabradės krašto lietuviybės ir kultūros židinys, prasidėjus atgimimui. 1889 m. į pirmąją rajono mokyklą įžengė kunigas, nes tuometinis direktorius suprato, kad mokykla neįmanoma be Dievo palaiminimo. Tais metais, kad ir kaip prieštaravo partijos komitetas, pirmasis kunigas įžengęs į šią mokyklą neišėina ligi šiol. Graži veikla ir ne lietuvių kunigų paliko gilų pėdsaką jos bendruomenei, istorijai. Mokykla išsiskyrė rajone prasidėjus atgimimui. Lietuviškumo puoselėjimas išliko ligi šiol. Mokyklos bendruomenės vardu buvo gražiai padėkota už kuprinių akciją pirmokams. Įteikiant kuprines buvo paminėta, jog tai Švietimo draugijos dovana vaikams, kurie pasirinko jų mokyklą. Tai didelė atsvara lenkų akcijoms, veikėjams, kurie į mokyklą kviečia dalindama materialines gėrybes. Švietimo draugijos dėmesys parodomas ir dovanojant knygas, draugijo pirmininko apsilankymais mokyklos renginiuose - jo buvimas parodo, kad kiekviena mokykla, dėstoma lietuvių kalba yra

labai svarbi, nuo jos veiklos priklauso lietuviybės, tautiškumo puoselėjimas ir išlikimas. L. Markauskienė skatina visas „RYTO“ draugijos mokyklas jungtis, bendrauti - kartu esame stipresni kurti lietuviybę.

Pasisakė Lolita Mikalauskienė Šalčininkų r. Dieveniškų „Ryto“ vidurinės mokyklos direktorė, atsigręžus į praeitį priminė, kad vietinė jų valdžia nenorėjo matyti lietuviškų mokyklų, nenorėjo jų steigti motyvuodamos tuo, kad jų mokytojai neturi kvalifikacijos. „RYTO“ draugijos dėka buvo apmokytas jaunimas. Jų mokyklos tikslas - puoselėti lietuviybę, išlaikyti tai, kas buvo dar likę. Direktorė pasakė ir pagrindinę savo problemą - nustatytas vyriausybės vidurkis klasėje bei mokinių grupėje. Žiūrėdama į ateitį mąstė, kad ateityje mokykla tik mažės, todėl gali būti padaryta pagrindinė ar net pradine. Ji teigia, kad valstybė turėtų kitaip žiūrėti į jas. Mokykla džiaugiasi „RYTO“ draugijos teikiama morale ir materialine pagalba.

Jonas Andriukaitis Vilniaus apskrities viršininko administracijos darbuotojas norėjo pabrėžti du dalykus: pirma - Vilniuje nėra visiškai išnaudojamas potencialas, kuris yra sukaupytas. Čia yra daug entuziastiškai nusiteikusių žmonių. Antra - mes jau turime sustiprėjusią mokyklą. Kėlė problemą, kodėl suvažiavime tiek mažai žmonių, mokytojų iš Vilniaus miesto švietimo įstaigų. „Reikia ieškoti ryšio - tarp moksleivių tėvų, tarp mūsų. Atkreipkim dėmesį ir atlaidžiau žiūrėkime į tuos, kurie netaria nė vieno lietuviško žodžio. Nejausim atviro

Danguolė Sabienė

priešiškumo lenkams, nes ten, kur priešiškumas, ten jokios vilties, kad kas nors bus gero“, - teigia J. Andriukaitis.

Bronė Daunorienė Šalčininkų r. Turgečių vidurinės mokyklos mokytoja stebėjosi, kodėl suvažiavime nėra kokio žmogaus iš prezidentūros, juk anksčiau „RYTO“ draugijoje dalyvavo ir A. Smetona, ir J. Basanavičius. Mokytoja piktnos ir Vilniaus savivaldybės iškabinta vėliava. B. Daunorienė samprotauja, „Tarybiniais metais mus vadino nacionalistais, dabar mus taip pat vadina nacionalistais, nes mes skleidžiam patriotizmą“. Pasak mokytojos ši draugija labai svarbi, nes ji nusipelnė Rytų Lietuvai.

Draugiją pasveikino ir Tėvynės sąjungos tautininkų frakcijos pirmininkas Gintaras Songaila. Jis pritarė, kad visoje Lietuvoje yra neišsprendžiamos tos pačios problemos, nes nesivienijant, nesitelkiant šios padėties nepakeisim. Siūlo nepražiopsoti esminių momentų, pavyzdžiui, šiuo metu Seime pradedamas svarstyti ir jau turbūt bus priimtas naujas valstybinis kalbos įstatymas. Jam teko dalyvauti rinkimų kultūros komiteto posėdyje kuriame komitetas palaimino šį projektą ir jis jau pateks svarstymui. Oponentai nusileido dėl daug ko, bet nusileido dėl vietovardžių rašymo. Jei tai būtų įteisinta, galėsime nenustebti, kai lietuviškuose pasuose atsirastų lenkiškos pavardės. Tėvynės sąjungos atstovai visada gina lietuvišką poziciją. Palinkėjo tikėjimo, aktyvumo, kurių dėka pasieksime persilaužimą.

Suvažiavime dalyvavo švietimo ir mokslo ministerijos atstovė S. Strolaitė. Ji siūlė alternatyvą - sudaryti sąlygas, jog tie, kurie mokosi ne lietuvių mokyklose vis tiek mokėtų lietuvių kalbą. Suvažiavimo dalyviams, svečiams papasakojo tokią situaciją - į įmonę priimamas dirbti vaikas, baigęs mokyklą rusų kalba. Po dviejų savaitių jo paprašo parašyti ataskaitą, o jis sako: „Atsiprašau, bet aš lietuviškai rašyti nemoku“. Samprotaujama, kokių problemų sukelia lietuvių kalbos nemokėjimas. Taip pat sukelia abejonė dėl mokytojų, dirbančių rusų, lenkų kalbų mokyklose lietuvių kalbos žinių. Jie turi pažymėjimus, kad moka lietuvių kalbą, bet visa tai abejotina, reikėtų sukurti programą, kurioje mokytųsi lietuviškai. Tokių programų ir tokių mokyklų mokytojai jau mielai mokosi lietuvių kalbos.

...Dievas lūpine armonikėle pritarinėjo kiekvienam kalbėjusiajam. Nėra paprasta išgirsti vieniems kitus, pirmiausiai reikia mokytis klausytis. Klausytis tylos, šalia esančiųjų...Lininiai plevenantys rūbai, lininiai plaukai, lininiai siūlai, lininės svajonės, lininiai tikslai ir lūkesčiai. Ar turime teisę į lininį gyvenimą? Į lininę jūrą...

Akvilė ŽILIONYTĖ
Autorės nuotr.

Paroda „Senoji Kauno periodinė spauda“

Petras DUMBLIAUSKAS, Vilnius

Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienos išvakarėse Kauno miesto viešojoje Vinco Kudirkos bibliotekoje surengta jau XIV knygos šventė „Laikas gyvena knygoje“. Šį kartą ji buvo paskirta Kauno miesto savivaldos 600 m. sukakčiai. Renginio metu pranešimą apie lietuviybės ištakas pristatė M. Riomerio universiteto prof. Antanas Kulakauskas. Profesorius teigimu, tautas įprasta skirstyti į senas ir naujas. Prie senųjų tautų skiriami vokiečiai, prancūzai, lenkai ir netgi škotai. Tačiau lietuviai nepatenka į senų tautų panteoną. Taip atsitiko todėl, kad 1918 m. Lietuvos valstybė buvo kuriama ant naujo pagrindo, skirtingai nuo lenkų. Valstybės sukūrimo idėja atsirado keliolikos inteligentų, išsilavinusių žmonių sąmonėje. Ir tai negausiai grupei pavyko patraukti savo pusėn plačias liaudies mases. Lietuvių kalba net nebuvo oficiali LDK kalba, ji išsilaikė tik kaip liaudies šnekamoji kalba. LDK valdantis elitas ir bajorija vis labiau lenkėjo. Pirmiausiai išryškėjo taisyklė „Niekas nenorėjo būti lietuviais“, pasakui sekė kita – „Niekas nenorėjo mirti“. Štai po šitos išgalėjimo atėjo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galas.

Kauno apskrities viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotojas Sigitas Lūžys skaitė pranešimą „Senoji Kauno knyga“. Kauniečiai knygas skaityti pradėjo palyginus anksti, tą liudija ir įrašai ranka senosiose knygoje. Pats seniausias toks įra-

šas susijęs su knygos vagyste. O ir kiti įrašai patys įvairiausi – nuo prakeiksmų iki atsidūsėjimų.

Rygos miesto bibliotekos direktorė Dzidra Šmita pasakė, kad vengia daryti tokią klaidą, kaip padarė vienas direktorius, atleidęs visas senąsias darbuotojas, o į jų vietas priėmęs naujas ir jaunas. Tačiau praėjus 20 metų pastebėjus, kad rezultatai panašūs – visos jo tada priimtose darbuotojos jau senos. Kartą kovo 8-osios dienos proga bibliotekoje suruošta akcija – tą dieną moterys nedirbo – lankytojus priiminėjo tik vyrai, atitinkamai aprenkti. Kiekvienai atėjusiai moteriai buvo pateikiama šampanas ir šokoladas bei krūva atitinkamo turinio leidinių moterims. Šios akcijos stebėti subėgo krūva žurnalistų, fotografų, televizijų. Tokio spaudos dėmesio biblioteka dar nebuvo mačiusi – jokios konferencijos, parodos ir kiti moksliniai renginiai nebuvo tokie populiarūs. Bet tikslas pasiektas – į biblioteką kažkas atkreipė dėmesį. Direktorė minėjo, kad stengiasi, jog visi darbuotojai – net ir vairuotojai, ar valytojai – suprastų, kad dirba bibliotekoje.

Šventės metu atidaryta paroda „Senoji Kauno periodinė spauda“ iš bibliofilo Šarūno Šimkevičiaus kolekcijos. Kaip pasakojo parodos autorius, kaunistika jo kolekcijoje sudaro didesnę dalį. Savo kolekcinavimo praktiką Š. Šimkevičius atliko dar darželio laikais, pradėta buvo kaip ir dau-

gelio kitų – nuo pašto ženklų, degtukų dėžučių, monetų. Nuo pat vaikystės mėgo ir knygas – tėvai jam nupirko didelę įvairių knygų biblioteką. Senąją periodinę spaudą bibliofilas pradėjo rinkti 1983 m. Viskas prasidėjo nuo susidomėjimo istorija – senuose laikraščiuose galima buvo paskaityti tokių dalykų, apie kuriuos tarybiniai laikraščiai nerašė. Pačius pirmuosius kolekcinuos eksponatus rado tėvų bibliotekoje. Pasakui prasidėjo tolesni ieškojimai. 1984 m. pirmą kartą apsilankyta Kauno ir Vilniaus antikvariniuose knygynuose, beje, dabar jau nebeegzistuojančiuose. Na, o nuo 1985 m. važiuojama ir į Kauno kolekcininkų klubą. Vilniaus kolekcininkų klube pirmą kartą apsilankyta kiek vėliau – tik 1987 m. Šiuose klubuose įsigyta daug įdomių leidinių.

Kauno periodinės spaudos parodai Š. Šimkevičius atrinko 106 pavadinimų leidinius lietuvių, rusų, lenkų, žydų, baltarusių kalbomis. Tai tik dalis jo Kaune turimų leistų ar spausdintų laikraščių. Kaip pasakojo parodos autorius, lankytojai kai ko gali ir pasigesti – čia nėra vieno iš geriausių Kauno žurnalų „Naujoji Romuva“, nėra ir 3 kartus per dieną ėjusio dienraščio „Lietuvos aidas“, netgi aukštą poligrafinę kokybę pasiekusio žurnalo „Karys“. Žinoma, šie leidiniai yra jo bibliotekoje, tačiau parodai leidiniai atrinkti pagal kitus kriterijus – pagrindinis buvo retumas. Dar gali pasigesti ir senovės – nes lyginant su Vilniumi ar Gar-

dinu, Kauno periodinė spauda žymiai vėlyvesnė – siekia tik XIX amžiaus vidurį.

Tačiau parodos lankytojai galėjo susipažinti su įdomiais cariniais Kauno periodiniais leidiniais. Tarp jų eksponuojamas ir pirmasis Kauno laikraštis lietuvių kalba „Nedėldienio skaitymas“, kurį 1905 m. įsteigė ir redagavo A. Jakštas. Kaune 1907 m. pradėjo spausdinti valstiečiams skirtą krikščionišką leidinį „Vienybė“, leidžiamą Šv. Kazimiero draugijos, o redaguojamą A. Aleknos. Jo tikslas buvo skleisti religines tiesas, propaguoti katalikų tikėjimą ir šviesti kaimo žmones. 1914-1915 m. „Vienybė“ buvo leidžiama Vilniuje, o tarpukariu vėl atgaivinta Kaune.

Nuo 1907 m. Kaune pradėjo eiti mėnesinis literatūros, mokslo ir politikos žurnalas „Draugija“, redaguojamas A. Dambrausko-Jakšto. Tai buvo pirmasis storas lietuvių žurnalas po spaudos atgavimo. Jame bendradarbiavo beveik pusantro šimto įvairių pažiūrų autorių. Nuo 1911 m. žurnalas leido priedą besimokančiam jaunimui „At-eitis“, kuris 1913 m. tapo atskiru leidiniu. 1911-1914 m. ėjo priedas „Mūsų tautinės tvėrybos žiedai“. 1910 m. Kaune išėjo moterims skirti katalikiško mėnesinio žurnalo „Lietuvaitė“ pirmasis numeris. Tais pačiais metais pasirodė ir pirmasis miesto lietuviškas satyros bei humoro periodinis leidinys „Garnys“. Visus šiuos žurnalus ir dar

Nukelta į 7 p.

Muziejus laikraštyje (Nr. 21)

Miniatiūrinis gobelenas

Europos šalių, gyvuojančių šimtmečius, dailininkams, kuriantiems istorinę tematiką, tereikėjo pasirinkti bet kurį turtingos praeities siužetą ir remtis susiklosčiusia per amžių jo traktavimo tradicija.

Šiuolaikinės JAV istorijos suvokimo simboliai – Nepriklausomybės deklaracijos paskelbimas, Teisių bilis, Pilietinis karas, pergalės abiejose Pasauliniuose karuose, Naujasis kursas po didžiosios depresijos ir pan.

Įtvirtinti amerikiečių sąmonėje Nepriklausomybės akto reikšmę padėjo dailininko J.Trumbullio (1756-1843) kūryba. Jis lankė Anglijoje tapybos mokslus baigusio B.Westo (1738-1820) studiją. Joje mokėsi daug būsimų JAV meno žymybių – G.Stuartas, R.Earlas, W.Allstonas ir kt. Tėvynainių pripažinimą pelnė J.Trumbullio paveikslas „Nepriklausomybės akto deklaracija Filadelfijos kongrese 1776 m.“. Kūrinys pradėtas tapyti 1786 m., praėjus vos 10 metų

nuo įvykio, ir baigtas 1797 m.

Propagandinis menas turi būti masinis. Netrukus J.Trumbullio paveikslas kopijos tapo vos ne privalomu valstybinių įstaigų atributu. Reprodukcijos plito iš pradžių graviūromis, vėliau daugiakūkstantiniais atviručių tiražais. Išrankesnio skonio publikai kūrinyje buvo pateikiamas subtilesnėmis formomis. Viena tokių – miniatiūriniai gobelenai, kurie dailiai įrėminti puošė kabinetų sienas, arba su atrama buvo dedami ant rašomųjų stalų.

Miniatiūrinį šilko gobeleną Trakų istorijos muziejus įsigijo dar 1969 m. Tai – 17,5 cm ilgio ir 8,5 cm pločio stačiakampė, austa žakardiniu būdu šilkinė tapiserija. Kompozicija yra švelnių pastelinių tonų, dominuojančios spalvos – rusva, salotinė, balintos kavos atspalvio, juoda. Gobelene kiek pakeistos vaizdo proporcijos (originalame matomos salės lubos, didesnis grindų plotas), atkartojamas žymiojo paveikslas siužetas – Kontinentinio kongreso Filadelfijoje Nepriklausomybės akto signatarai 1776 m. liepos 4 d. prisiekia jos deklaracijai. Kairiajame apatiniame kampe scenos paaiškinimas: Declaration of Independence July 4th 1776 (Nepriklausomybės akto paskelbimas).

Gobeleną muziejui 1969 m. perdavė Trakų karaimų bendruomenės atstovė N.Juchnevič. Tiksliau duomenų, kaip šis tekstilės kūrinys pateko pas savininkę, neišliko.

XIX a. pb. - XX a. pr. vyko intensyvi emigracija į

JAV tiek iš Rusijos imperijos valdytos Lietuvos bei Ukrainos, tiek iš Austrijos-Vengrijos imperijai priklausios Galicijos (Vakarų Ukraina). Ji palietė ir Lvovę, Krymą, bei Lietuvos centruose – Vilniuje, Panevėžyje, Trakuose gyvenusius karaimus. Kadangi karaimų bendruomenės palaiko glaudžius giminytės ir tarpusavio ryšius, galima numanyti, kad šis gobelenas- XX a. 2-3 deš. atsiųsta JAV praturtėjusių giminaičių dovana. Pats gobelenas austas XIX a. II pusėje. XX a. pr. karaimai, kurie Lietuvoje garsėjo kaip puikus daržininkai, neblogi amatininkai ir verslūs prekybininkai, sugebėjo prisitaikyti ir JAV. Tapo fermeriais, smulkaus verslo atstovais, pramonės darbininkais.

1976 m., JAV švenčiant Nepriklausomybės akto 200 metų jubiliejų, J.Trumbullio siužetas panaudotas 2 dolerių nominalo banknoto atvirktinei pusei. Vėliau tiražas kartotas, nurodant naujos emisijos išleidimo datą. Taip J.Trumbullio kūrinys tapo didžiausią tiražą pasaulyje turinčia reprodukcija.

Beje 2 dolerių banknotai JAV laikomi sėkmės simboliu ir įteikiami šeimos nariui ar draugui, vykstant į tolimą kelionę arba pradėdant naują veiklą.

Taigi Trakų istorijos muziejuje saugomas gobelenas puikus patriotinio propagandinio meno kūrinys.

Muziejininkas Saulius Zalyš

Gobelenas, XIX a. II pusė. JAV. Foto V. Neliubinas.

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

Muziejus laikraštyje (Nr. 20)

Lėkštė iš S. Šapšalo rinkinio

Trakų istorijos muziejaus fonduose saugoma nemažai eksponatų iš Serajos Šapšalo rinkinio. Daugumą jų buvo surinkti Kryme, Turkijoje, Persijoje, Sirijoje, Balkanų kraštuose.

Tarp šių eksponatų yra tradiciniai indai, kurie skirstomi į dvi grupes: buitinius ir dekoratyvinius. Išskirtiniai yra įvairių dydžių XIX a. padėklai. Padėklai buvo statomi ant žemų daugiakampių stalių, inkrustuotų medžiu ar perlamutru. Apvalūs didžiuliai variniai padėklai atstodavo staltieses. Vaisių metu ant padėklo numatyta tvarka buvo statomi maži indeliai su maistu. Kadangi, tais laikais valgė rankomis, nenaudodami stalo įrankių, labai svarbų vaidmenį vaidino šotis su vandeniu ir dubuo. Susėdę ant kilimo svečiai, prieš valgi nusiplaundavo rankas. Tą pačią procedūrą atlikdavo ir po valgio. Toks dubuo su šošiu eksponuojamas Trakų istorijos muziejaus ekspozicijoje salos pilyje. Šiuos praktiškus padėklus naudojo įvairios tautos, gyvenančios prie Juodosios bei Viduramžių jūrų. Indai buvo puošiami įvairia technika: graviravimu, įrėžimu, kalinėjimu. Pagrindiniai dekoratyviniai elementai – geometriniai raštai bei augaliniai motyvai – susiformavo Rytų kultūros poveikyje. Kad šie indai ilgiau tarnautų, juos gaminant buvo stengiamasi parinkti kuo geresnius metalų lydinis. Kadangi grynas auksas ir sidabras per daug minkšti praktiniam naudojimui, jie sulydomi su kitais metalais – auksas su variu, sidabru, sidabras – su variu. Taip išgaunamos pageidaujamos savybės: kietumas, lydimasis ir lengva kalyba.

Kalinėjimas – vienas iš meniškiausių ir tuo pačiu kruopščiausių auksakalystės technikos būdų. Pradžioje paruošiamas plonas auksas, sidabro ar vario lapas iš kurio, kalinėjant išgaunama norima daikto forma. Dekorą iškalamas ant priekalo plaktukėliais, kalteliais ir įvairių dydžių bei formų puansonais. Dirbiniai, iškalti iš ištisinio ruošinio lapo, atspindi aukščiausios meninės formos pasiekimą. Lengviau yra dirbti su dviem ar daugiau detalių, kurios po to prilydomos viena prie kitos. Dirbiniai gamybos pabaigoje buvo apdirbami raizikiu ir dilde

bei poliruojami.

Meninis sidabro apdirbimas ilgai klestėjo Vidurinės Azijos rytuose. XI a. viduryje Didžiųjų Seldžiukų imperijoje prasidėjo nauja, klestinti rytietiško sidabro era. To laikotarpio gaminiai įgijo naujas, skoningas formas. Vaizdai ir užrašai buvo graviruojami ant siaurų gaminio pakraštelių ir apvaliuose ar ovaliuose medalionuose. Nuo seno Rytuose sidabras buvo vertinamas metalas, atnešantis sėkmę. Ritualinėms ceremonijoms buvo gaminami puikūs daiktai – tokie kaip dėžutės Korano saugojimui, šviestuvai, indai apsiplovimo apeigoms.

Ritualinių daiktų kaip ir kulto pastatų ar Korano puošyboje neleistinas gyvų būtybių vaizdavimas, todėl jie buvo dekoruojami išgraviruotais užrašais. „Arabiskas nėrinys“ tapo populiariu dekoratyviniu elementu, iš kurio dažnai buvo sukuriamas pasikartojantis sudėtingas ornamentas. Tačiau gyvų būtybių vaizdavimas buvo plačiai naudojamas pasilinksminimų vietose, musulmoniškaime mene susijęs su valdančiosios klasės buitimi ir puotų kultūra. Persijoje „vidurinių klasių“ pasaulyje gyvų būtybių vaizdavimas taip pat buvo priimtinas, jis tapo ornamento dalimi. Ornamentas įjungė gyvūnus, vėliau – raitelių, medžiotojų figūras, puotos scenas.

Vienas tokio ornamento pavyzdžių – dekoratyvinė lėkštė iš S. Šapšalo rinkinio, datuojama XIX a. ir saugoma Trakų istorijos muziejaus fonduose. Šio dirbinio dugne išraižyta puotos scena: valdovas svečių, su taurėmis rankose apsuptyje, muzikantai, grojantys styginiais instrumentais, šokėjos ir tarnai. Puotos scena apjuosta 15 mm pločio apvadu su augaliniu ornamentu. Lėkštės kraštas puoštas bareljefinėmis žmonių ir gyvūnų figūromis, vaizduojančiomis kovas, medžioklės ir puotos scenas.

Karaimikos skyriaus vedėja Alyvra Zagreckaitė

Lėkštė, XIX a. Persija. Foto V. Neliubinas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

„VORUTOS“
KULTŪROS PRIEDAS
RYTŲ LIETUVAI

2008 05 24 Nr 24 (32)

Lietuviškas baras

Lietuviškos mokyklos lenkų okupuotame krašte

Tėsinys. Pradžia Nr. 9

Kaip būdavo uždarinėjamos lietuviškos mokyklos ir kokių represijų imtasi prieš mokytojus matome iš mokytojo Jono Varno biografijos:

Jonas Varnas gimė 1900 06 24 Juodagalvių k., Mielagėnų valsč. Švenčionių apskr. Pirmojo pasaulinio karo metais kunigui B. Virbickiui įsteigus Švenčionyse privačius kursus mokytojams rengti, į juos buvo priimtas ir J. Varnas. Įsteigus 1919 m. Švenčionių gimnaziją, buvo priimtas į trečią klasę. Besikuriančioms lietuviškoms mokykloms labai stigo mokytojų, todėl pakalbintas 1921 m. atvyko dirbti į Kalta-nėnus ir tais pačiais metais įstojo į neakivaizdinius „Ryto“ švietimo draugijos mokytojų kursus Vilniuje. Baigė 1927 m. gavęs aukščiausią mokytojų kvalifikacijos kategoriją. Mokydamasis dirbo Kretuonyse, Paringyje, Juodagalviuose, Linkonyse, Lazdiniuose, Bernuotose. Bernuotose J. Varnas dirbo ilgiausiai – 1923-1924 ir 1927 – 1929 metais, patirdamas pačius sunkiausius išbandymus. 1927 m. gavęs paskyrimą į Bernotus, J. Varnas rado čia besikuriančią lenkišką mokyklą. Tarp varžovų prasi-dėjo žūtbutinė kova dėl vaikų. Bernotų žmonės buvo pakankamai tautiškai sąmoningi, nes čia jau kelerius metus veikė „Ryto“ mokykla ir lenkei mokytojai sunkiai sekėsi įtraukti tėvus bei vaikus į savo voratinklį. Melagingais skundais valdžios instancijoms ji stengėsi savo varžovą išginti. Dėl jos skundų Jonas Varnas dažnai buvo kviečiamas į Mielagėnų policijos būstinę tardymams, kaltintas neleistina nacionalistine veikla, nukreipta prieš Lenkijos valstybę.

Švenčionių „Rytas“ padavė Mielagėnų policiją į teismą, dėl neteisingo, nieko nekalto mokytojo kaltinimo, bei smurto prieš jį, bet bandymas ieškoti teisybės brangiai atsiejo. Už tai, per vieną tardymą mokytojas buvo primuštas iki sąmonės netekimo ir vėlų vakarą pa-

mestas miestelio aikštėje. Smarkiai sušalęs, nes tai buvo gruodžio pradžia, sunkiai sirgo. Tuo pasinaudojo valdžia ir lietuvišką mokyklą uždarė. Dauguma tėvų atsisakė leisti vaikus į lenkišką mokyklą. Už tai, buvo nubausti areštu ir piniginėmis bandomis, tačiau jie neišsigando ir nepasidavė. Kuratorija buvo priversta mokyklą vėl atidaryti. Vaikų buvo apie penkiasdešimt, teko dirbti dviem pamainomis, o vakarais – su jaunimu. Džiovos pakirstas, nesulaukęs nė trisdešimties, mirė 1930 m. pavasarį.

(Pagal Juozą Juodagalvį iš knygos „Mielagėnai“, Diemedžio leidykla, 1998)

Lietuviškų mokyklų mokytojai buvo dažnai kilnojami. Retas mokytojas išbūdavo vienoje vietoje ilgiau nei metus, nes valdžia tvirtindavo mokytoją vienoje vietoje tik vieneriems mokslo metams. Mokyklai dažnas mokytojų kaitaliojimas davė daug žalos: naujas mokytojas nepažino mokinių, aplinkos, tėvų, negalėjo ilgesniam laikui įsikurti, bent kad turėtų patogesnes darbo sąlygas. Jei policija sučiupdavo mokytoją, dirbantį be valdžios leidimo, surašydavo jam protokolą ir iškeldavo bylą teisme. Už nelegalų mokyklą teismas bausdavo pinigine bauda arba kėlimu ar abiem bausmėm drauge.

Nuo 1925-1926 m. valdžia ėmė atakliai reikalauti, kad mokytojas būtų reikiamo išsilavinimo. Mokytojams, kurie buvo baigę Vilniaus arba Švenčionių lietuvių gimnazijos 5-6 klases arba kelis Vilniaus lietuvių mokytojų seminarijos kursus, – nebuvo suteikiama kvalifikacija. Lenkų valdžia ėmė reikalauti iš lietuvių draugijos kvalifikuotų mokytojų kaip tyčia po to, kai 1927 m. buvo uždaryta Vilniaus lietuvių mokytojų seminarija. Pagaliau valdžia pradėjo kibti prie vadovėlių. Priežasčių mokykloms uždarinėti ji rasdavo užtektinai. Pagrindinė priežastis – noras greičiau sulenkinti gyventojus – nebuvo skelbiama, bet visi ją žinojo ir

suprato. 1932 - 1935 m. beveik visos lietuvių pradinės mokyklos buvo uždarytos.

Pasekime vienos mokyklos nueitą kelią: „MARIAMPOLIS“²⁰⁸, Rudaminos vals., Vilniaus – Trakų apskritis (Dabar Marijampolio seniūnija, Vilniaus r.)

Nuo 1907 m. lietuviškai vaikus mokė šie daraktoriai: 1908 - 1911 m. – Ona Skairytė, 1913 - 1915 m. – Katrė Norkūnaitė (1911 - 1913 m. niekas nemokė). 1915 - 1917 m. mokyklos nebuvo. 1918 - 1919 m. mokė „Ryto“ išlaikomas mokytojas Jurgis Mileris. 1919 - 1920 m. mokyklos nebuvo. 1921 - 1922 m. veikė „Ryto“ mokykla, kurioje mokytojavo Juzė Dulskaitė, 1922-1923 m. ir 1923 - 1924 m. mokė Petronėlė Kazlauskaitė, 1924 - 1925 m. Uršulė Komarienė, pastaroji iki 1926 - 1927 m., 1927 - 1928 m. mokytojavo Marija Terleckaitė, 1928 - 1929 m. ir iki 1932 m. – vėl Katrė Norkūnaitė.

Mokėsi 20 - 25 mokiniai. 1932 m. rugpjūčio 6d. mokykla buvo uždaryta.”

(Pagal Vincą Martinkėną iš knygos *Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919 - 1939 metais*, Vilnius, Moksas, 1989).

Skaityklos. Nuo 1932 m. „Ryto“ draugija kaimuose ėmė steigti lietuviškas skaityklas. Įstatymai leido atidarinti jas specialiai valdžios neprašius, tik pranešus apie atidarymą ir apie skaityklos vedėjo paskyrimą. 1932-1936 m. skaityklų sparčiai gausėjo (daugiausiai jos kūrėsi vietoj buvusių mokyklų). Kadangi 1936 m. buvo beveik panaikintos lietuvių privačios pradinės mokyklos, „Ryto“ skaityklos dažnai virsdavo nelegaliomis lietuviškomis kaimo mokyklomis. Skaityklų vedėjai vakarais mokydavo vaikus, jaunimą ir suaugusius lietuvių kalbos, tikybos, krašto pažinimo pagrindų. Skaitydavo lietuviškus laikraščius, aptarinėdavo knygas, bendrai klausydavosi radijo laidų iš Kauno. Tačiau platesnę kultūrinę veiklą skaityklose val-

džia trukdė, draudė rengti spektaklius, skaityti paskaitas.

Slaptosios mokyklos. Uždarytos mokyklos, kol leido aplinkybės, kurį laiką veikė slapta. Mokytojas gavęs per kleboną rekomendaciją iš vyskupo katechizuoti vaikus, po šia priedanga ėjo pradinės mokyklos programą, arba jei mokytojas būdavo kilęs iš to paties kaimo t.y. turėdavo teisę gyventi tame kaime ir slapta mokyti.

Kiek veikė slaptųjų mokyklų, sunku pasakyti, nes tokių mokyklų dokumentų viešai niekas nelaikė. Tačiau iš kai kurių mokytojų atskaitų matyti, kad slaptų mokyklų įvairiu laiku būta nemažai. „Rytas“ visą laiką stengėsi slap-tąsias mokyklas legalizuoti.

Tėvų mokyklos. 1927 m. Lenkijoje įvedus privalomą visuotinį pradinį mokslą, mokykla nuo vaikų gyvenvietės neturėjo būti toliau kaip už trijų kilometrų. Lietuvių gyvenamose srityse mokyklų tinklas buvo retas. Į mokyklą vaikams reikėjo eiti 6 - 7 kilometrus. Tokiu atveju tėvai galėjo samdytis vadinamąjį namų mokytoją, kuris mokydavo vaikus, eidamas iš pirkios į pirkią. „Rytas“ pasinaudojo šia teise ir daugelis mokytojų kurį laiką buvo namų mokytojais. Valdžia siuntinėjo į kaimus policiją sek-ti, kad namų mokytojas dirbtų iš eilės tik su vieno namo vaikais ir nesudarintų grupių iš kelių namų.

Tarp dviejų pasaulinių karų Vilniaus krašte veikė 385 lietuviškos pradinės mokyklos. Minėtosios mokyklos veikė ne vienu metu, o kai kurios labai trumpai.

Vilniaus krašto lietuvių mokykla buvo tikrų tikriausia vargo mokykla. „Ryto“ mokytojai privačiose lietuvių mokyklose skleidė lietuvišką švietimą ir gaivino tautinę dvasią okupuotame Vilniaus krašte. Po 1935 - 1936 m. Lenkijos valdžios represijų bangos prieš lietuvių kultūros ir švietimo veiklą, „Ryto“ lietuvių švietimo draugija 1938 m. buvo likviduota.

Pabaiga

Paroda „Senoji Kauno periodinė spauda“

Petras DUMBLIAUSKAS, Vilnius

Atkelta iš 6p.

kitų galima pamatyti šioje parodoje. Beje, tuo laikotarpiu Kaune ėjo ne tik katalikiški laikraščiai – eksponuojamas ir marijavitų sektos leidinys „Teisybė“.

1905-1915 m. laikotarpiu Kaunas, gal ir nebuvęs pagrindinis periodinės spaudos centras, daugeliu atžvilgių nusileido Vilniui ir net Seinams. Tačiau tarpukariu jau nebeįtartinai tapo svarbiausiu Lietuvos periodikos centru. Todėl tarpukario leidinių yra gausu Š. Šimkevičiaus parodoje. Jeigu pačiam reikėtų išskirti svarbiausią Kauno leidinį iš šio laikotarpio - būtų sunku. Jam labai patiko ir „Naujoji Romuva“, „Židinys“, „Karys“ ir „Trimitas“. Taip pat kai kurių leidinių vertinimo kriterijai yra skirtingi: vienus reikia vertinti pagal turinį, kitus pagal retumą, estetinę išvaizdą. Išskirtini ir fotografijos žurnalai „Galerija“, „Fotomėgėjas“. Š. Šimkevičius labai brangina ir Kauno žydiškus laikraščius – tokių jo kolekcijoje būtų keliolika. Taip pat Kaune ėjo ir rusiškų, lenkiškų, baltarusiškų laikraščių. Kadangi dalis miesto gyventojų nemokėjo lietuviškai – tokiems valdžia leido rusiškus leidinius, kad galėtų bent įstatymus perskaityti.

1940-1941 m. daugelis Kauno laikraš-

čių buvo sustabdyti, pradėjo eiti nauji sovietų valdžios leidiniai. Vokiečių okupacijos laikotarpis Kauno spaudai buvo žymiai košernesnis už sovietinį.

Iš viso Š. Šimkevičiaus kolekcijoje yra apie 1000 skirtingų pavadinimų periodinių leidinių (1762-1944). Jo renkami visi Lietuvoje ir kitur ėję lietuviški leidiniai po vieną egzempliorių. Taip pat Š. Šimkevičius kaupia ir sovietinio laikotarpio lietuviškus laikraščius (1945-1988). 1988 m. prasidėjęs Sąjūdžio laikotarpis taip pat liko jo nepastebėtas – renka jis ir naujus laikraščius. Tiesa, dėl vietos stokos šią temą teko užbaigti. Tačiau dalinai, net ir ji dar pildoma – kaip nenupirksi kokio naujo Džiukijojė išėjusio laikraščio arba kartais keičiantis su kitais kolekcininkais. Tiesa, periodinės spaudos kolekcininkų Lietuvoje dabar jau ne tiek daug beliko. Todėl nelabai yra su kuo keistis eksponatais. Pastaruoju metu Š. Šimkevičius daugiausiai leidinius išgyja iš Vidmanto Staniulio knygo-antikvariato Kaune.

Šventės metu Kauno miesto bibliotekoje veikė dar dvi parodos: filatelijos „Lietuvybės ištakos Europoje“ iš T. Rimdeikos kolekcijos ir dailininko Antano Šakalio sukurti „Estampai“.

Vidugiriečių dzūkavimo savybė

Juozas VAINA, Punkskas

Atkelta iš 1 p.

literatūrinės kalbos klaidomis, bet dzūkiškai - be klaidų. Iš pradžių pastebėtina, kad daugybė literatūriškų ir dzūkiškų žodžių kirčiuojama vienokiai. Pvz.: dain/a – daina, k/arvė – karvė, liet/us – lietus. Atsitinka, kad balsis „e“ virsta balsiu „a“. Pvz.: s/anis – senis, a/lnias – elnias, s/amc – semti, Saina/i – Seinai.

Tarpukaryje Vidugiriuose gyveno tretjetą metų už mane vyresnis Juozas, vėliau išrepatrijavęs į LTSR, kuris kalbėjo, kaip ne visi, tai reiškia beveik nepakrutindamas lūpų. Tiesa, jo tarsena būdavo kiek tylesnė, tačiau jo dzūkiškumas - aiškus.

Mėginau tarti: „s/anas“ ir „senas“. Pasirodo, kad lengviau ištarti žodį s/anas negu senas, nes tariant žodį „senas“ reikia plačiau prasižiotu ir apatinę pažiaunę kiek pastūmėti į priekį. Nematavau prietaisų, bet tikiu, kad daugiau decibelų tenka žodžiui „senas“ negu „s/anas“.

Pasirodo, kad tariant: „g/iaras“, „k/ialias“, „vi/asc“ mažiau tenka prasižioti ir nestumtelėti liežuvio į priekį, negu tariant: „geras“, „kelias“, „vesti“.

2008 kovo 2 d.

Tariant žodžius: „diena“, „dingo“, „Dievas“, „dviese“, bet apatinės pažiaunes nepastumiant į priekį tarp dantų, atsiranda garsas „z“ ir išeina: „dziena“, „dzingo“, „Dzievas“, „dzvieja“.

Kartais dzūkiškai tariant nereikia minkštinti balsio „u“, pvz., parš/ukas – paršiukas, verš/ukas – veršiukas, moč/utė – močiutė.

Nia mažau kap aštuonesdešimc miatų man močutė pasakė, kad Dusia paci sau vardu dau. Po pusšimco miatų stoviu an Dusios kranto no Sairijų pusės, o ca išilgai ažaro puca vėjukas ir varo in kratų žamas bangas. Tus vėjukas lyg šniaka: dūūū. Kadu nuo kranto grįždama banga susidura s skubancu in krantu bangu, tai išduoda garsu: sia. Taip kartojojosi Dūsia, Dūsia, Dūsia... ciek laiko kiek aš ti stovėjau.

Mano močiutė nukando ir veiksmazodžio galūnę: -vė pakeisdama balse „u“ - Dau. Tariant žodžius „matau“, „sakiau“, „g/au - g/avo“, š/au – š/ovė dzūkiškai netenka pažiaunės pastūmėti į prie. Tariant žodį /indavė - /idavė platesnio prasižiojimo reikia anksčiau galūnės žodžių š/ovė ir indavė tokios pačios „vė“, bet jos išliko.

2008 kovo 3 d.

Gana dažnai vartotų mažybinių daiktavardžių priesaga „uk“, kaip „Juoz/ukas“, „kumial/ukas“, „žūs/ukė“, „ant/ukė“ yra panaši į baltarusių daiktavardžio galūnę „uk“, pavyzdžiui: „Lukaš/uk“, „Juz/uk“.

Vidugiriškiams dzūkams negadina ausų ir vietovardžių tarimas: „Biarznykas“, „Biarznykai“, upė Alna ištekanči iš „Alno/elnio/ ažaro“, upė Saina ištekanči iš „Sainų ažaro“, „Sai-vų/Šeivų/ ažaro“ krantuose auga nendrės iš kurių darytos audimui šėivos, „Sankūrai“, „Sairijai“, „Būdviecis“. „Būdviecio“ vardas bene patsai jauniausias, bet irgi dzūkiškas.

Vilniaus dienoraštis

(1915.XII. 26 – 1919.XI. 26)

Kun. Pranas BIELIAUSKAS

Tėsinys. Pradžia Nr. 23 2007

Norėjau nusipirkti pianiną. Kainuoja 1700–2200, fortepionas – 3000rub.

Lapkričio 30 diena. Kas, kur šiandien įvyko:

- a) Šv. Mikalojaus salėje seminaristų vakaras su vaidinimu;
- b) „Tėvynės Sargo“ redakcijoje Krikščionių demokratų partijos susirinkimas;
- c) „Lietuvos Aido“ redakcijoje šokiai;
- d) Zitiečių juostų dirbtuvėje ir skalbykloje darbininkės dirba;
- e) Į Kauną išvažiavo kan. J. Kukta, dr. M. Reinys, kun. V. Mironas, J. Staugaitis³⁰ ir K. Bizauskas, lenkų - prel. K. Baika, kan. K. Liubėnas ir J. Kretavičius.

Mano giliausiu įsitikinimu vis dėlto Lietuva bus nepriklausoma. Lietuviai purtos visų kaimynų: apjakėlių lenkų, betvarkių rusų ir pavojingų vokiečių.

Lapkričio 1 diena. Mirė Vytautas Endziulaitis, vyras mylintis Tėvynę ir Bažnyčią. Kupinas energijos, geras organizatorius, sumanus ir iškalbus. Jis neseniai „Tėvynės Sargo“ redakcijoje vykusiame Krikščionių demokratų Partijos susirinkime pirmininkavo. Matydamas, kaip viso pasaulio socialistai organizuojasi, spiečiasi vienybėn ir tuo rodo savo stiprybę, Endziulaitis šaukė, kvietė, kad visų tautybių katalikai vienytųsi į vieną organizaciją ir išvien eitų prieš bolševizmą. Lietuviai, lenkai ir gudai turi susiburti į galingą, stiprią organizaciją. Deja, šiandien su lenkais susidėti nėra galimybės. Ir jo balsas – balsas tryuose.

Šv. Mikalojaus salėje 6.30 val. įvyko Šv. Zitos draugijos ruošiamą paskaitą apie kooperaciją. Skaitė ne P. Karvelis (kai kas jį vadina balandėliu), kaip buvo numatyta, bet Laurinaitis. Mat pirmasis išvyko į Kauną į V. Endziulaičio laidotuves. Paskaitos stilius aukštas, gal blogai buvo pasirengęs, tad daugeliui dalyvaujančių tarnaičių buvo mažai suprantamas. Siek tiek pataisiau padėtį pranešęs ir paprašęs taproga padaryti susirinkimą ir priimti rezoliuciją. Pirmininkavo Laurinaitis, sekretoriavo P. Šičkaitė. Nutarta sudaryti komisiją, kuri apsvarstytų galimybę atidaryti Zitiečių draugijos krautuvę. Į komisiją išrinkti kun. P. Bieliauskas, V. Liandzbergienė, P. Šičkaitė, Tamkevičiūtė ir P. Karvelis.

Sutikti ir pasveikinti vyskupą J. Matulevičių išrinktos Z. Žigaitė, U. Čemeškaitė. Kreiptis į Krikščionių dememokratų partiją ir reikalauti, kad ji dalyvautų visuose darbininkių (ų) susirinkimuose.

Gruodžio 1 diena. Šiandien Kaune vyskupo Jurgio Matulevičiaus konsekracija. Pagaliau turėsime lietuvių vyskupą. Vilniuje - „Rūtos“ draugijos visuotinis narių susi-

rinkimas. Pavasarininkų susirinkimas su paskaita.

Kokia gi mano šiandien nuotaika? Gyvenimas, rodos, slenka ramiai, tačiau širdį kas tai neramina. Nesakysiu, kad graužia. Rodos, kokios *vylčios* iš visų pusių į mane lekia. Viena jų mažai palietus mano jausmus skrieja toliau, kita daugiau užgauna ir ilgiau pasilieka. Toji žaibo greitumu praėjo, kita kaip rudeninė musė po širdį rėplioja. Pats savęs kartais klausiu ir žiūrau, ar tai nėra palietęs mane pesimizmas. Štai jos:

1. Rusų monarkistai šaukia (santarvininkai): sujungti senobiškai Lietuvą su Rusija.
2. Lenkai bruzda ir nori Vilnių užgrobti ir su mumis elgtis savališkai.
3. Vokiečiai provincijoje, kaip tenka girdėti, šaudo žmones.
4. Komunistai, revoliucionieriai ir kitokio plauko „istai“ stengiasi užimti valdiškas vietas ir savaip valdžią pakreipti. „Ispanka“ pakerta ne vieno veikėjo gyvybę. Retėja patyrusių mūsų darbuotojų eilės (V. Endziulaitis).
6. Taryba be pinigų ir kariuomenės. Kokia gali būti jos valdžia ir stiprybė?
7. O bolševikai vis arčiau ir arčiau! Netgi tarp mūsų pačių jau yra.
8. Mano batai suplyšo ir nėra iš kur gauti medžiagos pataisyti.
9. Zitiečių draugijos valgykloje deficitas.
10. Zitiečių skalbyklos mergaitės skundžiasi, kad jau nebepali dirbti dėl prasto maisto – jau kurį laiką negauna nė gabalėlio mėsos.
11. Juostų mūsų parodoje jau taip nepirka, mat vokiečiai jau po truputį likviduojasi. Reikės parodą uždaryti ir darbininkes aleisti.
12. Apskritai gyvenimas priėjo liepto galą. Kur nepasiseks, ką nepradėsi veikti – visur kaip iš akmens. Gal aš pats kaltas dėl geros atminties stokos, iškalbos, gabumų, būdo nuolaidumo, aukštesnio išsilavinimo, o gal nervai jau kiek pakrikę. Tikrai noriu pacituoti Vladimiro Michailovičiaus Puriškevičiaus³¹ žodžius–eiles:

„Не видать земли ни пяди,
Все смешалось: ханы, бляди.
Съ жраснымъ знаменемъ
впередь
Обондальный предъ пародъ.
Нет ни совести, ни чести,
Все съ гавномъ смешалось
вместе.
И одно могу сжазать:
Дождатись!...“³²

Gruodžio 3 diena. Vyskupo J. Matulevičiaus ingresas įvyks Vilniaus Katedroje gruodžio 8 d. Zitiečių draugija ruošia jam dovanų iš juostų padarytą albumą. Darbą atlieka knygrišys K. Kaminskas.

„Laimės“ kooperatyvo valdybos posėdyje nutarta išrinkti delegatus - Č. Liandzbergį³³ ir Daunorą.

Centro komiteto prieglaudų, bendrabučių bei kitų įstaigų globėjų ir vedėjų posėdyje nutarta ruošti vaikams „eglutes“ ir išrinkti delegatus vyskupui pasveikinti.

Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti ketverių metų gyvavimo sukakties minėjimas. Valgykloje Dominikonų g. 12 vakarienė. Susirinko Centro komiteto nariai, Valstybės Tarybos prezidiumas, Ministrų Kabinetas ir daug kitų inteligentų. Daug buvo pasakyta kalbų. Nuotaika gera.

9 val. pamaldos už A. A. V. Endziulaičio vėlę. Seminarisčių choras giedojo dviem balsais M. Hallerio³⁴ mišias ir Libera. Kun. dr. M. Reinys pasakė tokio turinio pamokslą:

„Aš esu prisikėlimas ir gyvenimas. Kas tiki Manimi, mirties neregės per amžius. Žmogaus gyvenimas – tai kova. Dėl maisto kyla kovos. Bet už idealus būna dar didesnės ir platesnės kovos. Europos karas –tai

kova dėl idealų. Daug sugriauta gyvenimų. Granatomis išardyta ir suarta žemė. Nėra krikščioniškos meilės. Privalo būti pašalinta brutali jėga. Jos vietą turi užimti meilė ir dora. Kristus tautoms ir luomams atnešė laisvę. Kristaus mokslą priešai stengiasi pašalinti. Prieš Jį kovoja vieni slapta, kiti atvirai, viešai. Gynėjų yra daug. Vienas iš tų gynėjų už krikščioninkus - idealus A. A. Vytautas Endziulaitis. Atnaujinti visa Kristuje. Studijavo gamtos mokslus. Jie ne tik nesumažino jo tikėjimo, bet dar sustiprino, kaip Niutono³⁵ ir kt. Skaitė ir studijavo Šv. Raštą, kuriame apsiereiškia Dievo Žodis. Šelpė moksleivius, tarnus. Matė, kad darbininkai materialiai apleisti, ėjo prie jų. Maskvoje varguoliai jį pažino. Toks jo pasišventimas pakirto sveikatą ir gyvenimą. Krito kovoje. Nuostoliai didžiausi. Draugai, kurie jį pažino, įvertins jo darbus. Pažymėtina jo milžiniška energija, su kuria stoji kovon ir skaisti siela. Tie privalumai suteiks sielai amžiną ramybę. Jo dvasia turi mumyse spindėti. Mes juo seksime su Dievo malone. Jo netekimas padidins mumyse jėgą. Sukoncentruosime savyje visa, ką turime, o pamatysime, jog daug daugiau turime, negu manome. Atsirase naujos jėgos, dar mums nežinomos. Tik eidami nesvyruokime. Amžiną atilsį duok jam, Viešpatie, o amžinoji šviesa jam tešviečia per amžius“ („Viešpaties angelas“).

Gruodžio 4 diena. Visą dieną buvau užsiėmęs smulkiais gyvenimo reikalais. 3 valandas tvarkiau kooperatyvo „Laimė“ dokumentus ir sąskaitas.

Gruodžio 5 diena. Lenkai gruodžio 15 dieną Vilniuje rengia konferenciją. O mūsų pirmieviai savo ruožtu varo smarkią agitaciją prieš Valstybės Tarybą. Nuotaika pablogėjo. Laikraštyje paskelbta, kad vokiečiai truko lietuviams organizuoti kariuomenę. Yra pavojaus, kad Lietuvoje gali kilti suirutė, kaip Rusijoje.

Lenkų siųstas kun. Šilinis agituoja lietuvius drauge ginti ir išlaikyti katalikams neseniai iš vokiečių atgautą Šv. Kazimiero bažnyčią. Mat rusai, grįžę iš Rusijos, nori tą bažnyčią atsiimti. Jie nori ir deda pastangas, kad katalikai iš jos pasišalintų. Anot jų, tai jėzuitų darbas. Susirinkę skyrė bute (Šv. Jono g. 24) 5 val. vakaro E. Vileišienė, K. Daunoras, zitietės Marė Virkitaitė, Salomėja Skarelytė ir Ona Diržytė tarėmės tuo reikalu. Priėjome išvados, kad, lenkai užimdami šią bažnyčią patys vieni, be mūsų, slapta organizavosi.

Atidarymo dienoje pamokslus ir prakalbas sakė tik lenkų kalba, giedojo „Bože, coś Polskę“ ir kitas patriotiškas giesmes ir kalba, kad „kościół poświecił tyłko dla polaków“³⁶, todėl ginti ir bet kame dalyvauti atsisakome, kol Valstybės departamentas, su atvykusiu Vilniaus vyskupu neišspręs šio klausimo.

Gruodžio 6 diena. Anksti pabudęs nebegalėjau užmigti. Mat buvau susirūpinęs zitiečių kooperatyvo krautuvės reikalais. Skačiau V. Kudirkos³⁷ raštą I tomą.

Gruodžio 7 diena. Paruošti vyskupui suktikti Zitiečių draugijos delegatai, parašytas pasveikinimo tekstas. „Juostų dirbtuvės“ albumas jau sutvarkytas.

Vakare klausiau vaikų išpažinties.

Gruodžio 8 diena. J. E. vyskupo Jurgio Matulevičiaus ingresas Vilniaus katedroje.

10 val. žmonių pilna Katedra. Presbiterijoje susirinko lenkų ponų, ponių, kunigų. Lietuvių kunigų daugiausia iš Merkinės dekanato. Tik nematyti Valstybės Tarybos ir Ministrų Kabineto atstovų. Jie sutikime nedalyvauja. Atsisakė dalyvauti atseit dėl to, kad vyskupas J. Matulevičius nesutikęs pir-

mąjį žodį Katedroje tarti lietuvių kalba – užleisdamas pirmą vietą lenkų kalbai; nesutikęs prakalbos pasakyti gudų kalba; Kapitula nepaskyrė presbiterijoje kaip valdžios atstovams atskiros vietos. Prel. J. Hanusevičius 8 val. per mane prašė valdžios atstovus dar kartą atvykti, bet jie atsisakė.

10 val. neatvykus vyskupui buvo nemaža susirūpinimo ir davė progos įvairiems komentarams. Vieni sakė: gal vokiečiai, kiti – gal lenkai sutrukdė jam atvykti. 40 minučių pavėlavęs vyskupas pasirodė. Prie didžiųjų Katedros durų liturginiais drabužiais apsirengusį pasveikino vyskupą kun. K. Michalkevičius lenkų kalba, maždaug taip: „Witam Cię, czcniąjostojniejszy Pasterzu, ja w imieniu swoim, wita przeświećta Kapitula tej świątyni, wita przestara świątynia nasza. Nie mamy czem okazalej Cię przyjąć – dzwonów nie mamy, ani innych ozdób“³⁸. „Te Deum laudamus“³⁹.

Vyskupas trumpai prabilo lotynų kalba. Prel. J. Hanusevičius iš sakyklos perskaitė vietoj bulės paskyrimo į Vilniaus vyskopus dokumentą–raštą lenkų ir lietuvių kalbomis. Gudų kalba nebuvo skaitytas. Po to su visa palyda vyskupas nuėjo į sakyklą. Čia asistuojantis kan. kun. A. Černiauskis⁴⁰ Evangeliją perskaitė tik lenkiškai.

Vyskupas prieš lenkišką pamokslą pasveikino klausytojus tokiais žodžiais: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus“. Suūžė visa bažnyčia: „Na wieki wieków. Amen“⁴¹. Turėjau nemaža baimės, ar atsirase kam atsakyti į lietuvišką pasveikinimą. Ganytojas norėdamas, kad būti visų suprantas pasveikino ne naujoviškai, bet senoviškai: „Tegul bus pagarbintas Jezus Kristus“. Ko neverkia iš susijaudinimo išgirdęs, kaip su nemažesniu ūžesiu prasidėjo „Per amžius. Amen“.

Pamokslas nepaprastai giliai tikybinis, kupinas Dievo ir artimo meilės. „Ateinu pas jus su meile, taigi neabejoju, kad ir man atsilyginsite meile. Jeigu pajusčiau nors vieną neapykantos nervą, tučtuojau aš jį iš savęs išraučiau ir lauk išmesčiau“.

Kai kas yra pastebėjęs, kad tarp jų lenkiškų ir lietuviškų pamokslų buvęs nedidelis skirtumas: lietuviškame pasakė „Broliai lietuviai“, lenkiškame to nebuvo. Kun. V. Toločka šalia manęs sėdėjęs presbiterijoje labai atjautė, kad gudų kalba prakalbose buvo apeita.

Visi lietuviai džiaugiamės sulaukę to kio garbingo lietuvio vyskupo.

Lietuvių delegacijoms priimti buvo paskirta 2 val. Susirinko 43 delegacijos. Įteikta daugybė sveikinimų ir albumų. Zitiečių draugija įteikė iš juostų, juostelių ir kaklaraiščių padarytą albumą.

Pavakary seminarijos patalpose vyskupo garbei buvo suruošti pietūs. Dalyvavo tik Vilniaus diecezijos kunigai. Dėl to kun. J. Tumas ir P. Dogelis ten nepateko. Tai lenkų darbas. Kalbas sakė kun. K. Michalkevičius, J. Ušila, S. Maciejavičius, S. Jasinskis, B. Oleščiukas, Gurskis (Ošmiančiuk), dr. M. Reinis, B. Čėsnyš⁴², B. Bumšas⁴³ ir kt.

Valstybės teatre V klasių mokiniai vaidino „Verpėja po kryžium“ deklamavo eilės, buvo surengta loterija.

Gruodžio 9 diena. Šiandien J. E. vyskupas Jurgis Matulevičius vizituoja Lietuvos valdžią. 2 val. Lenkų komitete pietūs.

Gruodžio 10 diena. Lietuvių krikščionių demokratų partija suruošė J. E. Vyskupui pietus A. Stulginskio bute. Kalbas sakė kun. J. Staugaitis, J. Kukta, K. Olšauski⁴⁴, P. Dogelis, B. Čėsnyš, K. Juška, P. Karvelis, K. Bizauskas ir Laurinaitis. Dukart kalbėjo vyskupas Matulevičius.

Vyskupo liokajaus⁴⁵ vaidmuo yra labai svarbus, todėl vyskupui jau išėjus aptarta liokajaus kandidatūra.

Gruodžio 11 diena. Buvau zitiečių skalbykloje, trijuose bankose ir miesto kasoje piniginiiais reikalais. Valandą sugaišau, tardydamas susipešusias tarnaites.

Neturtingi žmonės gavo, produktų negali jų išsivirti. Centro komitetas išsivirti iš vokiečių valdžios 100 metrų malkų ir

Tėsinys kitame numeryje

Žydų holokausto istorija

Prof. Aleksandras Vitkus, Kaunas

Kaip nurodo Visuotinė Lietuvių enciklopedija (VII, 625 p.), holokaustas reiškia sudeginta auka (gr. holos – visas + kaustos – degantis; hebr. Šoa - sunaikinimas), 1939-1945 m. Trečiojo reicho nacių režimo vykdytas žydų persekiojimas ir naikinimas Vokietijoje ir jos okupuotose valstybėse.

„Genocido“ terminą pirmą kartą pavartojo R. Lemkinas (JAV) išleistoje knygoje „Axis Rule in Occupied Europe“ (1944 m.). Jis įvardino politinį, visuomeninį (socialinį), kultūrinį, ekonominį, biologinį, fizinį ir moralinį genocidą.

Vokietijoje persekioti žydus pradėta Adolfui Hitleriui tapus kancleriu 1933 01 30 d. Imta taikyti žydų izoliavimo priemonės: jiems uždrausta dirbti valstybinėse įstaigose, dėstyti mokyklose ir universitetuose, teisininkams ir medikams – teikti paslaugas ne žydų tautybės žmonėms. 1935 09 15 d. Niurnbergo įstatymai įteisino žydų diskriminaciją, panaikino jų pilietines teises, uždraudė vokiečių ir žydų santuokas. 1938 11 9-10 d. „krištolinės“ nakties pogromo metu Vokietijoje sudegintos bei sugriautos visos sinagogos, nusiaubtos žydų organizacijų būstinės bei krautuvės. 1939 01 30 d. A. Hitleris Reichstage pareiškė, kad kilus karui Europos žydai bus sunaikinti.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui žydų persekiojimas Vokietijoje sustiprėjo, o Baltijos šalyse pradėtos masinės žydų žudynės (1941 06). Jiems žudyti buvo įsteigtos ypatingos paskirties SS daliniai, vadinami ypatingos komandos (Einsatzkommandos) bei mobilieji žudymo batalionai (Einsatzgruppen). Jiems talkinti pakviesti vietos kolaborantai.

1942 04 nutarus sunaikinti žydus visose okupuotose šalyse, jie buvo gabenami į masinio naikinimo (mirties) stovyklas bei daugybę koncentracijos stovyklų (Osvencimą, Sobiborą, Treblinką, Maidaneką, Chelmą, Berlžecą, Buchenvaldą, Dachau, Sachsenhauseną, Kauno IX fortą ir kt.). Juose būdavo žudomi dujų kamerose (mirusiųjų kūnai deginami), rečiau šaudomi, sekinami darbu ir badu.

Holokaustas Lietuvoje skyrėsi nuo nacių okupuotų Vakarų Europos šalių holokausto keliais specifiniais bruožais:

1. Nacių okupuotose Vakarų Europos šalyse žydų persekiojimas vyko laipsniškai, keliais etapais:

- a) buvo ribojamos žydų pilietinės teisės,
- b) po to perkeliami į getą,
- c) ir tada prasidėdavo fizinis jų naikinimas.

Visiškas žydų sunaikinimas buvo ilgesnio proceso

galutinis etapas – Vokietijoje truko 10 metų, okupuotoje Lenkijoje – 3 metus ir pan.

Lietuvoje žydų žudynės prasidėjo jau pirmomis karo ir nacių okupacijos dienomis. Praktiškai vienu metu būdavo vykdoma ir žydų teisinė diskriminacija, ir getų steigimas, ir fizinis naikinimas.

2. Lietuva, skirtingai nei Vakarų Europos šalys, iš pradžių patyrė sovietų ir tik paskui – nacių okupaciją. Dėl sovietų okupacijos metu patirtų skriaudų didelė lietuvių visuomenės dalis tapo bolševizmo priešais ir Vokietijos šalininkais. Su nacių-sovietų karu buvo siejamos bolševikų okupacijos pašalinimo bei Lietuvos valstybės atkūrimo viltys.

Dėka nacių ir antisovietinio lietuvių pagrindžio antisemitinės propagandos žydai „tapo patogiu keršto ir puolimo objektu, savotišku atpirkimo ožiu už lietuvių tautos patirtas nelaimes. Tai labai padidino žydų katastrofos mastus ir palengvino naciams įgyvendinti genocido politiką Lietuvoje“.

3. Nors „žydų klausimo galutinis sprendimas“ buvo nacių suorganizuotas ir inicijuotas, tačiau tam aktyviai padėjo dalis lietuvių administracijos bei vietos gyventojų talkininkavimas. Ši dalis buvo suinteresuota žydų, kaip įsivaizduojamo lietuvių priešo, identifikavimu ir atskyrimu nuo visuomenės ir dėl to ne tik nesipriešino nacių vykdomai atitinkamai politikai, bet iš esmės ją parėmė.

Žydų žudynės Lietuvoje, pagal A. Bubnį, galima suskirstyti į 3 etapus:

I-asis etapas - 1941 06 pb. – 1941 11;

II-asis etapas - 1941 12 - 1943 03;

III-asis etapas - 1943 04 - 1944 07.

Pirmasis etapas. Lietuvoje žydų žudynės prasidėjo pirmosiomis SSRS-Vokietijos karo dienomis. Dar iki didžiųjų getų įsteigimo (1941 08) Lietuvoje buvo nužudyta tūkstančiai žydų. Pirmiausiai masiškai žudyti juos pradėta Vokietijos pasienyje – Kretingos, Tauragės apskrityse – ir Kaune. Žudynes ir pogromus inicijavo Vokietijos saugumo policijos bei SD (saugumo tarnybos) A operatyvinio grupės vadas W. Stab-leckeris ir jam pavaldūs gestapo bei SD pareigūnai. 1941 07 prasidėjo reguliarios ir masinės žydų žudynės Kauno fortuose, Vilniuje (Paneriuose), Šiauliuose ir kituose miestuose. Didžiausia žydų akcija įvykdyta 1941 10 29 d. Kauno IX forte – per dieną sušaudyta apie 9000 žmonių. Kartu įsteigti žydų getai – Vilniuje, Kaune, Šiauliuos ir kt. bei izoliuotos stovyklos. Apskrityse ir valsčiuose į getus suvaryti žydai dažniausiai būdavo sušaudyti 1941 m. vasarą bei rudenį iki 1941 12. Iki 1941 12 nužudyta 70-80 proc. Lietuvos žydų (150 000 – 160 000 žmonių).

Antrasis etapas. Antruoju laikotarpiu masinių žudynių nebuvo, naciai stengėsi kiek įma-noma išnaudoti pigią žydų darbo jėgą.

Trečiasis etapas. 1943 m. pavasarį Vokietijos okupacinė valdžia nusprendė Lietuvos getus panaikinti. Pirmiausiai tai padaryta Rytų Lietuvoje – Svierių (Svyrų), Ašmenos ir Švenčionių apskrityse. Dalis geto gyventojų sušaudyti vietoje, dalis atvežti į Vilniaus getą ir tik po to Paneriuose sušaudyti, o dalis tiesiog nuvežti į Panerius bei sušaudyti. 1943 09 23 – 24 d. buvo panaikintas Vilniaus getas. Darbingi vyrai ir moterys (apie 11 000) išsiųsti į Estijos (Vaivaros, Kloogos), Latvijos (Kaiservaldo) koncentracijos ir darbo stovyklas. Seniai, moterys ir vaikai (apie 35 000) išvežti į koncentracijos stovyklas nacių okupuotoje Lenkijoje (Osvencimą, Stut-thofą ir kt.).

1944 m. viduryje nuspręsta panaikinti Kauno ir Šiaulių getus. Likviduoti Kauno getą pradėta 1944 07 08 d., Šiaulių getą - 1944 07. Viena jo gyventojų dalis buvo nužudyti vietoje, kita išvežti į įvairias Vokietijos koncentracijos stovyklas.

Nepilnais duomenimis, nuo mirties žydus Lietuvoje gelbėjo apie 2700 žmonių, išgelbėta apie 3000 žydų.

Iš viso per nacių okupaciją ir karą žuvo apie 195 000-200 000, karo pabaigos sulaukė tik 10 000-12 000 Lietuvos žydų.

Čia pateikiama Holokausto istorijos chronologija iš Martino Gilberto knygos „Niekada per amžius. Holokausto istorija“ (R. Paknio leidykla, 2000) papildant ją Lietuvos holokausto chronologija.

1933

sausio 30 - Vokietijoje į valdžią ateina A. Hitleris
balandžio 1 - žydų parduotuvių boikotas Berlyne
balandžio 7 - visi Vokietijos valstybinių įstaigų darbuotojai žydai – tarnautojai, aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokytojai pašalinami iš pareigų
gegužės 10 - deginamos knygos, kurias buvo parašę žydai, liberalams ir naciams priešišků pažiūrų autoriai

1935

rugsėjo 15 - Niurnbergo įstatymais Vokietijos žydai paskelbiami antrarūšiais piliečiais

1936

1936 - žydams gydytojams uždraudžiama dirbti valstybinėse Vokietijos ligoninėse

1938

kovo 13 - Vokietija aneksuuoja Austriją
birželio 25 - Vokietijos žydams gydytojams uždraudžiama gydyti nežydus ligonius
lapkričio 9 - Kristalnacht („Krištolinė naktis“), visoje Didžiojoje Vokietijoje deginamos sinagogos

1939

rugsėjo 1 - Vokietija įsiveržia į Lenkiją: visuose užimtuose miestuose prasideda žiau-rus smurtas prieš žydus
rugsėjo 3 - Didžioji Britanija ir Prancūzija paskelbia karą Vokietijai
rugsėjo 28 - Vokietija ir Sovietų Sąjunga pasidalija Lenkiją
spalio 8 - Lenkijos Petrakavo mieste vokiečiai įkuria pirmąjį getą
lapkričio 23 - Vokietijos okupuotos Lenkijos žydams įsakoma nešioti Dovydo žvaigždę

1940

balandžio 9 - Vokietija įsiveržia į Daniją ir Norvegiją
balandžio 30 - įkuriamas Lodzės getas; 5 km² plote uždaroma 165 000 žydų
gegužės 10 - Vokietija įsiveržia į Belgiją, Prancūziją ir Olandiją
lapkričio 15 - įkuriamas Varšuvos getas; jame uždaroma daugiau kaip 500 000 žydų

1941

balandžio 6 - Vokietija įsiveržia į Jugoslaviją ir Graikiją
birželio 22 - Vokietija įsiveržia į Sovietų Sąjungą; iš karto prasideda masinės žydų žudynės
liepos 8 - buvusių nepriklausomų Baltijos šalių žydams tampa privaloma nešioti geltoną žvaigždę
rugsėjo 1 - vyresniems nei šešerių metų Vokietijos žydams įsakoma nešioti geltoną žvaigždę su juodu užrašu „*Jude*“ (žydas)
rugsėjo 29-30 - Babij Jare prie Kijevo (Ukraina) per dvi dienas nužudyta 33 000 žydų
spalio 10 - įkuriamas Terezino getas, į jį deportuojami Vokietijos ir Čekijos žydai
spalio 16 - prasideda masinės Didžiosios Vokietijos žydų deportacijos į rytus
spalio 29 d. - „atrenkama“ ir nužudoma apie 9 000 Kauno geto žydų
gruodžio 7 - Japonija užpuola JAV pajėgas Pirl Harbore
gruodžio 8 - Chelmo (Lenkija) mirties stovykloje pradedama dujomis žudyti žydus
gruodžio 11 - Vokietija paskelbia karą Jungtinėms Amerikos valstijoms

1942

sausio 20 - Vanzee konferencijoje aptariamas „galutinis sprendimas“ - nužudyti vi-sus likusius getuose žydus tose teritorijoje, kurias naciai buvo okupavę.
Pasirašytas galutinis žydų problemos sprendimas, tapo oficialia TrečiojoReicho politika.
sausio 21 - Vilniaus gete įkuriama Jungtinė partizanų organizacija
kovo 17 - pirmoji Galicijos žydų deportacija į Belžeco (Lenkija) mirties stovyklą
kovo 24 - pirmoji Vokietijos žydų deportacija į Belžecą
kovo 26 - pirmoji Slovakijos žydų deportacija į Osvencimą
kovo 27 d. - pirmoji Prancūzijos žydų deportacija į Osvencimą
gegužės 4 - Osvencime-Bžezinkoje prasideda masinis žydų žudymas dujomis
gegužės 6 - pirmoji deportacija į Sobiboro mirties stovyklą
- pirmoji deportacija į Malyj Trostianeco mirties stovyklą
gegužės 18 - žydų pasipriešinimas Berlyne
liepos 15 - pirmoji Olandijos žydų deportacija į Osvencimą
liepos 22 - pradedama kasdien iš Varšuvos vežti žydus į Treblinką
rugpjūčio 4 - pirmoji Belgijos žydų deportacija į Osvencimą
spalis- iš Petrakovo į Treblinkos mirties stovyklą išvežta 22 000 žydų
spalio 2 - per gaudynes Olandijoje suimta 13 000 žydų
spalio 25 - į Osvencimą išvežti Norvegijos žydai
gruodžio 16 - Himleris įsako į Osvencimą deportuoti čigonus
gruodžio 22 - Krokuvos žydų pasipriešinimas

1943

sausio 4 - Čenstakavos geto pasipriešinimas
sausio 18 - prasideda keturias dienas trukęs Varšuvos geto sukilimas prieš deportacijas
sausio 20 - Himleris reikalauja daugiau traukinių deportacijoms
kovo 3-22 - Trakijos ir Makedonijos žydų deportacija į Treblinką
kovo 15 - Salonikuose prasideda žydų deportacijos į Osvencimą
kovo 17 - Bulgarija atsisako deportuoti žydus
balandžio 19 - prasideda Varšuvos geto sukilimas
birželio 11 - Himleris įsako deportuoti žydus iš visų likusių getų
rugpjūčio 2 - Treblinkos kalinių sukilimas
spalio 1 - deportacijos išvakarėse dauguma Danijos žydų pasiekia saugų prieglobstį Švedijoje
spalio 14 - Sobiboro kalinių sukilimas
lapkričio 3 - per masines žudynes Maidaneke ir gretimose stovyklose nužudyta 42 000 žydų
lapkričio 9 - prasideda Italijos žydų deportacijos į Osvencimą

1944

kovo 23 - prasideda dešimt dienų trukęs Graikijos žydų deportacija į Osvencimą
balandžio 9 - iš Osvencimo pabėga du žydai, kad praneštų Vakarų šalims, kas vyksta šioje stovykloje
gegužės 15 - prasideda masinės Vengrijos žydų deportacijos į Osvencimą
birželis - Sovietų kariuomenei priartėjus prie Vokietijos, prasideda „mirties žy-giai“ – šimtų tūkstančių žydų evakuacija
birželio 6 - Sąjungininkų pajėgos išsilaipina Normandijoje
rugpjūtis - žydai dalyvauja Slovakijos sukilime
- prasideda Varšuvos sukilimas, kuriame dalyvauja žydai
rugpjūčio 1 - išžudomi beveik visi Bžezinkos „šeimyninėje stovykloje“ įkurdinti čigonai
rugpjūčio 2-3 - Amsterdamo suimta Anne Frank ir jos šeima
rugpjūčio 4 - krematoriumo darbininkų sukilimas Bžezinkoje
spalio 6-7 - „mirties žygiai“ Rytų Europoje
lapkritis -

1945

sausio 17 - paskutiniai „mirties žygiai“ iš Osvencimo-Bžezinkos
sausio 27 - į Osvencimą įžengia sovietų kariuomenės daliniai ir išvaduoja stovykloje likusius kalinius
balandžio 11 - amerikiečiai įžengia į Buchenvaldą
balandžio 15 - Amerikos kariuomenė įžengia į Dachau
balandžio 30 - Berlyne nusižudo A.Hitleris
gegužės 5 - Amerikos kariuomenė įžengia į Mauthauzeną
gegužės 7 - Vokietija pasiduoda sąjungininkams
lapkritis - prasideda Niurnbergo procesas

1995

Kovas - LR prezidentas Algirdas Brazauskas vizito Izraelyje metu atsiprašė Kne-sete už žydų žudynes Lietuvoje

1998

gegužė - Švedijos ministro pirmininko iniciatyva įkurta Holokausto švietimo tarp-valstybinė darbo grupė, į kurios darbą nuo 2000 m. įsijungė ir Lietuva
rugsėjo 7 - LR prezidentas Valdas Adamkus dekretu įsteigta Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti

2000

balandžio 14 - Lietuvos Katalikų bažnyčia visos krikščioniškos visuomenės vardu atsi-prašė Dievo už jos klaidas.

Istojusieji degė noru mokytis

Telšių mokytojų seminarijos mokiniai

Julius NORKEVIČIUS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 8

Vokiečiai uždarė Šiaulių mokytojų seminariją – kam, girdi, Lietuvai mokytojai, lietuviai juk ne ariai, lietuvių šioje erdvėje nebus <...>

Bet lietuviai norėjo būti mokytojais, ir J. Riškus išvažiavo į Telšius, kuriuose mokytojų seminarija dar nebuvo uždaryta. Ten gavo seminarijos baigimo atestatą, prie jo – ir paskyrimą ne bet kur, o į Varnių progimnaziją – taigi gavo gerą darbo vietą, kurioje jo laukė vaikai.

Bet visą gyvenimą svajojęs būti mokytoju, J. Riškus ūmai prarado tą norą – užėjo toks nenumaldomas troškimas toliau mokytis, kad sėdo į traukinį ir išvažiavo į Vilnių, į pačią Švietimo ministeriją – prašyti ministro, kad jo pasigailėtų bei leistų mokytis Pedagoginiame institute“ (14; 4).

1949 m. baigė Vilniaus pedagoginį institutą ir liko jame dėstyti. 1961–1967 m. buvo Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto dekanas, docentas. Parašė (vienas ir su kitais) „Lietuvių literatūros vadovėlių IX kl.“, kurio iki 1983 m. išėjo aštuoni leidimai. Taip pat parašė vadovėlių aukštosios mokykloms „Lietuvių literatūra. XIX a. pirmoji pusė“ (1982), populiarią apybraižą „Liaudies dainius Antanas Strazdas“, „Lietuvių literatūros mokslo ir kritiko chrestomatija IX klasei“, mokomąją priemonę aukštosios mokykloms „Lietuvių literatūros chrestomatija, XIX a. pirmoji pusė“ (1986) (15; 554). J. Riškus paskelbė ir nemažai straipsnių vaikų literatūros ir kt. klausimais, paskelbė archyvinės medžiagos apie Adomą Mickevičių bei sudarė literatūros lietuvių kalba bibliografinę rodyklę „A. Mickevičius“ (1981), išspausdino straipsnių apie K. Donelaitį, P. Cvirką ir kitus rašytojus (16; 425). Doc. Vitas Areška prisimena, kad J. Riškus 1959 m. apgynė daktaro disertaciją, atrodo, iš Antano Strazdo kūrybos bei dėstė XIX a. lietuvių literatūros istoriją (17; 200).

Doc. Zenonas Pilkauskas rašė, kad žinomas literatūrologas J. Riškus pastebi, jog „Birutės“ „leksika, sintaksė, poetinės priemonės taip pat paprastos, artimos liaudies šnekamai kalbai arba tautosakai“, ir taip pat, kad „aukštinaime Lenkijos karalienę Barbora, nuo kurios išviešpatavimo prasidėjo sistemingas, metodiškas lietuvių kalbos gujimas Lietuvoje (!), lietuviškumo pradų naikinimas“ (18; 7). Idomi ir netikėta išvada.

Verta prisiminti vienos pokario laidos to pačio kurso tris vaikus. Gal tik krepšiniu, lengvą atletiką ir nepaprastai dideliu technikos, fotografavimo pomėgiais iš kitų išsiskyrė Aloyzas Opulskis. O šiaip buvo ramus, drausmingas, santūrus ir beveik vien penketais besimokantis. Jo vestos bandomosios pamokos, pedagoginė praktika buvo vertinama aukščiausiu balu. Turėjo ir literatūrinių gabumų, bet jų per daug nedemonstruodavo, nors ir priklausė sienlaikraščio redkolegijai. Seminariją baigė su pagyrimu, tai pagal tuometinę tvarką iš karto galėjo stoti į aukštąją mokyklą. A. Opulskis pasirinko Klaipėdos mokytojų institute matematikos studijas, kartu dirbo Fizikos kabineto laborantu. Baigęs studijas gavo paskyrimą į Mažeikių rajono Tirkšlių vidurinę. Padirbėjęs kelis metus mokytoju buvo paskirtas direktoriumi. Vėliau jam pasiūlyta studijuoti Vilniaus aukštojoje mokykloje bei patikėtos Kretingos rajono vykdymo komiteto pirmininko pavaduotojo švietimui, kultūrai postas. Čia ilgai neužsibuvo, nes buvo pakviestas atsakingam partiniam darbui. Iš šių pareigų paskirtas Švietimo ministerijos Metodinio skyriaus viršininku. Tvarkėsi neblogai, jo rūpinimusi išleista nemažai metodinės literatūros mo-

1951 m. laidos absolventai susitiko po dvidešimt metų. Pirmas dešinėje sėdi būsimas švietimo ministras Antanas Rimkus, stovi pirmas kairėje – nusipelnęs treneris Marcelinas Zelba, dešinėje trečias ir antras – būsimi Švietimo ministerijos Mokyklų valdybos viršininkas doc. Bronius Dobrovolskis ir Metodinio skyriaus viršininkas Aloyzas Opulskis

Seminarijos sienlaikraščio 1949 m. redkolegija ir jos vadovas mokytojas Ignas Jurkonis (stovi ketvirtas iš dešinės)

kytojams, reikalingų mokymo vaizdinių priemonių. Prasidėjus ministerijos pertvarikai, vėl sugrįžo į mokyklą.

Kur kas ryškesnis mokymosi metais buvo jo kurso draugas Bronius Dobrovolskis. Tai visapusiškas sportininkas, choristas, fotografas, sienlaikraščio redaktorius, kurso seniūnas. Kursų žurnalai rodo, kad mokėsi puikiai. Čia ties jo pavarde be penketo kitokio pažymio beveik nepamatysi. Visų semestrų egzaminai išlaikyti penketais. Tiesa, B. Dobrovolskis į Seminariją įstojo baigęs Telšių amatų mokyklą, todėl buvo metais ar dviem vyresnis. Tai jo mokymosi rezultatai leido mokytojams bei vadovybei paraginti šį gabų seminaristą „šokti“ per kursą. Šuolio egzaminai taip pat išlaikyti penketais. Šitaip jo žinios vertinamos ir likusiais mokymosi metais. Gavęs vadinamąjį raudoną diplomą, Klaipėdos mokytojų institute pasirinko lituanistines studijas. Vėliau jas neakivaizdžiai tęsė Vilniaus pedagoginiame institute bei gavo tos pačios spalvos aukštojo mokslo diplomą. Studijuodamas dėstė lietuvių kalbą Klaipėdos miesto mokyklose, o baigęs institutą – to paties pavadinimo rajono mokyklose. 1956–1958 m. buvo Plikių vidurinės mokyklos direktorius.

Lietuvos TSR Ministrų Taryba 1958 m. balandžio 23 d. priėmė nutarimą „Dėl Švietimo ministerijos Mokyklų mokslinio tyrimo instituto įsteigimo“ ir nuo gegužės 1-osios buvo leista įkurti minėtą įstaigą. Metų pabaigoje institute buvo 13 mokslo darbuotojų. Tarp jų ir jaunas Klaipėdos rajono Plikių vidurinės mokyklos lituanistas B. Dobrovolskis buvo priimtas į Kalbų, lite-

ratūros ir istorijos sektorių jaunesniojo moksline bendradarbiu. Vadovų nuojauta neapvykę: daugelis priimtųjų (tarp jų ir buvęs seminaristas) į institutą žmonių dirbo sąžiningai ir pagal savo jėgas. Netrukus ėmė laikyti kandidato minimumo egzaminus, rinkti medžiagą disertacijoms. B. Dobrovolskis pradėjo tirti sąryšinio morfologijos ir sintaksės mokymo V-VI klasėje problemą. Tyrimo rezultatai parodė, kad preliminarinis sintaksės ir skyrybos mokymas padeda mokinias susidaryti tikslesnes kalbos dalių sąvokas, susiformuoti tvirtesnius linksnių galūnių rašybos bei išskirtinių aplinkybių skyrybos įgūdžius, sparčiau ugdyti kalbą. Tai buvo naujos ir reikšmingos išvados, nes tuo metu metodikoje ir mokyklų darbo praktikoje vyravo nuomonė, jog preliminarinis sintaksės bei skyrybos mokymas V-VI klasėje tik padeda rengti mokinius sisteminiam sintaksės kursui eiti VII-VIII klasėje. Šių tyrimų pagrindu B. Dobrovolskis (1968) apgynė pedagogikos mokslų kandidato disertaciją (dabar daktaro) (19; 3, 4, 6, 21, 42, 64).

Pradėjęs jaunesniojo moksline darbuotoju, B. Dobrovolskis spėiai kopė karjeros laiptais: vyresnysis moksline darbuotojas, sektoriaus vadovas. Buvo renkamas visuomeninių organizacijų komitetų, instituto redakcinės leidybinės tarybos nariu. Ir atsisveikino su institutu po septynerių (1980-1987) metų direktoriavimo. Tiesa, 1962–1963 m. buvo Vilniaus universiteto aspirantu, o 1979-1980 m. – Švietimo ministerijos Mokyklų valdybos viršininku. Išėjęs iš instituto 1987–1993 m. buvo Lietu-

vos pedagogų kvalifikacijos instituto Lietuvių kalbos ir literatūros katedros vedėjas, docentas (1984). 1993-2000 m. - Vilniaus universiteto dėstytojas.

B. Dobrovolskis vienas ir su kitais parašė Lietuvių kalbos vadovėlių V, VI, VII, IX, X klasėms, parengė diktantų, dalomosios medžiagos rinkinius, metodinių ir mokomųjų priemonių. Su Leonu Gedvilu jis parašė lietuvių kalbos vadovėlių V ir VI klasėms, kurie 1980 m. gavo Lietuvos valstybinę premiją (20; 42).

Bene mažiausiai pastebimas šiame kurse buvo smulkutis, žemiausias iš visų, bet gerai besimokantis Antanas Rimkus. Jis rado laiko dalyvauti ir Telšių liaudies teatre. Tada rajono laikraštis rašė, kaip po premjeros šis seminaristas sublizgėjo nepagrindiniu Šmagino vaidmeniu vienoje N. Ostrovskio pjesėje. Ir pradėjęs dirbti, jis visur paliko žymių pėdsakų. Baigęs seminariją, buvo paskirtas į Mitkaičių septynmetę. Dėstė rusų kalbą ir vadovavo mokyklos jaunimo organizacijai. Gal po metų perkeltas toms pačioms pareigoms į Telšių Žemaitės vidurinę mokyklą, o greitai ima vadovauti visam rajono komjaunimui. Paskui Klaipėdos mokytojų institute studijuoja rusų kalbą, kartu buvo TSKP istorijos katedros laborantas ir instituto komsorgas. Po dvejų metų studijų Klaipėdos mieste dirba komjaunimo partinį darbą ir neakivaizdžiai siekia aukštojo mokslo diplomo Vilniaus pedagoginio instituto Rusų kalbos ir literatūros fakultete.

1964 m. A. Rimkus baigė Visuomeninių mokslų akademiją prie TSKP CK ir pradėjo dirbti Vilniaus aukštojoje partinėje mokykloje. Buvo dėstytojas, politinės ekonomijos katedros vedėjas, direktoriaus pavaduotojas, ekonomikos mokslų daktaras, docentas. Po kurio laiko vėl perėjo į partinį darbą, buvo išrinktas LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Nuo 1973 m. iki mirties (1983) – švietimo ministras (21; 551).

Ant tokio aukšto tarnybinio laiptelio iš telšiškių seminaristų niekas neužlipo. Nelengvas buvo jo vadovavimo dešimtmetis. Po garsiosios Taškento konferencijos prasidėjo begalinis rusų kalbos mokymo aukštinimas ir gimtosios kalbos visokeriopas smukdymas. Tačiau A. Rimkus pagal galimybes sukosi, laviravo. Žymesnių rezultatų jo vadovavimo metais pasiekta turtinant mokyklų mokymo materialinę bazę. Įgyvendintas visuotinis vidurinis mokymas ir gerokai išplėtotas suaugusiųjų vakarinis mokymas. Pedagoginė, akademinė visuomenė labai nevienareikšmiai vertino A. Rimkaus ministravimo metus.

Švietimo ministerijos Metodinio skyriaus inspektoriumi dirbo Vladas Malcevičius po Seminarijos ir Pedagoginio instituto baigimo triušęs Vembutų septynmetėje, Sedos, Telšių Žemaitės, Vilniaus vidurinėse, rajono švietimo skyriuose. Dabar nebe pirmuosius metus sėkmingai vadovauja Vilniaus Užupio gimnazijai. Dirbdamas ministerijoje, recenzavo lietuvių kalbos ir matematikos leidinius, parengė originalių matematikos mokymo priemonių (22; 162).

Neilgai Švietimo ministerijoje mokyklų inspektoriumi dirbo ir 1953 m. laidos auklėtinis Česlovas Banevičius. Prieš tai buvęs Šilutės rajono Saugų vaikų namų auklėtojas, tos pačios gyvenvietės vidurinės mokyklos mokytojas, direktoriaus pavaduotojas, direktorius, Telšių rajono švietimo skyriaus mokyklų inspektorius bei neakivaizdžiai studijavo rusų kalbą. Kaip mokyklų inspektorius, gana sėkmingai tempė gana atsakingą švietimo barą – visuotinį

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio atspindžiai 1988-1990 metais mūsų ir užsienio sklaidoje

Dr. Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 9

Mums visiems, siekiantiems atstatyti Lietuvą, susivienijus žmonių valia buvo būtina – be jos nebūtų įvykęs svarbiausias istorinis įvykis.

Tačiau mus reikia laimėti karą, o ne vieną mūsų ir žvelgiant į mūsų lauką nedovantota paskęsti kunigaikščių sapnuose ir pamoksluose. ...Visų pirma kai laimimi tokie neįkainojamieji dalykai, reikia paistyti ir gerbti tų pačių žmonių, kurie savo balsu pradėjo vykdyti istoriją, valią. Nebestumdyti tos valios, nefalsifikuoti jos. Tai būtina ne vien dėl žmogiškumo ir krikščionybės, bet ir dėl režiančios mūsų gyvenimą politikos ir tarptautinių reikalų. Šiuo be galo svarbiu metu mes turime būti nesuskilę dėl svarbiausio - valstybės valdžios - klausimo... Nerimo objektas akivaizdus – Aukščiausios Tarybos pirmininko figūra <...> Iš anksto galiu pasakyti tik tai, kas žinoma visiems: ne Sąjūdis ir ne pirmininkai atvedė Lietuvą prie Nepriklausomybės slenksčio. Ir ne jie vieni, o mes visi tą slenkstį peržengėme. Valdžia tik lydi mus“.

1989 m. rugsėjo 21 d. „Tiesoje“ ir kituose lediniuose skelbiamas 44 Lietuvos mokslo ir meno veikėjų pareiškimas „Mūsų nuomonė“. „...Suverenios Lietuvos buvimas TSRS tokioje, kokia ji buvo iki šiol, - sakoma pareiškime, - nesuderinamas su suvereniteto sąvoka. Tačiau suverenitetas nepasiekiamas vien deklaracijomis. Suverenios Lietuvos kūrimas yra procesas: tai yra jos pasiruošimas egzistuoti savarankiškai, atsižvelgiant į visas ekonomines, geopolitines, kultūrines jos buvimo šiuolaikiniame pasaulyje sąlygas... Lietuva kaip valstybė, negali nei persikelti į kitą žemės ar Vitos vietą, nei „išskristi“ iš tų gyvybingumo ryšių, saistančių ją su Rytų ir Vakarų kaimynais. Ji gali ir turi kantriai, išmintingai, bet nenukrypstamai siekti nepriklausomybės, kuri, mūsų nuomone, vienodai prasminga Lietuvai ir visiems jos kaimynams“.

1989 m. rugsėjo 23 d. „Literatūros ir meno“ laikraštyje buvo paskelbtas LPS Seimo Tarybos nario rašytojo Romo Gudaičio straipsnis „Paskutinė galimybė“, kuriame konstatuojama, kad Atgimime esama ir „lietuviškojo totalitarizmo“ apraiškų.

Autorius rašo: „Kerštu ir agresyvumu dvelkia kartkarčiais pasigirstantys raginiai, „apvalyti Sąjūdį nuo komunistų“. Tai lietuviškojo totalitarizmo apraiškos, tai dalykai, nesuderinami su intelektualumu, inteligencija, dvasingumu. Atgimime esama kontrastų, esama obskurantiškų pretenzijų barbariškai šnekėti, klykte klykti „tautos vardu“, tendencijų kištis ir kiršinti“.

1989 m. liepos 4 ir 5 d. lietuviuose „Tiesa“ paskelbė naują dokumentinę medžiagą, patvirtinančią ir papildančią turimas žinias apie Ribentropo-Molotovo paktą. Buvo išspausdintas faksimilinis fragmentas ir žemėlapis, kuriame Stalinas ir Ribentropas 1939 m. rugsėjo 28 d. parašais patvirtino naujas, sau naudingas valstybių sienas. Medžiagą pateikė VFR ambasada Maskvoje. Dokumentų kopijos Lietuvos spaudoje skelbiamos pirmą kartą.

„Pergalės“ žurnale 1989 m. Nr. 4 buvo išspausdintas įdomus pokalbis „Aplinkybės ir sąžinė“, kuriame matome esminius kartų ir pozicijų skirtumus. Pokalbio dalyviai akcentavo, jog skirtingos politinės pažiūros, partiškumas nėra pakankamas pagrindas suskaldyti tautos kultūrą į konfrontuojančius polius. Juo labiau, kad buvome įpratę literatūrą politizuoti, o ta politika grįžta melu. Nepritariama griežtam partiniam reglamentui stalinizmo ir vėlesniais metais, taip pat kraštutiniam rašytojų laisvės apribojimui. B. Savukynas tame pačia-

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas Vilniaus sporto rūmuose

me numeryje gvildeno gimtosios kalbos ir tautinio orumo problemas. Jis pažymėjo, jog nedaugelis jaunuolių moka savo tėvų šnektą. Pražūtingą smūgį mūsų tarmėms sudavė šio amžiaus penktojo dešimtmečio trėmimai ir žemės ūkio kolektyvizacija. Bundančiai tautai reikia išaiškinti, kad kalba yra tikroji tėvynė. Tik taip galėsime išugdyti tautos atžalyną, atsparų visokių asimiliacijų poveikiams. Autorius cituoja V. Kudirkos žodžius, kurie labai tiko tautiniam atgimimui „Meilingi viengėnčiai, jei norite ką atlikti, tai atlikite šiandien, nes nežinome, ką rytas atgabens“.

Apie nežaboto centralizmo bei migracijos tikruosius padarinius labai teisingai ir argumentuotai buvo rašoma daugelyje leidinių. „Kodėl, pavyzdžiui, Pabaltijys stengiasi sustabdyti migraciją?, - „Švyturyje“ klausė ir atsakė V. Kratulis. Todėl, kad masinė migracija duoda tuos pačius rezultatus, kaip ir masinė deportacija. Tik tuomet siuntė žmones, o dabar žinybos ėmė tirpdyti įvairias nacijas, kurios pačios savaime niekuo nekalto“ („Švytury“, 1989, Nr.16, p.18).

1988 m. birželio 3 d. gimęs Sąjūdis tapo tautinio atgimimo ir masinio išsivadavimo judėjimo pradžia. Visoje Lietuvoje kuriasi Persitvarkymo Sąjūdžio rėmimo grupės - Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Alytuje, Anykščiuose, Trakuose, Rokiškyje, Varenėje bei kituose miestuose ir rajonuose. Jau birželio 19 d. Vilniuje pasirodo dar neoficialus iniciatyvinės grupės biuletenis „Sąjūdžio žinios“, o rugsėjį iniciatyvinės grupės dalyvavo pirmoje savaitinėje televizijos laidoje „Atgimimo banga“.

Besiplečiančiam judėjimui iškyla būtinybė turėti daugiau ir didesniais tiražais einančių leidinių. Todėl archyve aptinkame ne vieną dokumentą, kuriame ir atsispindi šie rūpybos klausimai.

Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio vardu Bronius Genzelis, Vytautas Landsbergis bei Kauno iniciatyvinės grupės vardu Algirdas Kaušpėdas ir Česlovas Stankevičius bei „Kauno aido“ redkolegijos nariai Robertas Keturakis ir Vidmantas Valiušaitis 1988 m. rugsėjo 28 d. kreipėsi į LKP CK sekretorių Lionginą Šepetį, nurodydami,

jog visuomenėje kartais plinta nepagrįsti gandai, Sąjūdžio priešiškos jėgos skleidžia dezinformaciją apie jo veiklą ir tikslus. Vilniuje leidžiami Sąjūdžio informaciniai biuleteniai „Sąjūdžio žinios“ ir „Atgimimas“ negali atspindėti visų Kauno miestui charakteringų problemų, aprėpti Kauno Sąjūdžio grupių veiklos. Be to, minimų leidinių tiražai per maži, kad būtina informacija pasiektų plačiąją visuomenę. Šios priežastys ir nulėmė būtinybę leisti Kauno krašto Sąjūdžio informacinį biuletenį „Kauno aidas“ (jau išėję 9 numeriai). Tačiau dabartinė jo leidybinė padėtis negali patenkinti nei skaitytojo, nei tuo labiau spendžiamų uždavinių rimtumo.

Šiuo metu Kaune veikia beveik 150 Sąjūdžio grupių. Todėl Lietuvos ir Kauno Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė prašo LKP CK bei Kauno miesto komiteto suteikti „Kauno aidui“ Kauno krašto sąjūdžio informacinio biuletenio statusą, įteisinant jį kaip viešą Sąjūdžio leidinį. Manoma, kad biuletenis turėtų būti savaitinis, aštuonių puslapių, leidžiamas 10 tūkstančių egz. tiražu (LYA, F. 1771, Ap. 271, B. 212, L. 96).

LPS Seimo tarybos vardu R. Ozolas prašo Lietuvos televizijoje planuojamą nuolatinę laidą vesti kiekvieną savaitę trečią dieną po programos „Laikas“. 1988 m. gruodžio 14 d. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis kreipėsi į LKP CK dėl rotoprinto įsigijimo. Rašte nurodoma, jog buvo kreiptasi į Leidyklų ir poligrafijos komitetą, kuris pasiūlė mums naudotis M. Šumausko spaustuvių paslaugomis. Deja, spaustuvių negali užtikrinti operatyvumo, reikalingo organizaciniame sąjūdžio darbe. Rotoprintas, ypač per Sąjūdžio Seimo posėdžius, reikalingas ir darbo dienomis (ten pat, L. 97-98).

1989 m. kovo 2 d. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Vilniaus miesto pramonės įmonių ir organizacijų rėmimo grupių „Labora“ kreipėsi į CK, AT, MT bei Televizijos ir radijo komitetą dėl televizijos laidų „Atgimimo banga“ ir „Vyriausybės studija“ atnaujinimo. Šių laidų nutraukimas, - rašoma rašte, - rodo, kad respublikoje dar klesti stagnacija, viešumui ir pertvarkai priešingos

jėgos. Teigimai, kad šios programos nutrauktos dėl rinkiminės kampanijos, labai abejotini. Prašoma nuo 1989 m. kovo 8 d. atnaujinti minėtas laidas (ten pat, B. 148, L. 62).

Lietuvos kultūros fondo valdybos pirmininkas prof. Česlovas Kudaba 1989 m. sausio 4 d. kreipėsi į LKP CK skyriaus vedėją Justą Paleckį nurodymas, jog „teko girdėti, kad Lietuvos respublikinis radijo ir televizijos perdavimo centras 1989 m. II pusmetį Vilniaus zonoje numato įvesti ir eksploataciją decimetrinių bangų TV siųstuvą ir retransliuoti Leningrado ir Maskvos miestų teleprogramas. Vilniaus ir Vilnijos visuomenę domina šio kanalo tikslingesnis panaudojimas...“

Lietuvos kultūros fondas pastaruoju metu pastebimai išvystė kultūrinę veiklą. Šiais tautinio pakilimo metais žymiai suaktyvėjo ne tik lietuvių, bet ir kitų tautinių mažumų, daugiausiai gyvenančių Rytų Lietuvoje, aktyvumas. Lietuvos kultūros fondas pasirengęs visokeriopai propaguoti tautų kultūrinį bendradarbiavimą. Mums atrodo, galėtų būti panaudotas ir naujasis TV siųstuvai, nes Kultūros fondas siekia ne tik atrasti, išsaugoti, gausinti, bet ir propaguoti kultūrinės vertybes.

Prie Lietuvos kultūros fondo jau metus veikia videostudija „Vaidila“. Išeivijos tautiečių iniciatyva ir lėšomis Studija sukomplektuota modernia vaizdo aparatūra, joje dirba aukštos kvalifikacijos kinematografininkai. Pagal technines, gamybines ir kūrybines galimybes ji jau šiandien yra pajėgi ruošti eteriui savaitinės valandos trukmės laidas. Prašome įvertinti mūsų pasiūlymą ir, pradėjus eksploatuoti naują TV siųstuvą, suteikti Lietuvos kultūros fondo Videostudijai „Vaidila“ galimybę transliuoti savaitinės valandos trukmės kultūrinės-informacinės laidas“ (ten pat, L. I-2).

1989 m. sausio 3 d. Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio Seimo Tarybos Pirmininkas ir sekretorius kreipėsi į Lietuvos TSR AT Pirmininką Vytautą Astrauską, atkreipdami jo dėmesį į visuomenės susirūpinimą įsaku dėl valstybinės lietuvių kal-

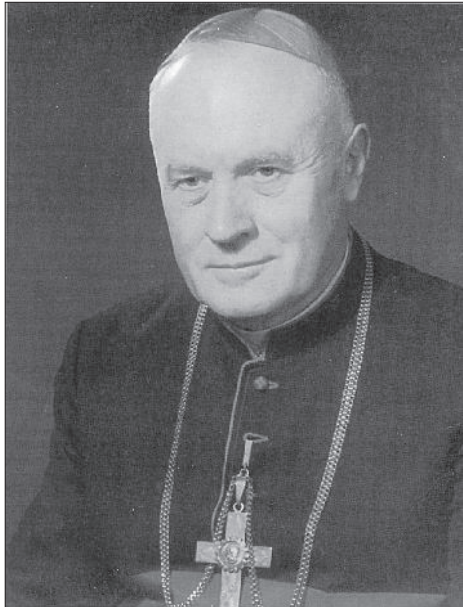
Tęsinys kitame numeryje

Iš Baltarusijos katalikų bažnyčios istorijos

Arkivyskupas Edvardas Kiselis – pirmasis Balstogės metropolitas

Minint ganytojo ir žemiečio 90-ąsias gimimo metines

Aleksandras ADAMKAVIČIUS, Vilnius

Arkivyskupas Edvardas Kiselis

Arkivyskupas Edvardas Kiselis, Pranciškaus ir Anelės sūnus, gimė 1918 metais Jundilovo kaime, buvusios Vilniaus gubernijos Dysnos valsčiuje (dabar – Vitebsko srities Miorų rajonas, Baltarusija). 1918 metų kovo 3-iają Naujojo Pogosto bažnyčioje jį krikštijo kunigas Boleslovas Šilka. Pirmąją bažnyčią Naujajame Pogoste 1593 m. fundavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Leonas Sapiega. Ilgą laiką jį priklausė Ikaznės parapijai. Tik 1766 m. Vilniaus vyskupas Masalskis paskelbė ją parapija. Beje, šioje bažnyčioje buvo krikštytas ir kitas Katalikų Bažnyčios hierarchas – Mogiliovo arkivyskupas Vincentas Kliučinskis, Angelų seserų vienuolių ordino įkūrėjas. Šiuo metu vyksta arkivyskupo V. Kliučinskio beatifikacijos procesas.

Nuo mažų dienų Kiselis augo, kaip pats prisimena, griežtoje ir religingoje aplinkoje: *Pasitaikydavo kad prasikalsdavau. Tuomet tėvas bausdavo mane ilgu klūpėjimu prieš namų altorėlį. Tiesa, ne visuomet bausmę atlikdavau iki galo. Ateidavo mama ir apsidairiusi, ar nėra netoliese tėvo, nuo bausmės mane atleisdavo.*

Būsimasis metropolitas mokslus pradėjo Jundilove, ten baigė pirmąją ir antrąją klases. Bendrąjį išsilavinimą įgijo Germanovičių mokykloje (baigė 1932 metais), kurią vėliau prisimindavo: *Septynias klases baigiau Germanovičiuose. Mokykla buvo įsikūrusi buvusiuose Širinių rūmuose, gražiam parke ant Dysnos kranto. Ir patys Germanovičiai, išsidėstę Dysnos pakrantėje, buvo nuostabūs. Prisimenu medinį tiltą per upę, baltą Dievo Apvaizdos bažnyčią. Jos klebonas buvo kunigas Liudvikas Bolobanas, o katechetas kunigas Piotras Tačlovskis. Nuo tėvų namų iki Germanovičių buvo gana toli, todėl gyvenau išnuomotame bute. Paprastai šeštadieniais po pamokų eidavau pėsčias namo, o pirmadieniais iš ryto grįždavau į Germanovičius.*

Toliau Edvardas Kiselis mokėsi kunigo Piramovičiaus gimnazijoje Dysnoje, į kurią buvo priimtas 1932 metų rugsėjo 3 dieną. 1935 metais persikėlė į Pinsko gimnaziją, kadangi ten mokėsi vyresnysis brolis.

Kelias į kunigystę

1937 metais įstojo į Vilniaus dvasinę seminariją ir Stepono Batoro universiteto Teologijos fakultetą.

Mokydamasis trečiame kurse, vadovaujamas kunigo Pavlovskio, parašė ir apgynė teologijos magistro darbą. Ketvirtame kurse Didžiosios savaitės metu arkivyskupo R. Jalbžkovskio buvo išventintas diakonu. Netrukus diakonas Kiselis aplankė gimtuosius namus, kur paskutinį kartą pasimatė su savo tėvu. Tik po daugelio metų, 1958-aisiais, vėl aplankė Jundilovą, tačiau tėvo jau nebebuvo tarp gyvųjų.

Būti išventintam kunigu Vilniuje Kiseliui nepavyko. 1942 m. kovo 3 d. Gestapas apsupęs seminariją suėmė visus klierikus ir išvežė darbus į Vokietiją. Tarp jų ir Kiselį. Tačiau Varšuvoje jam pavyko pabėgti. Slapstėsi pas brolius albertinus, vėliau – pas kunigus arionitus. Pas juos baigė mokslus, pas jėzuitus išlaikė paskutinius egzaminus, reikalingus išventinimui. 1943 m. vasario 14 d. Pinsko vyskupas Kazimairą Bukraba jį išventino kunigu.

Ganytojiška veikla parapijose

1943 metų kovą Kiselis, be dokumentų, nelegaliai pereina sieną ir iš Varšuvos pasiekia Balstogę. Vadinas, legaliai įsidarbinti jam niekur nepavyks. Laimei, Juodosios Vsi bažnyčios klebonas Juzefas Demianus jį priėmė. Ten jis išbuvo devynis mėnesius. 1944 metų sausį dekanas Chadyka paskyrė kunigą Kiselį į Ugovą vikaro pareigoms. Vietos kunigas Saltynskis dėl ligos negalėjo eiti savo pareigų. Ten Edvardas išgyveno kunigo Saltynskio mirtį, hitlerininkų, sudegusių Ugovą, atsitraukimą, sovietų armijos įžengimą.

1945 m. liepos viduryje arkivyskupas R. Jalbžkovskis persikėlė į Balstogę ir iš čia vadovavo Vilniaus arkivyskupijai. 1945 metų rugsėjo 3-iają jis paskyrė kunigą Kiselį šv. Roko parapijos mokyklų prefektu ir bažnyčios vikaru. 1951 metų spalio 12 dieną kunigas prelatas Savickis pakvietė jį į akademinę dvasinę kolegiją CONSILIUM A VIGINTIA nariu, taip pat knygų ir leidyklų

kymų. 1970 metų gegužės 12 dieną paskyrė Kiselį arkivyskupijos kurijos kancleriu. 1974 metų vasario 2-ąją - Vilniaus kapitulos metropolijos Balstogės bazilikos kanauninku, 1975 metų rugsėjo 8 dieną – dvasinės seminarijos jaunimo auklėjimo reikalų komisijos nariu. Kalbant apie Vilniaus arkivyskupiją, omenyje turima ta jos dalis, kuri liko Lenkijos teritorijoje.

Vyskupija

1976 metų liepos 27 dieną Balstogės katedroje kunigas Kiselis buvo išventintas vyskupu. Išventinimo apeigas atliko kardinolas Stefanus Vyšinskis, jam asistavo arkivyskupas Henrikas Gulbinovičius (Vroclavo metropolitas) ir vyskupas Bronislavas Dombrovskis (Lenkijos vyskupijos sekretorius). Konsekracijoje taip pat dalyvavo vyskupas Mikolas Sosinovskis (Lomža), vyskupas Vladislavas Endrušikas (Drogičinas) ir vyskupas Tadeušas Zavislovskis (Lomža).

Vyskupo devizu pasirinko žodžius: EVANGELIZARE MISIT ME (Pašaukė mane skelbti Evangeliją).

Vadovavimo vyskupijai metai buvo kupini išbandymų ir sunkumų, pasitaikiusių jo kelyje. Reikia prisiminti, kad Lenkija tuomet buvo socialistinio lagerio sudėtyje, tad sielovados darbas buvo itin sudėtingas. Laikas bėgo atnešdamas daug per-

Edvardas Kiselis su mama ir seserimi Jundilove prie savo gimtųjų namų 1957 m.

cenzoriumi. 1953 metų sausio 16-ąją jis apgynė teologijos daktaro disertaciją. 1960 m. gegužės 6 d. Savickis paskyrė mokyklų kapelionu ir arkivyskupijos vizituotoju.

Arkivyskupijos kurijos kancleris ir kapitulos vikaras

1970 m. sausį šv. Tėvas Paulius VI Balstogės vyskupu paskyrė kunigą H. Gulbinovičių.

Jaunas vyskupas iš karto ėmėsi pertvar-

mainų: naujuoju katalikų Bažnyčios popiežiumi buvo išrinktas lenkas (1978 m.), susikūrė „Solidarumas“. Šie įvykiai į Lenkijos bažnyčios gyvenimą įnešė daug teigiamų pokyčių.

Kiselio pastangų dėka buvo pastatyta aštuoniolika naujų bažnyčių, kai tuo tarpu iki 1989 metų gauti leidimą statyti naują bažnyčią praktiškai buvo neįmanoma. Be bažnyčių, jis pastatydino keletą naujų katechetų namų, dvasinę seminariją, kunigų emeritų namus.

Parapijų, kurias įkūrė vyskupas Kiselis, sąrašas

Eil. Nr.	Vietovė	Parapija	Metai
1.	Balstogė	Šv. Kazimiero	1977
2.	Lubenak		1978
3.	Golodolino		1978
4.	Balstogė	Šv. Vaitiekaus	1979
5.	Bołšoi zverinec		1980
6.	Balstogė	Kristaus Gelbėtojo	1981
7.	Balstogė	Šventosios šeimos	1982
8.	Vasilkovas	Švenčiausios Dievo Motinos	1983
9.	Balstogė	Palaimintosios Gailėstingumo Jadvygos	1984
10.	Rinki		1985
11.	Sokolki	Šventosios Širdies ir Kristaus Kraujo	1987
12.	Balstogė	Šv. Roko	1987
13.	Balstogė	Švč. Mergelės Marijos, Dievo Motinos	1988
14.	Grobovka		1989
15.	Balstogė	Prisikėlimo	1990
16.	Balstogė	Kristaus Karaliaus	1990
17.	Balstogė	Dievo gailėstingumo	1990
18.	Ksežino		1992

Vyskupo Kiselio vadovavimo metais vyko visa eilė jubiliejų:

100 metų jubiliejus, kai gimė arkivyskupas R. Jalbžkovskis (1976 metai), Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo karūnavimo 500 metų sukaktis (1979 metai), Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejus, 400-osios Vilniaus aukštosios dvasinės seminarijos įkūrimo metinės, 500-osios Šventojo Kazimiero mirties metinės (1984 metai), 600 metų Vilniaus vyskupijos sukaktis.

Arkivyskupas ir metropolitas

Vyskupo Kiselio pastangų dėka, į Jono Pauliaus II piligriminės kelionės Lenkijoje programą buvo įtraukta ir Balstogė. Tada Šventasis Tėvas paskelbė Balstogės vyskupijos įsteigimą, o pirmuoju jos vyskupu ordinu paskyrė tuomet apaštalinį administratorių Edvardą Kiselį.

1992 metų kovo 25 dieną Romos popiežius užbaigė Lenkijos vyskupijų ir metropolijų reorganizavimą. Naujajame dokumente paskelbtas Balstogės metropolijos įsteigimas, pirmuoju arkivyskupu metropolitu paskirtas vyskupas Edvardas Kiselis.

Šis paskyrimas rodė, kad Katalikų Bažnyčia vertina jo pastangas ir didžiulį įnašą į tą Vilniaus arkivyskupijos dalį, kuri liko Lenkijos teritorijoje.

Paskutinieji metai

1992 metais Edvardo Kiselio gyvenime buvo patys džiaugsmingiausi, deja, ir sunkios ligos pradžia. Diagnozė buvo negailėstinga – kaulų vėžys.

Nekreipdamas dėmesio į ligą, 1992 metų gruodžio 22 dieną apsilankė Maskvoje, kurioje susitiko su arkivyskupu Tadeušu Kondrusevičiumi. 1993 metų sausio 9 – 19 dienomis nuvyko į Romą, atsiskaitė popiežiui apie savo, kaip metropolito, veiklą.

Tęsinys kitame numeryje

Istorinės sąmonės ir tautinės savimonės klausimu

Vaclovas JANUŠKA, Vilnius

Kiekvienas žmogus yra ne apskritai visuomenės narys, bet - savo šeimos, darbo kolektyvo, tautos, valstybės ir tik po to žmonių atstovas. Pagal Aristotelį, žmogus yra *ZOON POLITIKON*, tai yra visuomeninis gyvūnas, savo likimą siejantis su savo visuomene – Tėvyne, kuri vidiniais ryšiais bei tikslinga veikla sieja žmonių gyvenimus.

Tautos ir valstybės gyvenimo sutvarkymo lygis priklauso nuo geografinių, ekonominių aplinkybių bei sąlygų, tačiau, bene, labiausiai - nuo tautos narių dvasingumo bei tautinio sąmoningumo lygmens. Anot filosofijos prof. Stasio Šalkauskio, „tik patriotizmas, pakeltas į moralinių dorybių laipsnį, yra vertingas ir visiškai patikimas tautos ramstis <...>. Realizuotas masėse jis tampa tiek patiems patriotams, tiek ir patriotiškai mylimai tautai tobulėjimo ir kultūros pažangos veiksmu“. Vadinasi, prof. S. Šalkauskis jau to meto (tarpukario) visuomenei pateikė užduotį, pakelti patriotizmą į sąmoningos dorovės lygį. Kartu nurodė, kad nekėsti savo visuomenės narių blogybių, o ypač nusikaltimų, yra pagrindinė patrioto pareiga, nes tik tokiu būdu patriotizmas gali būti kūrybinis.

Taigi, tautinį sąmoningumą galima laikyti pačia svarbiausia tautos egzistencijos ir jos sėkmės sąlyga. Galima net teigti, kad tautos gyvybingumas ir net kūrybiškumas yra tiesiogiai proporcingi tautiečių sąmoningumo lygiui ir pobūdžiui. Todėl neugdyti tautinės sąmonės yra tolygu savizūdiui.

Sąmonės dalis yra savimonė. Savimonė - gebėjimas save pažinti, o tai jau yra aukščiausias sąmonės išsivystymo lygis. Mat ji kartu yra savo veiklos ir elgesio valdymo centras, taip pat kultūros atsakomybės savimonė bei tautos sąžinė. Deja, XVII-XIX amžiais, ypač spaudos draudimo metais, kai lietuvių savimonei augti nebuvo jokių galimybių, ji taip ir liko blanki.

Formuojantis savimonei, žmogus ieško atsakymo į klausimą: kas aš esu? Tai lyg tautiškumo abėcėlė. Dažnai jo apsisprendimas tada priklausė nuo nusiteikimo, papročių, tradicijų (pvz., tos pačios religijos, tų pačių švenčių) ir skonio, t.y. daugiau ar mažiau nesąmoningai. Daugiausiai čia lemdavo valstybė ir pilietybė. Pvz., dar visai neseniai prieškarinė Lenkija, vykdžiusi nuoseklią lietuvių ir kitų tautybių nutautinimo politiką, vadovavosi J. Pilsudskio principu: „Valstybė sukuria tautą, o ne tautybę“. Gyveni Lenkijoje, tai ir esi (būsi) lenkas.

Nors tiesiogiai tautinė savimonė nėra matoma, tačiau ji pasireiškia visoje įvairialypėje dvasinėje ir materialinėje veikloje. Todėl ją galima suprasti tik iš tos veiklos rezultatų (kam dirba), taip pat iš bendravimo, elgesio, istorijos analizės, liaudies bei profesionaliojo meno kūrybos.

Neišsiaiškinus ir neperpratus tautinės savimonės specifikos, negalima suprasti tautinės kultūros, kaip tautos produkto. Taip pat ir kelio, kurį tauta renkasi ir juo eina. To priežastis paprasta: žmonių sudaro tautos, ir kiekviena iš jų pasaulį vertina per specifinį, istoriškai įgytą tautos patirtį, būdą, psichologiją, interesus bei pasiektus tautinės brandos ir kitokių faktorių prizmę (per tautinių spalvų spektrą). Todėl kiekviena tauta siekia išsiugdyti savo savimonę. Kitaip ji lieka nesubrendusi, o jos pačios istorijos faktai pakliūva į svetimą, daugiau ar mažiau tendencingų aiškinimų ir komentavimų akiratį. Todėl tokia tauta apie save ima mąstyti taip, kaip norėtų kiti.

Tai visiškai aktualu tebėra ir mūsų tautai: amžiais kiti mokė, kad mes esame prasti, pagony, nacionalistai, globoję ir gynę save pačius nuo kaimynų.

Žmogus gimsta kaip biologinė būtybė, tačiau socialine dar reikia tapti. Žinios, dora, tautinė sąmonė bei savimonė, yra įgyjama šeimoje, o ypač mokykloje. Nieko naujo čia nėra. Bet lietuvių tauta ilgus amžius

neturėjo savos (o ypač tautinės) mokyklos, kartu ir galimybės ugdyti savąjį sąmoninumą. Užtat šimtmečiais mūsų krašte buvo diegiama lenkiška savimonė per lenkiškas mokyklas, kurios veikė visoje, be išimties, dabartinės Lietuvos teritorijoje. Lietuvių kalba net pradžios mokyklose buvo labai retas dalykas (reiškinys), dažniausiai tik pagalbinė, kol vaikai išmokdavo lenkiškai (o vėliau, carizmo laikais – jos visiškai nebuvo). Susidariusi lietuvių tautinės sąmonės vakuumą per XVII-XIX amžius užpildė lenkų ar gudų sąmonė, kartu pasikeitė ir pačių lietuvių tautinė ir kultūrinė orientacija bei pati tautybė. Dėl to etninės Lietuvos žemės tolydžiai siaurėjo, etninei ribai traukiantis iš rytų link Baltijos (ten vyko panašus germanizavimo procesas). Pasiekta to, kad pati Lietuvos sostinė tapo nebe lietuviška. Mat visą laiką Lietuvos gyventojai jau lenkų kalba dėstomose mokyklose buvo mokomi istorijos, kurioje, pavyzdžiui, generolo Želigovskio agresija (klasiškai sulaužius 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutartį) buvo vaizduojama vos ne kaip išvadavimas.

Skaudu, bet tai nukryžiuotos Lietuvos realybė.

Po 1863 m. sukilimo numalšinimo daug kur lenkiškos mokyklos buvo keičiamos į rusiškas, kurių lietuviai vengė, o spaudos draudimas vėl juos pastūmėjo lenkystės pusėn (pirmiausiai, dėl tos pačios tikybos). Todėl daugelis to meto lietuvių savo tautybę painiodavo ir net tapatindavo su katalikybe, nes taip mokė lenkiška, lenkakalbė (pavaldi Gniezno bažnytinėi provincijai) bažnyčia. Katalikybė, vos ne visų, buvo laikoma „polska wiara“ (lenkų tikyba). Todėl aišku, kad tautybė turinti būti taip pat lenkų. O lietuvių kalba buvo laikoma netikėlių-pagonių kalba ir visuotinai gujama iš bažnyčių ir dvarų.

Šią prievartinę asimiliaciją gerokai stiprino ir spartino tai, kad XVIII a. atsiradusiuose oficialiuose asmens dokumentuose lietuvių pavardės, kaip vietovardžiai, buvo rašomi lenkiškai, o carizmo laikais kartais verčiami į rusų kalbą.

Apie lietuvių savimonę negalėjo būti nė kalbos. Tiesa, dalis dar ilgai prisimindavo savo lietuvišką kilmę, lyg jos ilgėjosi. Bet negailingas lenkiškas laikas ir čia padėjo tašką.

Dėl masinio tautinės sąmonės ir savimonės išblėsimo lietuviai pradėjo jaustis lyg ir nepilnaverte, prastesne tauta. Todėl ėmė gėdytis lietuviystės, patys stengėsi gerai išmokyti lenkiškai, slėpė savo tautinę priklausomybę, bijodami būti išjuokti nevykėliais „letvomanais“ (kaip sovietmečiu – „nacionalistais“). O lietuvių bajorija jau seniai ir tvirtai laikėsi principo *GENETE LITHUANUS NATION POLONUS* (lietuvių kilmės, bet tautybė - lenkų). Dar vėliau beveik visi liko tik „polonus“. Keičiausia, kad dabar patys uoliai lenkino savo pavaldinius ir aplinkinius.

Beveik tas pats vyko ir pajūryje (apie Mažąją Lietuvą jau nekalbu), kur lietuviai stengėsi išmokyti ir tarpusavyje kalbėti vokiškai. Daugelis vėliau save pradėjo laikyti „memelenderiais“ (atseit, „klaipėdiškiais“), kaip pietrytinėje Lietuvoje „tuteišiais“ (atseit, „vietiniais“).

Maža to, lietuvių tautinės sąmonės sunykinimas paruošė dirvą carizmo laikais proteguojamai gudų („po prostu“) kalbai, kuri ilgainiui daug kam tapo gimtąja kalba (beje, pačioje Baltarusijoje carizmas taip nesilėgė, nes siekė ją asimiliuoti).

Visa tai lyg ir suprantama. Nesant ne tik Lietuvos valstybės, bet ir jokios lietuviškos kultūrinės autonomijos, visur viešojo gyvenimo stumiama lietuvių kalba, galiausiai buvo visiškai uždrausta, kaip kenksminga (Didžiojoje Lietuvoje - 1864 m., Mažojoje Lietuvoje - Vokietijos vyriausybės potvarkiais 1871-1874 m.), kaip trukdanti

vokiečių ir dabar rusų sąmonei bei kultūroms plėsti Lietuvoje.

Verta paminėti, kad tarp lenkų ir rusų vyko intensyvi kova dėl kalbinės-kultūrinės įtakos, o po to ir politinių galimybių joje.

Spaudos draudimas lietuviškos kultūros brendimui padarė beveik nepataisomą žalą. Pirmiausiai, vėlavo lietuvių tautinis atgimimas, o pačios tautos raida buvo dirbtinai stabdoma ir todėl atsiliko nuo daugelio kaimynų. Šie nepelnytos negandos padariniai matomi ir šiandien. Pirmiausiai, tai ne tik suardė bei pakeitė daugelio lietuvių kultūrinę-tautinę orientaciją, bet ir siaurino lietuvių kalbinį plotą (arealą), o kitur tautinę etnografinę sudėtį padarė mišria. Mat nebematydami išeities, tada carinės Lietuvos (šiandien ji mūsų pačių vadinama „rytine“) gyventojai patys rinkosi katalikiškas lenkų mokyklas, o ne stačiatikių.

Turbūt tai būtų įvykę (būtų pasikartojęs prūsų likimas), jei būrelis, dabar jau tolimų laikų, inteligentų nebūtų pakilę į kovą dėl savo tautos gyvybės ir savo garbės. Jie prikėlė tautą.

Prasidėjo knygnešių epocha – unikalus reiškinys ano meto Europoje.

„Aušra“ (1883 m.) ir „Varpas“ (1889 m.), nors ir leidžiami užsienyje, ėmėsi sunkaus tautinės sąmonės gaivinimo darbo. Jų pastangos atliko savo misiją ir tauta pradėjo busti, žinoma, išskyrus jau suslavėjusią pietryčių Lietuvos dalį.

Čia ištisai tebeveikė vien lenkiškos ir rusiškos mokyklos. Jaunimas, be abejonės, nors ir išmokdavo rašto, tačiau ir stipriai nutautėdavo. Nustatyta, kad ne viena lenkiška sala Lietuvoje atsirasdavo ten, kur dar nuo Žečpospolitos laikų (1795 m.) buvo iškeltas uždavinys sulieti lietuvių ir lenkų tautas į vieningą lenkų naciją. O tuo pat metu lietuviškos salos suslavėjusioje jūroje užsitraukdavo, paskėsdavo. Taip lietuviškasis pasaulis nyko. Pakanka prisiminti šiandien baigiančios nykti Apso, Pelesos, Gerviečių ir kitas salas, nors dar ne taip seniai tai buvo ištisinė Lietuva, kaip Punkskas ir Seinai.

Nuolatinis lietuvių tautos gyvenimas normaliomis sąlygomis, o dar buvusi pačios sostinės aneksija, šviesesnių lietuvių širdyse tegalėjo kelti vien nepelnytą skausmą, liūdesį ir depresiją. Neatsitiktinai prof. S. Šalkauskis rašė, kad lietuviai „esame tauta, kuri niekada dos nėra buvusi tuo, kuo galėjo būti“.

Taigi suprasti tautinę savimonę yra įmanoma tik per konjunktūrinę, teisingai parašytą bei išmokytą istoriją. Nemokėdami istorijos, negalime pajėgti suprasti ir iš jos atsiradusios dabarties, kaip ir surasti dorą sprendimą. Savo istorijos pažinimas gali mus mokyti, kaip gyventi ir dirbti bei prognozuoti ateitį, išvengti daugelio klaidų. Realiai atsiradusį krašto žmonių nutautėjimą įveikti darosi įmanoma, jeigu savaime yra siejama su krašto istorija. Neiškreipta, nekonjunktūrinė istorinė atmintis stipriai koreguoja tautinę ir kultūrinę savimonę.

Lietuvių tautos sąmonės augimas privedė prie nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. vasario 16-ąją dieną. Tačiau, jau 1940 m. birželio 15 d. nepriklausomybė vėl buvo prarasta. Prasidėjo sovietinė okupacija, trukusi iki 1990 m. kovo 11-osios dienos. Per šį paskutinį 50-metį buvome atrpatinti gyventi be tiesos, juo labiau tiesos sakymo, nuo būtinumo daiktus ir reiškinius vadinti jų tikraisiais vardais. Mat reikėjo imperializmą išbaltinti bei visai teisinti jo agresiją. Trėmimus, lagerius, sibirus, partizanų išžudymą, kolonizavimą, prievartinę kolektyvizaciją ir t.t. reikėjo vadinti kitaip, kaip vadovavo neklystančioji partinė momenklatūra, sudariusi didžiosios imperijos stuburą. Tiesa, jau vėliau, sumažėjus žudymams ir trėmimams, atvira dvasinė, kaip ir fizinė, prievarta buvo keičiama rafinuotu spaudimu. Kiekvieną spaudos ar asmeninį pranešimą, o ypač istorijos ar pa-

saulėžiūros klausimais, būtinai reikėjo „derinti“ su partiniu biuru ar komitetu bei gauti jo laiminančią rezoliuciją. Ji privaloma visur, kitaip likdavai „politiškai nesubrendęs“, kas būdavo tolygu pavojaus signalui.

Buvo sukurta ir nuolatos vis „tobulinama“ nenusakomo masto ir įtaigumo teorija apie neišvengiamą tautų „suartėjimą“, o per jį į „suklestėjimą“, tarsi pačioms tautoms „savanoriškai“ susiliejus į didžiąją „tarybinę liaudį“, kurioje visi kalbės vien didžiojo vado Lenino kalba. Vieni šio „mokslo“ srities humanitarai vis įtaigiau grindė šio smurto moksliskumą, o kiti – bent jau viešai privallėjo šio mokslo laikytis. Čia nieko nebuvo galima pakeisti, nors bandymų buvo.

Visa tai paliko gilų randą mūsų sąmonėje, mūsų sielose. Todėl ir šiandien mes dar nepajėgiame teisingai sudėlioti vertybių, atskirti didžiasias amžinąsias vertybes nuo trumpalaikių, praeinančiųjų. Susvetimėjus saviesiems, savo šalyje tarpusavyje ir šiandien nelengva susikalbėti, nes mūsų tautinė sąmonė yra pairusi bei paliegusi. Nes neskaitlingos tautos privallėjo likti be tėvynės, jos atsisakyti.

Tokia imperinė pažiūra vadinama kompolitizmu, nors SSRS viduje vadinama „proletariu internacionalizmu“. Tautinei sąmonei nebeliko vietos.

Nacionalizmo formos:

1. Didžiavalstybinis šovinizmas;
2. Paprastasis, arba tiesiog nacionalizmas;
3. Kosmopolitizmas.

Šovinizmas yra kraštutinis nacionalizmas, paprastai paplitęs didžiosiose tautose. Jam būdingas agresyvumas (puolantis nacionalizmas), siekiant primesti kitoms tautoms savąjį gyvenimo būdą, vertybių orientacijas, netgi kalbą, siekiant jas nutautinti ir sunaikinti.

Paprastasis arba tiesiog nacionalizmas – tai neprotinga savo tautos meilė, iškeliant tautybę anksčiau už moralę ir viską. Todėl yra nepalaujamas konfliktų šaltinis.

Kosmopolitizmas – kiekvienas žmogus turi miestą ar kaimą, kuriame gimė ir užaugo, pradėjo pažinti pasaulį. Kiekvieno žmogaus pasaulis ir pasaulėžiūra prasideda nuo gimtųjų namų, tėviškės. Nuo pat vaikystės žmoguje užgimsta ir meilės jausmas tėviškei. Augant ir bręstant, šis jausmas plečiasi ir pamažu apima visą istorinę, kultūrinę bei kalbinę aplinką, vadinamą Tėvyne. Tai jo etnosas.

Pažindamas Tėvynės sielą bei drąsą, žmogus susilieja su ja ir tampa socialine būtybe. Tai visai suprantama ir natūralu. Tačiau imperinio mąstymo ideologai siūlo etnosą kaip vertybės atsisakyti (beje, tai siūlo tik kitoms tautoms), bandydavo įpiršti kitokį požiūrį, pagal kurį, esą, žmogus su žmonija, su pasauliu, yra susietas tiesioginiais ryšiais, apeinant tarpinę – tautos (etnosą) - grandį, t.y. žmogus turėtų likti be tėvynės.

Tokia imperinė pažiūra ir vadinasi kosmopolitizmu. Reakcinė jos esmė aiški: tautos (etnosas) visada kovoja su pavergėjais dėl savo laisvės ir nepriklausomybės. Ir tai tampa svarbiausia kliūtimi imperijoms plėstis. O plėstis jos gali tik sumaldamos bei asimiliuodamos kitas, mažesnes tautas.

Dėl to kosmopolitizmas ragina atsisakyti patriotinių jausmų. „Žmogus - pasaulio pilietis“, vienaip ar kitaip ragina atsisakyti nacionalinių tradicijų ir nacionalinės kultūros vardan „žmonių giminės vienybės“. Todėl savo esme yra išvirkščias šovinizmas.

Dabar laikai yra pasikeitę. Lietuva yra ES ir NATO narė. Tačiau kaip nuo istorinės sąmonės ir savimonės priklauso tautos likimas yra būtina žinoti šiandien kiekvienam lietuviui, o ypač jaunimui, nes istorijos paskirtis ir pareiga mus mokyti gyventi.

Kažkas yra taikliai pasakęs, kad inteligentas, pirmiausiai, yra tas, kuris - nepriklausomybės saugiklis. Kitaip tautos istorija ir net gyvastis paliekami savieigai. Čia ir esmė.

Ach, tas Leipalingis ir jo buvęs dvaras!..

Juozas KUCKAILIS, Vilnius

Tėsinys. Pradžią Nr. 9

savybė atiteko Kašicams. Pasak J. Reitelaičio, nors jie turėjo daug didžiai poniškų pretenzijų, norėję net grafais būti vadina mi, tačiau ūkyje vertėsi sunkiai. Prasiskolino. Buvo skolingi ne tik kredito įstaigoms, bet ir turtingesniems Leipalingio bei kitų parapijų kaimiečiams. Dvaras buvo perleistas kažkokiam Kovalevskiui ar Kavaliauskui, kuris esą buvęs iš paprastų žmonių. Bet ir jis neilgai Leipalingiu džiaugėsi. Iš Kovalevskio dvarą nupirko, o tiksliau – persirašė jo skolas lenkas inžinierius Petras Balinskis, turėjęs gerą tarnybą Petrapilio uoste. Jis sumanė dvaro centre įsirengti prabangią rezidenciją: perplanavo dvaro parką, įrengė pasivaikščiojimo takų, iškasė kanalų, sujungtų su greta esančiu ežerėliu, pastatė įmantrių tiltelių, kuriais buvo galima pasiekti kanalų atskirtas „saleles“. Be to, rūmų rytų pusėje pristatydino oranžeriją ir trijų aukštų grūdų sandėlį su kolonomis. Taigi ir vėl A. Semaška klysta, rašydamas, jog rūmų priestatas „su kolonomis pristatytas XX a. pabaigoje čia veikusiai mokyklai“. Nors naujoji rūmų dalis stilistiškai priderinta prie senosios – klasicistinės architektūros, tačiau, prof. A. Miškinio nuomone, „sudarkė paprastą ir aiškią simetrinio pastato kompoziciją“.

Artėjo Pirmasis pasaulinis karas. Atrodo, jog P. Balinskis bus nujautęs jo galimas pasekmes ir Leipalingio dvaru paskubėjo atsikratyti. 1913 metų spalio 22 d. jį su visais priklausiniais pardavė Steponui Dorn Dornalovičiui (rašoma ir Doria-Dornalovičius), turėjusiam dvarų Gudijoje, apie Minską. Leipalingio dvarui tuo metu priklausė 3331 margas 293 prentai – 1865,9 ha žemės ir miško, 11 ežerų.

A. Semaška turisto žinyne „Lietuvos keliais“ rašo: „Paskutiniai savininkai – Doria-Dornalovičiai, tvarkėsi čia iki 1923 m., kai per žemės reformą dvaras išparceliuotas (išskirstytas mažais sklypais)“. Tikrovėje viskas vykęs šiek tiek kitaip. S. Dorn Dornalovičius Leipalingyje negyveno: dvarą tvarkė jo įgaliotinis – „plenipotentas“. 1914 m. kilusio Pirmojo pasaulinio karo metu (vokiečių kariuomenė Leipalingį užėmė 1915 m. liepos viduryje) dvaras buvo gerokai apniokotas. Dvaro savininko paskirta valdžia iš Leipalingio buvo pabėgusi ir jį okupacijos metu valdė vokiečių kariuomenės paskirtas ūkvedys – „virtšatsausšusas“.

Nutilus Pirmojo pasaulinio karo aidams, kūrėsi Lietuvos valdžia. 1919 m. gegužės mėn. vokiečiai gavo įsakymą iš Seinų ir Alytaus apskričių išsikraustyti. Apie leisdami Leipalingį, vokiečių valdžios atstovai dvarą paliko valsčiaus tarybos priežiūron. Lietuvos centriniame valstybės archyve išlikę dokumentai liudija, jog Leipalingio dvarą iš vokiečių valdžios perėmė Alytaus apskrities (kaizerinės Vokietijos okupacijos metais Leipalingis priklausė Alytaus apskričiai) komisaras Stasys Čiurlionis (LCVA, f.1248, ap.12, b.489, l.4). Toje pačioje byloje saugomas aktas, pasirašytas 1919 m. liepos 9 d. Alytaus apskr., Ūdrijos valsč., Aniškio majorate, kuriuo Leipalingio dvaras perduotas „plenipotentui“ Tadeuši Vaislavui (Vaislovui). Akte sakoma: Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Alytaus apskrities įgaliotinis Juozas Bernotas ir Tadeušas Vaislovas, Stepono Darija-Dornalovičiaus (taip parašyta) plenipotentas, dalyvaujant liudininkams Juozui Petrolaičiui ir Florui Šoliūnui, pasirašė aktą, kuriuo T. Vaislovui „perleidžiamas dvaras Leipalingis su užsėliais, gyvu ir negyvu inventoriu. Plenipotentas Vaislovas privalo išmokėti valdžiai priskaitomą vokiečių valdžios sumą už Leipalingio dvarą (...)“. Tačiau 1920 m. spalio 25 d. aktu (ten pat, f.1248, ap.14, b.452, l.8) dvaras buvo

perimtas Žemės ūkio departamento žinion, paaiškinant, jog Dornalovičiaus įgaliotasis T. Vaislovas, „1920 m. rugsėjo mėn. lenkams užėmus Leipalingį, pasitraukė kartu su jais į Druskininkus ir dvaras liko niekieno neglobojamas“. Laikiniai einančiu dvaro administratoriaus pareigas buvo paskirtas Vincas Valinčius.

Šia proga norėtume stabtelėti dar prie vieno fakto. Dažnai pasakojimuose apie Leipalingio dvarą yra pasakoma, kad paskutinysis jo savininkas po Pirmojo pasaulinio karo savo dvare niekad nepasirodė. Toks tvirtinimas neatitinka tiesos. Štai ką rašė Leipalingio valsčiaus gyventojų įgaliotiniai A. Laukaitis, J. Vailionis ir T. Rožukas Lietuvos Respublikos Prezidentui 1929 m. vasario 25 d. prašyme, kad keturklasė vidurinė mokykla iš Leipalingio nebūtų keliama į Merkinę (kalba netaisyta):

„Pabaigoje 1919 metų dvaro savininkas Dornalavičius slapta pats buvo atvykęs keltą kartų Leipalingin, bet pasitikrinęs, kad visos lenkų organizacijos išsklaidytos ir pamatęs, kad trobesiai, kuriuose dabartiniu laiku randasi gimnazija, labai apleisti ir suri, t.y. be langų, be krosnių, be durų, be stogo, su supuvusiais lubų balkiais ir grindimis, ir kad juose nėra jokios galimybės gyventi, pasiskubino išsidanginti Lenkijon.

1920 metais lenkams pralaužus Seinų frontą ir jų kariuomenei einant pro Leipalingį, pasklido gandai, kad Leipalingio dvare pas užvaizdą apsisitojo dvarininko Dornalavičiaus sūnus karininkai; pralaukus dienas po didele lenkų kariuomenės apsauga išvažiavo iš Leipalingio dvaro į Lenkiją ir jo užvaizda, pasiėmęs su savimi visą gyvą ir negyvą inventorių. Išvažiavo, žinoma, savininko liepiamas, nes užvaizdos, nežiūrint jo priešvalstybinio nusistatymo, čia niekas neskriaudė“ (LCVA, f.1248, ap.17, b.247, l.86–87).

114,8 hektarų Leipalingio dvaro žemės buvo nusavinta, remiantis kariškius aprūpinti žeme įstatymu 1920 m. 1921 m. liepos 19 ir lapkričio 24 d. aktais valstybės žinion perimta 664 ha miško, kuris buvo „neapsunkintas servitutų ir bendrųjų ganyklų teisėmis“. Apie 200 ha žemės išnuomota minėtajam V. Valinčiui, kita dalis – Mižonių, Radvilionių, Veršių, Vilaikių, Druskininkėlių, Vilkininkų, Leipalingio miestelio gyventojams. Žemės reformos valdybos 1922 m. lapkričio 6 d. nutarimu dvaro žemė perėjo valstybės nuosavybėn, paliekant nenusavinamą 80 ha normą. Faktiškai valdžios žinion ji perimta 1923 m. rugpjūčio 3 d. Seinų apskrities žemės tvarkytojo aktu. Perimtas bendras 712,64 ha plotas, kuriame buvo 562 ha ariamos žemės, 141,7 ha pievų ir 8,87 ha netinkamos dirbti – kelių, vandenų ir pan. Šiame plote atmatuoti 68 sklypai, kurie paskirti Lietuvos kariuomenės kariams savanoriams, kitiems nepriklausomybės kovų dalyviams, mažžemiams ir bežemiams. Ir tie sklypai buvo ne tokie jau maži – po 10–15 hektarų. 1926 m. kovo 1 d. Žemės valdybos nutarimu išskirstyta dvaro žemė pavadinata Savanorių kaimu.

„1920 m. lenkai buvo užėmę Leipalingį. 1923 m. įvyko ypač didelis mūšis su ginkluotais lenkų partizanais. Jame žuvo nemažai leipalingiškių. Jiems 1928 m. ir pastatytas paminklas (sovietmečiu nugriautas) pagal skulpt. Beselio Molchio projektą“, – rašo A. Semaška.

„Didelio mūšio su lenkais“ Leipalingyje nėra buvę. 1923 m. kovo 23 d. jis vyko už maždaug dvidešimt kilometrų – Varviškės kaime, Kapčiamiesčio valsčiuje, kur lenkai buvo įkūrę stambų karinį forpostą ir iš jo siautėjo po plačias apylinkes, plėšikaudami ir žudydami žmones. Ypač visą Lietuvą sukrėtė žinia apie Lietuvos kariuomenės posto kareivių Paliepio kaime užpuo-

Nepriklausomybės paminklas, pastatytas 1928 m.

limą ir išžudymą. Po Paliepio žudynių Lietuvos kariuomenės vadovybės kantrybė galutinai išseko. Alytuje stovėjusiam 11-ojo pėstininkų pulko 1 batalionui buvo įsakyta vykti į Varviškę ir sunaikinti banditų lizdą. Karinėje literatūroje vėliau ši operacija buvo pavadinta Varviškės ekspedicija. Kartu su kariais Varviškės mūšyje dalyvavo vietos milicija ir šauliai, tarp jų – nemažai leipalingiečių. Būta aukų: žuvo leitenantai Aleksas Beras ir Aleksandras Urbelis, vyr. leitenantas Opulskis buvo sužeistas, taip pat žuvo keturi kareiviai bei trys šauliai leipalingiečiai: tėvas ir sūnus Feliksas ir Viktoras Kuckailiai, kilę iš Mikalinos kaimo, ir Juozas Kvedaravičius, kilęs iš Neliubonių kaimo. Leipalingyje paminklas „Žuvusiems kovose už Lietuvos laisvę“ pastatytas ne konkrečioms asmenims, o visiems už Lietuvą savo gyvastį paaukojusiems Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio proga. Paminklo autorius ne Beselis Molchis, bet Becalelis Malchis-Solnickis (Ch. Finckelšteinas „Šeimyninis albumas primena“ // „Gimtas kraštas“, 1988 12 15–21).

Kai kurių mūsų minėtų netikslumų neišvengė ir Ingrida Semaškaitė leidinyje „Lietuvos pilys ir dvarai“ (atnaujintas ir papildytas leidimas; Vilnius, 2005), jų likę ir pačioje naujausioje šios autorės turistams skirtoje knygoje „Dvarai. Spindesys ir skurdas“ (Vilnius, 2008).

Klaidinančių faktų paberta taip pat „**Vi**suotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (XI t., Vilnius, 2007, p. 694). Straipsnyje apie Leipalingį rašoma, jog jis „nuo XVIII a. pabaigos priklausė Plateriams“, tačiau, kaip matėme iš ankstesnio mūsų pasakojimo, po Masalskių jį valdė Kruševskiai. Plateriai, o ne Plateriai, su Leipalingiu tiek susiję, kad vienas jų – Kazimieras Konstantinas – pro jį važiavo 1792 m. rugsėjo 17 d., iš Varšuvos vykdamas į Petrapilį, ir kelionės dienoraštyje aprašė savo įspūdžius, kurie 1850 m. buvo išspausdinti laikraščio „Czas“ („Laikas“) priede.

„1817 m. įsteigta parapiinė m-la“, – skaitome enciklopediją toliau. Gal ir taip. Tačiau ką daryti su žiniomis iš „Parapiinių mokyklų registro“, kur nurodyta, jog Leipalingyje (Leipūnai, Simno dekanatas) 1777 m. mokėsi 2 bajorai ir 7 miestiečiai ir valstiečiai, 1782 m. – 1 bajoras ir 2 valstiečiai? (Jonas Minginas „Edukacinė komisija ir Lietuvos pradžios mokykla“. Vilnius, 2007, p. 172). Galimas daiktas, jog mokyklos veikla kurį laiką buvo sustojusi ir ji vėl atgaivinta. Tačiau 1817 metų data keltų kai kurių abejonių. Tai patvirtintų Leipalingio turtų savininko A. Kruševskio, jaučiant artėjančią mirtį, 1816 m. surašytas testa-

mentas, kuriame jis mokyklai užrašė daržą, o mokytojui 400 lenkiškų auksinų metinės algos. Šiam reikalui buvo sudarytas specialus fondas, paskiriant jį 8000 auksinų. Testamento žodžiais tariant, norėta „padėti Leipalingio valstiečiams išmokyti vaikus ir išvaduoti juos nuo pyliavų ir mokesčių, kuriuos rengiasi valdžia uždėti mokyklos išlaikymui“. Iš teksto tarsi ir aišku – mokykla veikia, keldama mokinių tėvams kai kurių rūpesčių, be to, reikalaujama nemažų išlaidų ir kilnadvasis kanauninkas A. Kruševskis nori jiems padėti.

Netikslūs XX amžiuje Leipalingio mokyklų veiklos metai. Enciklopedijoje rašoma, jog čia 1923–1935 m. veikė progimnazija, 1935–1946 m. – pradinė, 1946–1950 m. – gimnazija, 1950–2003 m. – vidurinė, dabar – pagrindinė mokykla. Betgi imperinė rusų valdžia Leipalingyje pradinę mokyklą atidarė dar 1869 m. 1869–1870 m. joje dirbo mokytojas Jonas Deltuvus, 1870–1872 m. – Mykolas Zaleskis, 1872 m. – Liudvikas Lisovskis ir t.t. (Witold Jemielity „Szkolnictwo w guberni Suwalskiej“ – „Suvalkų gubernijos mokyklos“. Suvalkai, 1997, p. 87). Jos veikla buvo nutrūkusi tik Pirmojo pasaulinio karo metu. 1916 m., vokiečių okupacinės valdžios paliepimu, mokykla vėl pradėjo veikti. Senuosiuose dvaro rūmuose 1923 m. buvo atidaryta keturklasė vidurinė mokykla, veikusi iki 1935 m. Po to šiose patalpose glaudėsi šešių skyrių pradinė mokykla. Po ilgų Leipalingio ir gretimų valsčių gyventojų prašymų, 1940 m. rudenį vėl buvo atidaryta nepilnoji vidurinė mokykla, vokiečių okupacijos metais pavadinta progimnazija ir išaugusi iki gimnazijos. Pirmąją laidą ji išleido jau sovietiniais laikais – 1946-aisiais, 1949 m. – ketvirtąją. Tais metais ji tapo vidurine mokykla. Šių eilučių autorius liudija: 1949 m. pavasarį baigęs pirmą gimnazijos klasę, tų metų rudenį pradėjau mokytis šeštoje vidurinės mokyklos klasėje.

Keltų abejonių ir nurodyta Leipalingio bibliotekos įkūrimo data – 1906 metai. Kaip žinome, valstybinė viešoji biblioteka čia buvo atidaryta 1937 m. Taip, anų laikų spaudoje teigiama, jog 1906 metais Leipalingyje veikusi „Gyvojo Rožančiaus brolija“, vadovaujama vikaro kun. Kudirkevičiaus, įkūrė savo knygyną, turėjusį daugiau kaip 800 knygų. Tačiau apie jo tolesnę veiklą neišlikę jokių žinių. Be to, abejotinas ir gana didelis tiems laikams knygų skaičius. Juo labiau kad „Lietuvos ūkininko“ 1908 m. birželio 11 (24) d. numeryje rašoma: „Susipratimas čia visai žemai stovi. Joki lietuviški laikraščiai neprasiplatinę. Knygų niekas neskaityto, ir gaut jų niekur ant vietos negalima“. Atkėlus į Leipalingį klebonauti žinomą kultūrininką, visuomenės veikėją, Seinų kunigų seminarijos profesorių kun. Juozapą Laukaitį, čia 1910 m. gruodžio 15 d. buvo įsteigtas „Žiburio“ knygynas.

Tiesiog stebina enciklopedijoje pateikiamas „faktas“, jog mūsų jau aukščiau minėtojo Leipalingio Nepriklausomybės paminklo autorius esąs „B. Sveciavičius“. Taip taip, tas pats iš Leipalingio kilęs kalbininkas anglistas, garsusis žodynininkas, kuris 1928-aisiais – paminklo pastatymo metais – dar, matyt, su trumpikėmis bėgiojo, nes teturėjo vos penkerius metelius. Dar keisčiau, kad po šiuo enciklopediniu straipsniu „pasirašo“ Algimantas Miškinis. Betgi profesoriaus monografijoje „Užnemunės miestai ir miesteliai“ (Vilnius, 1999) Leipalingio penkių šimtų metų gyvavimo istorija – labai išsami ir dalykiška, mūsų paminėtų netikslumų joje nėra su žiburiu nesurasi. Tai kaip čia dabar atsitikę?..

Pabaiga

Lietuvių istorinis romanas**ALGIRDAS IŠJOJA Į DAUSAS*****Vydas ASTAS******Iš istorinio romano apie Lietuvą po Algirdo mirties***

- Tėvužėli mūsų mylimasis!.. Oi tu negėsi saulelės tekant, mėnesėlio spindint, žvaigždelių žibant! Oi nebežengs tavo kojėlės pažįstamais takeliais! Oi nebekvėpės tau žolynai žolynėliai, žiedai žiedeliai! Oi nebedžiugins tavo širdužės upelės čiurlendamos, lakštingalėlės giedodamos! Ar tau negaila savo vaikelių, ar nemieli jų žodeliai? Oi prakalbėkie, mūsų tėvuli, oi suraminkie širdelę...

- Vyre mano brangusis! Vai kaip aptemo be tavęs šviesioji dienele! Vai krenta mano ašarėlės kaip ryto miglėlė! Ne gegutė giroj ūkauja, tiktai tavo žmonelė ūbauja! Mielasis tu mano! Kaipgi tu palikai mane vieną? Ar aš tau netaisiau sotaus pusrytėlio, ar neklojau minkšto patalėlio? Ar nežiūrėjau į tavę meiliom akelėm, ar neglosčiau baltųjų rankelių? Liūdna be tavęs mano dalelė, didis laukia vargelis. Tai pasiimkie ir mane dausų šalelėn...

- Tėvuli, tėvuli, iškelsi didelėn kelionėlėn, didelėn kelionėlėn... Oi į kurią šalelę? Ar į rytelius, ar į vakarėlius, ar į tą šalelę, kur aukštas kalnelis? Sėski ant širmo žirgelio, užjoki ant aukšto kalnelio. Atkelk vėlių vartelius, atidaryk vėlių dureles. Ten tu sutiksi savo giminėles, savo brangiuosius bičiulius. Ims jie tavę už baltų rankelių, sodins į vėlių suolelį...

Paeiliui rypuoja raudotojos, Giltinės patarnautojos, susispietusios apie mano palikus, rypuoja progiesmiu, tęsiamai, aukštais išlavintais balsais, raudamosios ir taršydamosios žilus plaukus, kratydamos plačias juodo drabužio rankoves, gaudindamos kitus ir pačios gaudindamosios, tikros menininkės, klajojančio šermenų teatro artistės. Šįkart jų ypatingai daug, ir stengiasi (ne už dyka), kiek įstengdamos, sau širdį be gailėsčio tarsi nagais draskydamos, tiesiog paklaikdamos ir toje paklaikimo būsenoje užsisiūbuodamos. Tai jas taip išsekina, kad atraudojusios krenta kniūbsčios lyg apalpusios.

Šaunuolės, bravo, plojimai!

Procesija išlinguoja iš keistai nuščiuvusios, apmirusios Žemutinės pilies – kuoruose plakasi pusiau nuleistos vėliavos, sustingę styro sargybinaiai – ir nutįsta į šventąją girelę, ilga kaip gyvatė. Jos galva – valstybės galva: tie, kurie sprendžia ir lemia, kurie įsako ir paliepia, nors pirmutinis ir viršiausias iš jų jau nebegyvas, nors šio vaidinimo pagrindinis veikėjas – jau neveikėjas. Taigi žengia žvangčiodami šarvais, pentiniais ir kalavijais, blykčiodami auksu, sidabru ir brangakmeniais, įsisupę į brangius kailius mano artimieji, bendražygiai, Ponų tarybos tarėjai, žemių kunigaikščiai, vietininkai ir seniūnai – orūs tarsi gulbinai, nors kartkartėm nekenktų prisiminti, kad visi gimsta be plunksnų ir marškinėlių, kad daugelis iš jų tapo tuo, kuo yra, tik iš mano malonės. Toliau – valstybės kūnas: kariai, dvariškiai ir gausiai įsilieję į procesiją jau už pilies vartų miestelėnai bei valstiečiai, jų daug, jų turi būti daug, kad galva laikytųsi. Ir uodega kaip uodega – apypurvinė ir šiek tiek smirdanti: tarnai, šeimynykščiai, vergai, elgetos, luošiai, visokie snarglėti vaikaliai. Procesijos priekyje sielvartas, rimtis, rūstis, gale – tik smalsumas, paslėptos šypsenėlės, pakikenimai. Sliuogia marga minia kaip marga valstybė: štai šis paukštelis iš Lietuvos, o anas iš Rusios, tie iš latgalių, žemaičių, sėlių ar sūduvių krašto, matyti pagal apdarą ir jo kirpimą, pagal diržą ir kepurę. Antai kraipo vešlias, žirklių neliečiamas barzdas žydai, oriai neša savo trumpus, tvarkingai apkirptus lizdelius vokiečiai, o totorių viskas smaila: ir barzdžiukės, ir kepurės, ir korpės; girdėti klegant skirtingomis kalbomis ir tarmėmis - kas besuskaičiuotų, kiek jų iš viso yra didžiojoje

kunigaikštystėje. To negana, ir dievai skirtingi, ir kitoniškai mylimi: rusinai tvirtina, kad jie tikrieji krikščionys, o vokiečiai ir lenkai bado juos špygomis ir vadina schizmatikais, prilygindami Alacho garbintojams totoriams, kuriuos, apskritai esą reiktų iškapoti; tarp mūsų lietuvių maišosi visokių: dauguma dar pagonys, su gintaro, vilko ar šerno ilčių, meškos nagų amuletais ant kaklo, bet yra vienas kitas ir su kryželiais, romėniškais ar bizantiškais, su vienuolio abitais (rusų žemėse tarnaujantys paprastai apsikrikštija, kad nepiktintų stačiatikių). Dėl tų religijų - kaip sakė nepranokstamasis Gediminas, mano ir kai kurių čia esančiųjų tėvas ir dar didesnio būrelio senelis: tegul kiekvienas garbina savo dievą pagal savo papročius ir apeigas, o visi drauge turime vieną Dievą. Nesvarbu, kokiais vardais jį vadintume. Nuo savęs pridėsiu: ir vieną Lietuvą, vieną Vilnių. Melskimės ir už ją, ir už jį.

Visiems užteks vietos didžiojoje kunigaikštystėje ir jos sostinėje, jei tik laikysis mūsų įstatymų ir manęs klausys. Dabar jau ne manęs... O man pakludavo... Kietai laikiau visus kumštyje, galvas be gailėsčio kirtau, varinėjau žirgus tūkstančius mylių, prijungdamas vis naujas žemes, plėsdamas ir plėsdamas valdas... Kodėl būčiau turėjęs sustoti, pasakyti sau - gana? Už vienų, jau nusilenkusių man žemių, tęsėsi kitos, kurios irgi be didelių pastangų pakludavo ir nusilenkdavo. Lengvos pergalės svaigino, lengvai įgyjami turtai tvirkino, užsimiršdavau, pameddavau aiškų tikslą ir prasmę, dėl ko ir kam to reikia: Lietuvai, man ar Julijonai, palikdavau neginamą nuo kryžiuočių savo gentį. Gundė, viliojo Rusia. Iš kryžiuočių žemių neatimsi, jau ką prarijo, tai prarijo, o per plačias Rusios stepes žirgai lekia kaip vėjas. Norėjau patirti, kur galios riba. Kur siekių riba? Jau žinau: kol neatsidauži kaip į sieną į kito galią. Atrodo, kad ir kaip būtų apmaudu, o gal kaip tik laimei, mes jau atsidaužėm visose mano proveržio kryptyse: ir pietuose, ir pietryčiuose, ir šiaurės rytuose, ir ypač rytuose. Aš pasakiau – laimei? Taip, nes lengviau užkariauti, negu suvaldyti šitą tautų, kalbų ir religijų skruzdėlyną. Valdyti aš nei mokėjau, nei turėjau tam tinkamų žmonių ir pajėgų, žinojau tik imti duoklę, o jeigu jos neduoda, nušnioti galvas. Todėl, pastatęs prijungto krašto viršūnėje saviškį, į kitus krašto reikalus nesikišdavau, tegu tvarkosi patys kaip išmano. Tie džiaugdavosi tokiu lengvu jungu, nes galėjo palyginti mus su totoriais, - ir kvailiausiam buvo aišku, kad neturi kito pasirinkimo: jei ne po lietuvių sparnu, tai po totorių, o mes nors nedeginam miestų ir neskerdžiam moterų, vaikų ir šiaip, kas pakliuvo po ranka.

Galėjau ir net žadėjau ir aš tapti krikščionimi. Iš pradžių Konstantinopolio patriarchui siūliausi priimti stačiatikybę, mainais už patvirtinimą visos Rusios metropolitu mano peršamo kandidato – žmonos giminaičio. Patriarchas suuodė, kad mano pasiūlymas nerimtas: gausiu metropolitą ir nesikrikštysiu, arba jam buvo svarbiau palaikyti Maskvos kandidatą į metropolitus, ir planas neišdegė. Vėliau Vokietijos imperatorius pasisiūlė mane krikštyti kataliku, bet aš pareikalavau, kad kryžiuočių ordinas atiduotų užgrobtas lietuvių žemes tarp Priegliaus ir Dauguvos ir būtų iškeltas į Rusios pietus kovai su totoriais. Tai būtų buvę teisinga, bet, deja, imperatoriui mažiausiai rūpėjo teisingumas. Aš pasidaviau gražiai svajonei, maniau galįs daug reiklauti, kadangi tai jie siūlė krikštą, o siūloma prekė pigi. Aš ir žiūrėjau į krikštą kaip į prekę. Valdydamas šitiek kunigaikštysčių, šitiek žemių, tariausi esąs beveik lygus imperatoriui. Su krikštu vėl nieko neišėjo, o

tas kartas buvo ko gero vienintelė proga už krikšto priėmimą šį tą gauti, o ne dar ir primokėti, kaip buvo prieš tai ir vėliau iki šių dienų. Gauti nors tuo momentu, nes visiems suprantama, kad mokėti – dovanojant bažnyčiai žemes, turtus, teisę į dešimtinę ir valdžią – teks per amžius. Taigi likau nekrikštytas, gerai tai ar blogai.

„Viešpatie pasigailėk“, - rusiškai murma ir stačiatikiškai žegnojasi mano kadaise nugnybta Tverės kunigaikštystė – Julijona, teisėta siurbėlė, skepetaitė vis besišluosianti ašarėles. Tegul pasigailės manęs viešpats, aš nieko prieš, tik mes meldžiamės savųjų dievų visai ne pasigailėjimo, o to, kad laimingai pakliūtume į dausas, nenupūsti vėjų, neišblaškyti po visus pasaulio užkampius, po laukus ir girias, nepagriebti sargų šunų, Dievo dvare visi susitiktume, po Dievo sodą vaikštinėtume, riešutus krimstume ir nieko mums netrūktų. Ilgų tau metų, Julijona, graužk dabar ką nors kitą. Ačiū, atjauninai mane visais dvidešimt septyneriais saulės ratais, leidai dar pasidžiaugti meilės malonumais, padovanojai man sūnų ir dukterų beveik tiek kiek abiejų rankų pirštų, bet vėliau tie metai vėl sugrįžo, ir prislėgė dar sunkesne našta, niekur nuo savo amžiaus nepabėgsi. Palieku tau pirmavimo, dėl kurio nuolat koveisi, taurę. Tik nebesikišk, meldžiu, į vyrų reikalus, kam tau, patausok sveikatą, susensi prieš laiką, jau susenai. Ir neskubėk paskui mane, nes man tavęs kol kas netrūks.

Mano pirmoji, Marija, tėvo prasuktų vedybinių kombinacijų dėka atnešusi kraičio Vitebską, su kuria prabėgo gražiausias man skirtas laikas, jau daugybę metų laukia manęs anam pasauly, tik nežinau, ar pakliūsiu ten, kur stačiatikiai nukeliauja, ar visai kitur.

Iš dvylikos savo sūnų matau tik septynis, iš penkių dukterų – tik dvi. Biro vaikeliai kaip žirniai, o tai leido sėkmingai tęsti vedybines kombinacijas arba į visus sostus krėslus sodinti tik šeimos narius. Tie sūnūs, kurie jau subrendę vyrai, visi apdalyti žemėmis ir kunigaikštystėmis. Dukros ištekintos su dideliais kraichiais už kaimyninių kraštų kunigaikščių. Toliausiai nutekėjusi Agripina - net į Suzdalę, jos kunigaikštienė besanti. Labai ten nenorėjo, maldavo pasigailėti, bet aš buvau nepalenkiamas. Ar atleidai man, dukrele? Tokia jau jūsų, o ir mūsų dalia – vykdyti tėvų valią. O Suzdalė juk – Maskvos užnugaris!.. Tos ištekingosios ir neatvažiavo dabar, viena vertus, toli, kita vertus, vaikų vaikaičių nepaliksi. Ne visos ir gyvos bėra - Joana, ištekinta už Štetino kunigaikščio Lenkijoje, anksti pasimirė. Susitvėrusi su Julijona šlubčioja Marceliukė - dukra Marija (vargšėlės viena koja truputį trumpesnė už kitą), pavadinta Marija jau minėtos mirusios žmonos garbei, jau išnokusi uogelė, deja, per tą šlubumą ne itin traukianti vyrus, ek, nespėjau ištekinti, tai nežinia, ką jai parinks. Už kitos rankos Julijoną prilaiko Jogaila, perkreipęs lūpą, suraukęs kaktą – gal iš sielvarto, o greičiau dėl staiga užgriuvusių rūpesčių. Argi jam, šitam pienburniui, besiduodančiam su pagrobtomis į nelaisvę mergomis, jau dabar būtų galima patikėti visus ir viską, visą valstybę, nuo blusos iki žmonių jūrų, nuo menkiausio kaimo iki didelių miestų ir pilių, nuo aguonos grūdo iki aukso skrynių, nuo žemės grumsto iki neaprėpiamų jos plotų? Kęstutis būtų patikimiau. Matysim, ką jis pasakys, ką pasakys Andrius, mano ir Marijos pirmagimis. O jeigu vis dėlto Julijona įtupdys į sostą Jogailą?.. Žiūrėk tu, lėtapėdi, saugok kaip savo akį visą tą turtą! Tikiuos, soste tvirčiau laikysies negu žirgo balne!

Už Julijonos – du išdykę paaugliai: Aleksandra, mano mylima jaunėlė, ir padūkėlis, išdaigininkas, nesudraudžiamasis

Švitrigaila. Negaliu galvoti apie jį be šypsenos. Paskutiniai mano žodžiai Julijonai, kad jau išnokinau savo vaisius, buvo ne visai teisingi. Turėjau galvoje darbus, o ne vaikus.

Toliau eisenoje kiti sūnūs: Kaributas, kurį pasodinau Černigovo-Severų kunigaikščiu, Karigaila, mano patupdytas Mstislavlio valdytoju, Lengvenis ir Vyngantas – šie dar laikosi namuose, nes kol kas per silpni laikyti valdžios vadžias, ir Skirgaila – šitam dar neatsirado laisvos kunigaikštystės. Visi antrosios žmonos sūnūs ir nė vieno pirmosios, deja. Nelabai juos traukdavo Vilniuje svečiuotis, nelabai jų laukdavo Julijona, tiesą sakant, ji jų nepakentė (tai buvo dūris man į širdį) ir tai aiškiai visiems rodė, nepaisydama mano priekaištų. Mudu daug dėl to barėmės.

Žemė dar juoda, šlapia, minkšta, apibirusi patrėšusiais pernykščiais lapais, bet visur pradeda kaltis žolynų žolynėlių strėlės. Drėgnas žvarbokas vėjukas virbina žaliom žvaigždutėm žibančias medžių ir krūmų šakeles, gena per dangų šėmų jaučių bandą, tačiau šie tokie sunkūs, nepaslančūs, neišblaškomi. Tas aštrokas vėjelis kedena nepridengtas ilgas, žilas, dar purias Kęstučio garbanas ir pasimeta Karijoto vešlioje barzdoje. Iš septynių brolių, gyvų tebekrutančių likę du, ir abu atkako, šaunu. Artimiausias, brangiausias - Kęstutis, šiek tiek už mane jaunesnis, iš pažiūros dar tvirtas senis (bet ir aš dar neatrodžiau puvėkas, o išvirtau). Negi tu su mano priesaika?.. Netikiu, netikiu!.. Su Kęstučiu net tris dešimtmečius lyg pyragą dalijomės visą Lietuvos didžiąją kunigaikštystę: jam - vakarai, man - rytai. Taigi jam teko Trakų kunigaikštija drauge su savo savarankiškumą atkakliai ginančiais kietuoliais žemaičiais, taip pat užsispyrusiais kaip jų ožkos, be to, dar Palenkės, Brastos, Voluinės žemės. Kartu jis nesipykstant pripažino, kad mano galva šiek tiek aukštesnė, nes vienoj šaly du karaliai būti negali, todėl man Vilnius, sostapilė, didžiojo kunigaikščio kepurė. O, šaunių mudu turėjom karo žygių į tolimiausias kraštus, įsimintinų medžioklių, nuotykių, išmėginimų, puotų! Darniai sugyvenom ir to paties savo vaikus mokėm, gal jie tuo paseks, nors... Julijonos atmieštas kraujas jau kitoks: linkęs į vaidus, karingas. Atleisk, brolaus, jei kada tavę užgavau ar nudojau prievartą - visko buvo. Tu papurkštavai – neslėpei savo jausmų užanty, - bet nusileisdavai, nusilenkdavai. Visada jaučiau tavo draugišką, patikimą, tvirtą petį. Mėlau Julijona, ar ne?!.. Būk tu Jogailai, žaliaam dar vaikiui, atrama: patarėjas, mokytojas, sąjungininkas ir neteisk jo už klaidas.

Šalia Kęstučio krūpštinantis brolis Karijotas, Naugarduko valdytojas, dar šiek tiek jaunesnis, bet atrodo prasčiau už Kęstutį, menkesnės sveikatos. Buvo, kas ją gadina. Kadaise pasiūnciau aš jį ir jo sūnų pas Džanibeką, Aukso ordos chaną, tai tas laukinis juos suėmė ir laikė taip prastai kaip šunis, o paskui perdavė Maskvai, kuri irgi nelepino belaisvių: pašaldė rūsiuose, kol išvadavau, išpirkau. Tiesa, po dešimtmečio Karijotas antrą kartą vedė būtent Maskvos kunigaikščio Jono Gražiojo dukterį – tikrą gražuolę, bet tai jau kita kalba. Baigiasi mūsų dieneelės, broliai! Nėr ko liūdėti, sūnūs stoja mūsų vieton! Jie dar parodys esą mūsų verti ar dar šaunesni! Karijoto sūnūs jau įsitvirtino Podolėje, vis grumdamiesi su lenkais, kuriems karts nuo karto pavyksta atplėšti kąsnį iš vakarų pusės, ir totoriais, puldinėjančiais iš pietų.

Kęstučiui iš dešinės – lyg tylus, mažai pastebimas šešėlis, visad kukli jo antroji žmonikė Birutė, manosios Julijonos metų, dailus veidelis dar tik pradeda glamžytis. Niekad nesikišo į Kęstučio valstybinius reikalus, nebandė nurodinėti, ne taip kaip maniškė. Iš paskos mina tako purvą jų vaikai, jau visi suaugę: Danutė, ištekėjusi už Mozūrijos kunigaikščio, Rimgailė, Tautvilas, Žygimantas ir pirmagimis Vytautas, Jogailos bendraamžis ir geriausias draugas, su žmona Ona ir dukrele Gintaute.

Diskusijos, komentarai, nuomonės

A. Butkus: „Litwa Srodkowa“

Alvydas BUTKUS, www.DELFI.lt
2008 balandžio mėn. 21 d. 13:05

„Anais“ laikais važinėdami su studentais į kalbines ir tautosakines ekspedicijas, lankėme ir Baltarusijos TSR gyvenančius lietuvius. Išpūdis būdavo dvejopas. Žavėdavomės gyva archajiška lietuvių šneka baltarusių kalbos apsupty, retomis, mums dar negirdėtomis dainomis. Tačiau glumino žmonių pasakojimai apie lietuviybės puoselėtojų persekiojimus ir suvokimas, jog lietuvių kalba čia vartojama kaip carų laikais – tik namie, kai kur vos ne pašnibždom.

Tomis dienomis, grįždami į Kauną, ap-lankėm kelias apylinkes Vilniaus krašte. Ten irgi jautėmės tarsi persikėlę 100 metų į praeitį – parduotuvėje žmonės kalbėjo ru-siškai, o paklausti, kur čia gyvena lietuviai, gūžčiojo pečiais ir purtė galvas. Vienos par-duotuvės lankytojai atrodė itin varganai: vilkėjo vatinukus („šimtasiūles“), avėjo pur-viniais auliniais, o ir aplink parduotuvę telk-šojo skysto purvo bala. Ore aidėjo „branj i slavianskaja reč“.

Sustingęs laikas

Pervąžiavus tas Lietuvos apylinkes šiais laikais, padėtis atrodo kiek kitaip. Dauge-lis buvusių rusakalbių dabar jau šneka „po prostu“, kaip tuteišiai, ir dedasi lenkais. Iš anų laikų liko tik gūžčiojimas pečiais ir gal-vos purtymas, jei ko paklausi lietuviškai. Kai kuriose apylinkėse buvusius viešuosius užrašus rusų kalba pakeitė užrašai Lenki-jos valstybine kalba. „Po litewski“ nelabai susikalbėsi net seniūnijoje. Jei nusteбės im-si karpyti ausimis, tau paaiškins, kad lietu-vių kalba čia yra „język pogański“, katali-kybė yra „polska wiara“ (todėl bažnyčiose lietuviškos pamaldos nepageidautinos), o lenkų šaknys čia esančios „od wieków“.

Gausi ir istorijos pamoką. O ji bus to-kia. 1920 m. gen. L. Želigovskis Vilnių iš-vadavo iš „klumpėtų chamų litvinų“ ir at-kūrė senosios Žečpospolitos teritorijos da-lį, kurią pavadino „Litwa Środkowa“ (Vi-durio Lietuva). Vakarų Lietuva esą likusi neišvaduota ir valdoma „litvinų“ ar „žmu-dų“ (žemaičių) su sostine „Kownu“, o Ry-tų Lietuvą (Baltarusijos dalį) laikė užgro-busi tuometinė Sovietų Rusija. Po dvejų me-tų (1922) Vidurio Lietuva pasiprašiusi pri-jungiamą prie Lenkijos, ką toji ir padarė. Vilniaus vadavimas esą buvęs būtinas dar

ir dėl galimo pakartotinio Sovietų Rusijos puolimo – Lietuva, girdi, būtų praleidusi Raudonąją armiją Varšuvos link. Be to, jei Vilnius būtų likęs Lietuvai, tai ji nuo Lie-tuvos būtų atplėšę bolševikai. Vadinas, Že-ligovskis išgelbėjęs vilniečius ne tik nuo „litvinų“, bet ir nuo Rusijos.

Jei būsite taktiškas, neužduosite viet-i-niams klausimo, ar tik ne nuo Rusijos „gel-bėjo“ Lenkiją Hitleris 1939 m. rugsėjį. Ki-tas netaktiškas klausimas būtų, kada gi Vil-nius senovėje priklausė ne LDK, o Lenki-jai. Neklauskite ir apie Vilniaus krašto lie-tuvišką vietovardyną, nes tada net pats pa-šnekovas ims abejoti, ar jo lenkiškos šak-nys čia „od wieków“. O jei pašnekovas dar ir mokytojas, jis pats nutylės faktą, jog „Wi-lenszczizna Polska“ nėra kokios nors len-kų tarmės tęsinys, o tik atneštinė kalba, at-siradusi rusų-baltarusių-lenkų kalbų pa-grindu, 18-20 a. slavėjant čia gyvenusiems lietuviams.

Antilietuviška arogancija šiame krašte išlikusi per visą sovietmetį. Ji buvusi tokia stipri, kad 1989–1990 m. ja bandė lošti Maskva ir jedinstvininkai – esą jau verčiau autonomija СССР sudėtyje nei nepriklau-somos „chamskos Litvos“ dalis. (Tam tik-ra prasme šią aroganciją perėmė ir šiais lai-kais Vilniuje įsikūrę kai kurie lietuviai – gero vilnietiško tono ženklų tapo Kauno ir likusios Lietuvos menkinimas.)

Valstybė valstybėje

Strateginis dabartinių Vilnijos politikie-rių uždavinys – visomis išgalėmis priešin-tis, kaip jie sako, krašto lituanizacijai. Pats Vilnius, anot jų, jau esąs beveik prarastas – čia lietuviai jau sudaro apie 60 proc. gyven-tojų, ko nesą buvę per visą miesto istoriją. Bet kraštą išlaikyti lenkišką galima per de-mokratiškai išrinktas savivaldybių tarybas, kurių valioje yra ir mokyklų administ-ravimas. O jau čia procesą galima valdyti kaip nori. Štai kodėl Vilniaus ir Šalčininkų ra-jonų taryboms labiau rūpi švietimo reika-lai nei tų rajonų žmonių materialio gerovė.

Apie nevienodą Vilnijos lenkiškų ir lie-tuviškų mokyklų padėtį buvo rašyta ne kar-tą. Lenkiškos mokyklos čia finansuojamos kur kas geriau nei lietuviškos, vadovaujan-tis dar ir tuo, jog tai yra tautinės mažumos

mokyklos. (Be to, papildomą paramą jos gaunančios iš Lenkijos.) Tačiau argumen-tuoti tai tautinės mažumos statusu yra ci-niška, nes kaip tik lietuviai čia yra tautinė mažuma.

Seniūnijose vienpusiškai koreguojamas ir mokinių kontingentas, nes nuo mokinių skaičiaus irgi priklauso mokyklų finansavimas. Jei tėvai dar svarsto, į kurią – lietu-višką ar lenkišką – mokyklą leisti savo vai-kus, apsispręsti padeda savivaldybių kler-kai, žadėdami įvairių buitinių lengvatų, jei tėvai rinksis lenkišką mokyklą. Ir atvirkš-čiai – jei tėvai leidžia vaiką į lietuvišką mo-kyklą, jie gali turėti problemų, pavyzdžiui, apsirūpinant žiemą kuru, apiforminant ES paramą ir pan. Problemos baigsis, kai tik vaikas pereis į lenkišką mokyklą. Šitaip su-mažinus mokinių skaičių lietuviškoje mo-kykloje, galima siekti ir jos uždarymo ap-skritai, ką numato Lietuvos įstatymai.

Psichologinių ir biurokratinių sunku-mų patiria į Vilniją atvykę dirbti lietuviai mokytojai, kiti tanautojai. Neseniai Lietu-vą papiktino rasinės ir tautinės nepakantos apraiškos Vilniuje. Tačiau Vilnijos lenkų tautinė nepakanta lietuviams tarnautojams visiškai nutylima, nors ji yra kur kas senes-nė ir labiau paplitusi. Tai pilsudskinio lai-kotarpio recidyvas. Lietuvos valdžios apsi-metimas, jog Vilniuje viskas gerai, yra aly-vos pylimas į skinių laužus, nes vienas iš jų postulatų yra tai, jog Lietuvoje pažeidinėja-mos pačių lietuvių, kaip tautos, teisės. Žino-ma, Vilniuje niekas lietuvių diržu per galvą dar nemuša, tačiau yra aiбs psichologinio smurto priemonių, verčiančių lietuvių tar-nautojus išvykti iš šio krašto. Vilnija *de fac-to* vis dar tebėra „Litwa Srodkowa“.

Kurios valstybės interesas?

Lietuvos vyriausybės pasyvų elgesį gali-ma suprasti, bet ne pateisinti. Suprantama, kad šiuo atveju jai iškilusi dilema: ar neer-zinti strateginės partnerės Lenkijos ir to-liau nematyti, kaip ji Lietuvoje įgyvendina savo interesus, vienašališkai steigdama uni-versitetų filialus, siuntinėdama kunigus, mokytojus ar kitus misionierius, šmirinė-jančius po Pietryčių Lietuvą ir agituojan-čius ignoruoti lietuviškas mokyklas ir lie-tuvišką bažnyčią, ar susirūpinti tolesniu šio

regiono kryptingu slavinimu ir pristabdyti jį, nes ilgainiui šis slavėjimas gali baigtis tuo, kuo baigėsi Serbijos Kosovo albanizacija.

Šiuo požiūriu tautinė netolerancija lie-tuviams Vilniuje valstybei yra kur kas pa-vojingesnė nei pavieniai rasinės netoleran-cijos faktai pačiame Vilniuje ir ignoruoti ar toleruoti ją yra tiek pat nusikalstama, kiek ir toleruoti rasizmą. Prioritetas turi būti tei-kiamas Lietuvos vidaus interesams. Baimė suerzinti kaimyną ir marionetiškas paklu-simas jo poreikiams tik rodo mūsų diplo-matijos nemokšišumą. Juo labiau, kad Vil-niaus kraštas nėra Lietuvos ir Lenkijos ben-drai administruojama teritorija, kaip kaž-kada **Infliantai**.

Nuo Lietuvos nepriklausomybės atkū-rimo praėjo jau 18 metų, tačiau Vilniaus krašto lietuvių padėtis tapo blogesnė nei buvo sovietmečiu. O juk reikia tiek nedaug: pasiekti, kad būtų liautasi persekioti tėvai, nusprendusieji leisti vaiką į lietuvišką mo-kyklą, kontroliuoti, kad mokyklos būtų fi-nansuojamos pagal vienodus kriterijus, o VSD dar galėtų subtiliai pasidomėti gau-siais kaimyninės šalies emisarais, kurstan-čiais krašte tautinę nesantaiką, kas šiaip jau baudžiama įstatymu.

Šaltinis: www.delfi.lt

„Voruta“
parduodama

• K110	Vilnius, Geležinkelio 16
• K145	Vilnius, Konstitucijos 12
• K190	Vilnius, Gedimino 7
• K200	Vilnius, Gedimino 13
• K26	Vilnius, Sodų 22
• K44	Vilnius, J.Lelevelio 2
• K45	Vilnius, Gedimino 19
• K48	Vilnius, Gedimino 2
• K5	Vilnius, Sodų 22
• K6	Vilnius, Gedimino 44
• K7	Vilnius, Gedimino 31
• K78	Trakai, Vytauto 90
• K8	Vilnius, Gynėjų 1
• K85	Trakai, Vytauto 37
• K9	Grigiškės Kovo 11-osios 25a
• K91	Vilnius, Geležinkelio 4
• K369	Klaipėda , Taikos pr.101
• K236	Kaunas , Laisvės al/ Ožėškienės g.

Trakų žemė

Trakų rajono laikraštis
„Trakų žemė“
priima reklamą
Kreiptis tel.: 852850531
8 528 5 12 66
mob. 8 605 19302
arba el.paštą
voruta@voruta.lt

Europos dienos Vilniaus rajone

Gediminas PAVIRŽIS

ES Regionų komiteto vicepirmininkas

Atkelta iš 1 p.

kultūrų dialogo metų pažymėjimo iniciatyvos, kurios tikslas – skatinti kultūrinį bendradarbiavimą bei išmokyti jaunos žmones puoselėti kultūrų įvairovę, kaip svarbiausią bendrąjį Europos kultūros paveldą. Kadangi daugelis mokyklų organizuoja įvairius renginius šia tema, ES ragina politikus ir visuomenės veikėjus aktyviai dalyvauti juose.

Šių eilučių autorius lankydamasis Maišiagalos LDK Algirdo vidurinėje mokykloje, Pagirių gimnazijoje, Paberžės „Verdenės“ ir Šv. Kostkos vidurinėse mokyklose, susitiko su mokiniais ir mokytojais, papasakojo apie ES istoriją, veikiančias institu-

cijas, sąjungos tikslus, veiklos principus, ypatumus, kalbų naudojimą, ES piliečių teises, galiojančias teisinių aktų priėmimo procedūras, simbolius bei kt.

Susitikimų metu jaunimas buvo labai aktyvus ir daug klausinėjo. Juos domino ES požiūris į jaunimą, apie naudą, kurią gauna ES šalys, kokią konkrečią naudą gavo Lietuva iki šiol, kokią gaus per ateinančius metus bei 2007-2013 metų laikotarpį, apie migracijos įtaką ir vertinimą, darbo rinkos problemas, apie galimybę siekti mokslo kitose ES valstybėse ir kt. Juos domino esama politinė situacija mūsų šalyje, artėjantys Seimo ir Prezidento rinkimai. Kai kurie domėjosi galimy-

bėmis dalyvauti visuomeninėje bei politinėje veikloje, savo mokyklų ateitimi ir kt. Pokalbiai diskusijų forma buvo priimtini moksleiviams bei pranešėjui. Iš pateiktų klausimų, dėmesio man susidarė išpūdis apie gana aukštą moksleivių ES supratimą, apie jos įtaką ir naudą mūsų šaliai, piliečiams. Tai daro garbę ne tik jiems, bet pirmiausiai mokyklų vadovams, istorijos mokytojams - visiems, kurie prie to prisideda.

Noriu padėkoti visiems, kurie prisidėjo ir sudarė sąlygas susitikti bei pabendrauti su rajono moksleiviais. Jaunimas - mūsų ateitis, jo aktyvumą mes visaip turime skatinti ir palaikyti.

Voruta Visos prekių ženklų teisės saugomos 9 771392 067018	Prenumeratos indeksas 0135 © Voruta 2008. Visa medžiaga (rašiniai) pateikta laikraštyje „Voruta“ yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, Dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė – Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, dr. Kęstutis Petrulis, Gediminas Paviržis, dr. Antanas Tyla, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius). © Voruta, 2008. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Devyniolikieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, mob. (8 605) 19 302. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius. Tiražas 1200 egz.	Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Marija Remienė, JAV Bronius Saplys, Kanada Spaudos radijo ir televizijos remimo fondas Vilniaus krašto lietuvių sąjunga išviejoje Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66 El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt Interneto svetainė: http://www.voruta.lt Redakcija: Rasa Junevičiūtė (red. pavaduotoja), Aleksandras Adamkavičius, Martynas Buivys, Albina Trečiokienė, Gražina Zaleckytė, Birutė Žemaitaitytė, Juozas Vercinkevičius
--	--	--	--